

Ha-Kol

BROJ IZDANJA: 184
OŽUJAK – TRAVANJ 2024.
ADARI / ADAR II / NISAN 5784.

TEMA BROJA:
KIBUCI

SADRŽAJ

4 UVODNIK	19 NAIDA-MICHAL BRANDL:
ŽIDOVI U HRVATSKOJ NAKON
HOLOKAUSTA	42 KIBUC ZVAN BUCHENWALD
5 79. GODIŠNJICA PROBOJA
ZATOČENIKA USTAŠKOG
LOGORA JASENOVAC	21 YOAV BLUM: VODIČ
ZA DANE KOJI DOLAZE	43 MACHAR, JEDINI KIBUC
U FRANCUSKOJ
7 KAKO SPASITI OSTATKE
ŽIDOVSKOG GROBLJA
NA MIROGOJU?	22 PRIMO LEVI: PRIRODOPISI	44 MA'AGAN MIHAEL NAJVEĆI
KIBUC U IZRAELU
9 TRIBINA KULTURNOG
DRUŠTVA "MIROSLAV ŠALOM
FREIBERGER" POSVEĆENA
BRANKU POLIĆU	23 DROR MIŠANI:
MOGUĆNOST NASILJA	46 KIBUCITO INBAR NAJMANJI
JE KIBUC NA SVIJETU
11 KAMENI SPOTICANJA
U SJEĆANJE NA PRVA
TRI UGLEDNA ŽIDOVA
DEPORTIRANA IZ KARLOVCA	24 DEGANIJA
— MAJKA SVIH KIBUCA	46 PREMINULA NAJSTARIJA
ČLANICA IZRAELSKOG
POVIJESNOG POKRETA KIBUC
13 KAMENI SPOTICANJA ZA
DRAGU I ŠTEFU WEINBERGER
U SESVETAMA	26 VJERSKI KIBUCI	47 RABINI I KANTORI ŽIDOVSKE
OPĆINE BJELOVAR
16 ZAR JE VEĆ PROŠLO 17 GODINA
— DRUŽENJE HOLOKAUST
PREŽIVJELIH U SELCIMA	30 UMJETNOST U KIBUCU:
KIBBUTZ CONTEMPORARY
DANCE COMPANY	52 AMEDEO MODIGLIANI:
UKLETI SLIKAR
PARIŠKE BOHEME
17 OBNOVA SINAGOGE
U KOPRIVNICI	31 ŽENE I DJECA U KIBUCU	57 IN MEMORIAM
LJERKI (LELI) BUDIĆ,
ROĐ. JUTT
18 IZLOŽBA "IZ RIZNICE
ŽIDOVSKE OPĆINE ZAGREB"
U ČAKOVCU	34 A.D. GORDON
I RELIGIJA RADA KAO
NADAHNUĆE ZA KIBUCE	58 IN MEMORIAM
RICHARD-RONI GOLDSTEIN
	38 NAJBOGATIJI KIBUCI	
	40 NOVI KIBUC NAKON VIŠE
OD TRIDESET GODINA	
	41 KIBUC KETURA
OŽIVIO DREVNU SORTU
JUDEJSKIH DATULJA	

U REALIZACIJI OVOG BROJA SVOJIM SU PRILOZIMA SUDJELOVALI:

MAŠA TAUŠAN, NARCISA POTEŽICA, TENA KORKUT, SUZANA GLAVAŠ, MELITA ŠVOB, ANDREJ PAL, MILIVOJ DRETAR, LUCIANO MOŠE PRELEVIĆ, IVO MIŠUR, JAROSLAV PECNIK, SRĐAN MATIĆ, SANJA I ERIKA GOLDSTEIN.

TODA RABA!

NASLOVNICA: KIBUC NIR DAVID

UVODNIK

Drage čitateljice i čitatelji,

ovaj proljetni broj Ha-Kola obično je svake godine posvećen Izraelu, jer Država Izrael u svibnju slavi svoj rođendan. U nadi da će uskoro doći toliko potreban mir i uz misli na sve one koji već mjesecima prolaze strašno teško razdoblje, ovaj smo Ha-Kol posvetili kibucima — jedinstvenom pothvatu koji je uspio preživjeti izazove vremena i prevladati sve nedaće s kojima se tijekom godina suočavao. Kibuci su na puno načina oformili i odredili Državu Izrael.

O prvom ikada osnovanom kibucu piše Milivoj Dretar, a naš rabin Luciano Moše Prelević bavi se temom vjerskih kibuca, o kojima se ne zna mnogo, a sigurno će vam se na prvo učiniti da tako nešto i nije moguće. Neki su kibuci tijekom godina razvili prave unosne poslove i prilično su bogati, a o tome kako se to odrazilo na život kibucnika piše Maša Taušan, koja donosi i zanimljiv tekst o često intrigantnom pitanju života djece i žena u kibucima. Ivo Mišur piše o gotovo nepoznatom A. D. Gordonu čiji je naslijeđe danas i više nego zanimljivo. Zna li koji je najveći a koji najmanji kibuc u Izraelu? Jeste li znali da

je i u Francuskoj jedno vrijeme postojao kibuc? Uz težak i naporan svakodnevni rad, kibuci nisu zanemarili ni umjetnost te su i u tom polju ostvarili velike uspjehe poput plesne skupine Kibbutz Contemporary Dance Company. Nadamo se da ćete u ovom Ha-Kolu saznati nešto novo o kibucima, nešto što do sada niste znali.

U ovom broju ne nedostaje članaka o svemu što se u proteklom razdoblju događalo u našoj zajednici: obilježena je još jedna godišnjica pokušaja proboja logoraša Jasenovca, postavljeni su kameni spomenici u Karlovcu i u Sesvetama, obnavlja se sinagoga u Koprivnici, u Čakovcu je postavljena izložba iz bogate riznice Židovske općine Zagreb. Udruga preživjelih žrtava Holokausta i ove je godine, kao što to čini već 17 godina, uz našu neumornu Melitu Švob boravila u Selcu, u ŽOZ-u je održana tribina posvećena Branku Poliću, o čemu piše Narcisa Potežica. Na drugoj zanimljivoj tribini u ŽOZ-u govorilo se o sudbini židovskog groblja na Mirogoju.

Kada govorimo o kulturi ne možemo ne spomenuti i knjige. Naida-Michal Brandl

napisala je dirljivu, važnu i potrebnu knjigu “Židovi u Hrvatskoj nakon Holokausta”. Ljubitelji krimića i dobrog štiva ne smiju propustiti novu istragu detektiva Avrahama Avrahama u romanu “Mogućnost nasilja”, a knjigu “Vodič za dane koji dolaze” iz ruke neće moći ispustiti oni koje vole dobro napisana i pomalo otkrivena djela. Knjiga “Prirodopisi” Prima Levija vjerojatno će iznenaditi čitatelje koji su do sada poznavali njegova djela. Ali sigurno ih neće razočarati veliki talent ovog književnika.

Srđan Matić iz zaborava izvlači bjelovarske rabine i kantore, a Jaroslav Pecnik piše o jednom od nevjerojatno talentiranih židovskih slikara — Amedeu Modiglianiju, čiji su portreti žena prava oda ženskoj ljepoti.

Na kraju ovog broja s tugom se opraštamo od naše drage Lele Jutt i od Ronalda Goldsteina. Puno je tužnih rastanaka, previše.

Do nekog sljedećeg puta
Nataša Barac

79. GODIŠNJICA PROBOJA ZATOČENIKA USTAŠKOG LOGORA JASENOVAC

PIŠE: J.C.

Na mjestu nekadašnjeg zloglasnog ustaškog logora Jasenovac 22. travnja, na dan kada je 1945. godine oko 600 jasenovačkih logoraša krenulo u proboj, odana je počast žrtvama. Predstavnici Koordinacije židovskih općina RH ni ove godine nisu sudjelovali u službenom protokolu, a počast žrtvama odali su prije početka službenog programa.

“Mi smo dvije godine za redom dolazili ovdje da nešto dogovorimo. U godinu dana nije bilo nikakvog dogovora. Kao što znate, Hrvatska je predsjedala IHRA-om godinu dana, a u tih godinu dana osim potpisivanja deklaracija konačnog dogovora oko bloka 17. u Auschwitzu, što nije samo pitanje Hrvatske, nego međunarodnih dogovora bivših slijednica Jugoslavije, nije gotovo ništa učinjeno”, rekao je predsjednik Koordinacije židovskih općina RH dr. Ognjen Kraus u Jasenovcu.

To što su mijenjane ulice ustaških bojnika po gradovima, dodao je, učinjeno je zato što veleposlanici Izraela “nisu htjeli dijeliti medalje (Pravednika među naro-

SPOMENIK KAMENI CVIJET U JASENOVCU

dima) dok se ne maknu (imena) ulica ili smo pritiskali mi državu”.

Kraus je naveo kako je “vrhunac svega” bio sastanak u Ministarstvu kulture RH prije mjesec dana oko dogovora za komemoraciju, kada je bilo postavljeno pitanje vezano za revizije teksta na panou koji će se postaviti u Jasenovcu.

“Postavio sam pitanje zašto i tko je to učinio, bez odgovora. Nakon toga sam tražio da dobijemo pisani odgovor, koji nismo dobili. Poslao sam ponovno, nakon 14 dana, mail da čujemo o čemu se radi, bez odgovora”, rekao je Kraus te dodao da mu predstavnik Ministarstva kulture, prilikom nedavnog postavljanja kamena

spoticanja u Karlovcu u znak sjećanja na stradale Židove, nije želio ili mogao odgovoriti na to pitanje, rekavši da to mora pitati one koji su radili reviziju. “Na to sam ostao bez riječi”, objasnio je Kraus.

Upitan hoće li se ikad stvari promijeniti i postići ono ključno što traži — zabranu ustaškog pozdrava — odgovorio je kako to nije samo pitanje Židovske općine Zagreb, već svih žrtava koje su stradale po rasnim zakonima ili zbog nacionalnosti.

“Ako ja u tome nemam podršku koju bi trebao imati od predstavnika Srpskog narodnog vijeća, od predstavnika Roma (koji predstavlja i židovsku manjinu) koji

su u vlasti, onda ne znam što možemo učiniti. Ne očekujem da će se bilo što po tom pitanju učiniti”, rekao je Kraus.

Kraus je također istaknuo kako je i ove godine 10. travanj, kada je osnovana NDH, ponovno slavljen u Splitu, bez reakcije vlasti.

Prije službenog programa, vijence jasenovačkim žrtvama položili su i vodstva SDP-a i stranke Možemo!

U sklopu službenog programa podno spomenika Bogdana Bogdanovića ruže su položili u ime Vlade Andrej Plenković, Sabora Gordan Jandroković te u ime predsjednika RH Orsat Miljenić.

U sklopu komemoracije izveden je prigodni glazbeni program, čitani su ulomci iz svjedočanstva preživjelih zatočenika te predvođene molitve u ime pravoslavnih, židovskih, katoličkih i islamskih vjernika.

Ustaški logor u Jasenovcu djelovao je 1.337 dana a prema dostupnim podacima u tom razdoblju u logoru je ubijeno više od 83.000 logoraša. Jasenovac je bio mjesto patnje, stradanja i boli za sve logoraše, Židove, Srbe, Rome i ali i druge političke protivnike ustaškog režima — Hrvate, Bošnjake, Slovence i pripadnike drugih naroda.

KAKO SPASITI OSTATKE ŽIDOVSKOG GROBLJA NA MIROGOJU?

PIŠE: MAŠA TAUŠAN

Nakon što je zagrebačka židovska zajednica gotovo u potpunosti nestala u Holokaustu, u opasnosti se našlo i staro židovsko groblje na Mirogoju. Po ciničnom zakonu iz 1958. godine svatko čiji nasljednici deset godina nisu platili troškove održavanja groba može biti iz njega deložiran, što se tisućama pokojnika i dogodilo. Također, dio nasljednika prodaje pravo korištenja groba na židovskom dijelu Mirogoja, po cijeni do 35.000 eura, stoji u uvodu dokumentarnog filma istraživačkog novinara Saše Paparelle snimljenog za ViduTV koji je prikazan u Židovskoj općini Zagreb početkom ožujka u okviru tribine Kulturnog društva “Miroslav Šalom Freiburger” o židovskom groblju na Mirogoju.

“Drugi put nas mirno promatrane kako nestajemo”, upozorio je u filmu “Nestanak židovskog groblja na Mirogoju” Ognjen Kraus, predsjednik Židovske općine Zagreb i Koordinacije židovskih općina u RH koji procjenjuje da oko 50 posto židovskog groblja više nije židovsko i pokušava sačuvati barem njegove ostatke. “Samo još treba satri groblje i nije nas nikada ni bilo, niti smo postojali”, kaže u filmu Ognjen Kraus.

Židovsko groblje na Mirogoju i potreba njegovog institucionalnog i sustavnog

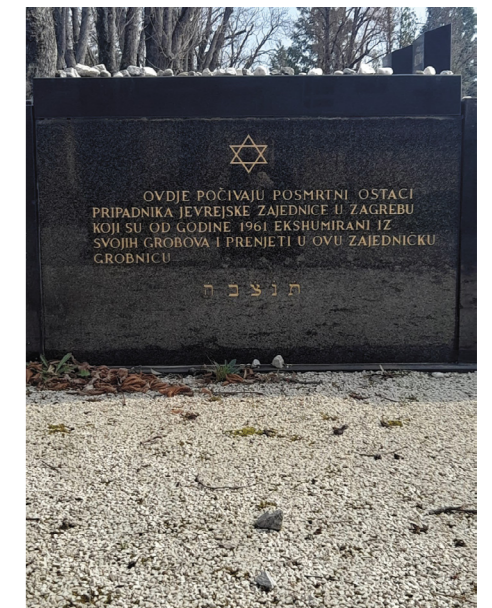
očuvanja te pitanje ekshumacije posmrtnih ostataka iz tzv. “napuštenih grobova” bili su tema okruglog stola na kojem su uz Paparellu i Krausa sudjelovali i povjesničarka umjetnosti Snješka Knežević i Ana Vranić Rob iz Gradskog ureda za zaštitu spomenika kulture i prirode.

Mirogoj, jedno od najljepših groblja u Europi, otvoren je na imanju Ljudevita Gaja u studenom 1876. kao groblje za sve vjeroispovijesti, a na njemu je prvi ukopan bio upravo Židov, Miroslav Singer, profesor tjelovježbe kojemu je grad priredio veličanstven sprovod. O mirogojskoj povijesti, lokaciji, autorima i dekorativnom monumentalnom okviru govorila je Snješka Knežević, naglasivši da je Mirogoj “najveći građevni, socijalni, kulturni i religijski pothvat grada Zagreba u doba modernizacije”. Snješka Knežević ističe, jer to se po njezinu mišljenju dovoljno ne zna, da je autor groblja bio Rupert Melkus, dok je puno poznatiji Herman Bollé bio zapravo arhitekt arkada građenih od 1879. do 1917. godine. Potpuno su dovršene 1929. spajanjem sjevernih i južnih arkada s portalom i gradnjom crkve Krista Kralja.

I dok se nakon njegova osnivanja desetljećima grad Zagreb silno trudio da centralno gradsko groblje bude pristupačno i reprezentativno, a bilo je i multi-

konfesionalno što svjedoči o otvorenosti i tolerantnosti grada, danas je židovski dio groblja izgubio svoj karakter i identitet. Zbog čega se to dogodilo?

Židovsko groblje preživjelo je NDH, a destrukcija je počela u socijalizmu, donošenjem zakona o grobljima koji je dopuštao da se svakom tko ne plaća grobno mjesto nakon 10 godina grob može uzeti i dodijeliti nekom drugom. Nije ni potrebno naglasiti što je to značilo za grobove pokojnika čije su kompletne obitelji nestale

u Holokaustu i za čije se posljednje počivalište nije više imao tko brinuti. Šezdesetih godina počelo je uređenje Mirogoja i pritom je ekshumirano više od 3.500 ostataka židovskih pokojnika upravo po tom novom zakonu.

Nad židovskim grobovima koji dotad nisu prešli u ruke drugih obitelji devastacija počinje ponovno 90-tih godina kada nestaju oni najvrjedniji spomenici smješteni uz mirogojske staze i uz arkade. “Pravo korištenja groba počinje se prodavati onima koji svoj novi status žele potvrditi grobnim mjestom uz mirogojske arkade”, naglašava se u filmu. I tako nekad kompaktno židovsko groblje polako nestaje.

“Problem židovskog dijela Mirogoja je eklatantan primjer devastacije. Za vrijeme NDH mirogojsko groblje i židovski dio groblja nije taknut. To što je nakon toga napravljeno s grobljem na Mirogoju je kulturocid i još jedan genocid”, rekao je Kraus.

Snješka Knežević kazala je da je “zakon o 10 godina bezobziran” i da su u razgovore o tome što učiniti s grobnim mjestima onih koji nakon Šoe više nisu imali nasljednika i koje nije imao tko održavati, trebali biti uključeni članovi židovske zajednice.

Kraus velik dio krivice pripisuje i vlasnicima grobova koji ih ustupaju “a to su članovi naše zajednice i oni koji su je napustili. Ljudi skidaju oznake i daju ih drugima”, ističe on.

Godine 2021. donosi se novi zakon o mjerama zaštite i više se ne mogu proizvoljno skidati nadgrobne ploče i uklesana imena. Grad je počeo plaćati dio naknade za stare grobove bez nasljednika što bi se trebalo nastaviti sve dok se novim zakonom ne odredi dugoročni model njihove zaštite. Tako je u posljednji tren spašeno od ekshumacije i devastacije 227 židovskih grobova za koje više nitko ne plaća održavanje. Novim zakonom o

grobljima trebala bi se ta pitanja riješiti, kaže Kraus.

Saša Paparella koji stoji iza prikazanog dokumentarnog filma koji se može pogledati i na YouTubeu, kaže da se u spašavanje krenulo u posljednji trenutak jer je u židovskom dijelu ostalo još oko 50 posto grobova. On spominje i dvije mini mafije koje se bave biznisom oko grobova i uspijevaju uvjeriti danas žive nasljednike da prodaju pravo ukopa. Što često i uspijevaju. Neke od uređenih grobnica dosežu cijene i od 250.000 eura, tvrdi Paparella, a zanimljivo je što se, kako kaže, pri prodaji koristi nekretninska terminologija. Pa se tako središnja aleja koja se proteže od groba Franje Tuđmana do centralnog križa naziva Ilicom, a grobovi uz arkade “prvim redom do mora”.

Preko puta židovskog groblja nalaze se stotine spomenika s grobova, u radionici konzervatora i restauratora Rade Jovičića. “Ja sam skupio respektabilnu količinu tog ‘kamenja’”, kaže Jovičić, čiji su lik i djelo ostali pomalo dvojbeni. Dok u filmu Jovičić govori o spašavanju spomenika, riječi Ognjena Krausa o njemu nešto su drugačiji.

“Na ulazu u židovsko groblje bila su dva najljepša groba. Jedan od njih je Jovičić s vlasnikom koji je imao velik grob podijelio, njemu uređio njegov a sebi napravio grobnicu na samom ulazu u židovsko groblje. Od tada ja s tim gospodinom ne razgovaram”, rekao je Kraus.

Na tribini su spomenuti i planovi o gradnji novih arkada prema jugu koje bi se naslonile na židovske arkade i obuhvatile židovsko groblje, uz lapidarij koji bi izložio neke od spašenih židovskih spomenika i gdje bi se na neki način predstavili imenom i prezimenom više od tri tisuće ekshumiranih čijih imena trenutno na Mirogoju, osim u evidenciji, nigdje nema. No nakon potresa to je sve zamrlo jer prvo treba obnoviti stare arkade.

“Što se tiče produžetaka arkada, bio je već gotov kompletan projekt i trebalo je ići u realizaciju, no s potresom je to nažalost prekinuto. Mi smo razgovarali da se u tom dijelu napravi atrij u koji bi se spomenici stavili, a osim toga da se postavi spomenik sa svim imenima ekshumiranih. U ovom trenutku ne znam što će od toga biti”, kazao je Kraus.

Snješka Knežević slaže se s njim. “Ja mislim da je izvrsna ideja da se izradi lapidarij unutar groblja i da se sačuvani spomenici na obziran i primjeren način prezentiraju kao nešto što je židovska baština”, istaknula je.

Kulturocidom i memoricidom, ako se nešto ne učini, na zagrebačkom groblju mogla bi se potpuno izbrisati povijest, nestati ljudi iz sjećanja i kolektivne memorije. “Kada se ukloni spomen na nekoga, on ili ona nikada nije ni postojao. Sačuvati židovske grobove i grobnice, a posebno one u svojstvu napuštenih grobova je naša dužnost i obveza”, rekao je predsjednik Kulturnog društva “Miroslav Šalom Freiburger” Dražen Klinčić.

TRIBINA KULTURNOG DRUŠTVA “MIROSLAV ŠALOM FREIBERGER” POSVEĆENA BRANKU POLIĆU

PIŠE: MR.SC. NARCISA POTEŽICA

Redovna tribina u organizaciji Kulturnog društva “Miroslav Šalom Freiburger” održana 16. travnja 2024. u ŽOZ-u bila je posvećena Branimiru/Branku Poliću (1924. – 2014.), nekadašnjem predsjedniku Društva povodom njegove 100. godišnjice rođenja i 10. obljetnice smrti.

S naglaskom da je tribina komemorativna sve koji su se ovaj put okupili u izvanredno velikom broju pozdravio je Dražen Klinčić od veljače ove godine novi predsjednik KD “M.Š.Freiburger”.

Na početku tribine prikazan je sjajan dokumentarni film, autorice Mire Wolf (scenarij i režija) a uslijedilo je predavanje dr. sc. Ljiljane Dobrovšak.

U filmu iz 2014. Branko Polić upoznao je nas sa svojim životnim putem. Branko Polić, koji potječe iz zagrebačke židovske obitelji Polić-Frelić, kao devedesetogodišnjak živo pripovijeda o svojoj mladosti, školovanju, bijegu s majkom

iz okupiranog Zagreba u Primorje gdje su bili internirani najprije u Kraljevici a kasnije u Kamporu na Rabu, priča o osnivanju logorskog orkestra, te kako se po kapitulaciji Italije priključuje partizanima, gdje se ubrzo razbolio. Maturirao je 1945. godine, potom je francuski jezik i književnost studirao na Sorbonni. Po

povratku iz Pariza želio je što više utjecati na kulturu svoga grada a istovremeno je studirao engleski jezik na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Godine 1950. primljen je u redakciju Radio Zagreba gdje je radio kao novinar i postao kritičar u glazbenom programu. Godine 1964. postaje urednik govorne muzičke

redakcije i voditelj raznih emisija kao na primjer *Riječ je o muzici, Interpreti i njihova ostvarenja* i mnogih drugih na Trećem programu Radio Zagreba sve do umirovljenja 1985. godine.

Skroman kakav je bio, nije se razme-
tao svojim velikim znanjem ali svi se
sjećaju da je bio po ogromnom znanju
živa enciklopedija — poznat kao veliki
intelektualac renesansnog tipa kakvih
više nema. Zanimljivo je da je su u filmu
korišteni dijelovi video snimke zadnjeg
razgovora s Brankom Polićem 19. lipnja
2014. a iste godine poslije pada u svojoj
kući Vili Polić, na Krležinom Gvozdu
15. i kraćeg boravka u bolnici gdje još
uvijek prati radio emisije — zauvijek 9.
studenoga 2014. odlazi naš veliki pro-
micatelj židovske kulture. Mnogi se još
uvijek sjećaju tribina koje je organizirao
u auditoriju Židovske općine Zagreb.

Poslije filma održano je lijepo preda-
vanje na kojem je uz odličnu powerpoint
prezentaciju naglašeno koliko je Bran-
ko Polić bio ne samo ugledan član KD
“M.Š.Freiberger” koje je osnovano 1989.

i čiji je predsjednik bio od 1993. do 2001.
već i član uredništva tadašnjeg Biltena,
danas Ha-Kola, te osnivač časopisa Novi
Omanut čiji je izdavač ŽOZ i oko kojeg
je okupio intelektualnu elitu ne samo
svoje generacije nego i mlađe s ciljem
da židovskoj a i široj kulturnoj sredini
približi židovske teme. Puno je pisao,
između ostaloga napisao je i dragocjen
prilog o Židovima u Našicama.

Poznat je kao autor brojnih emisija
o glazbi, pisao je glazbene kritike, koje
je objavljivao u domaćim i inozemnim
časopisima. Mnogo je i prevodio s fran-
cuskog, engleskog, talijanskog i ruskog
jezika. Autor je četiri knjige sjećanja:
“Vjetrenjasta klepsidra” (2004.), “Imao
sam sreće”, (2006.), “Pariz u srcu stu-
denta” (2008.), “Na pragu budućnosti”
(2010.) te uz brojne kritike i feljtone na-
pisao dvije knjige glazbenih anegdota a
to su “100 glazbenih anegdota” (2011.)
i “Pregršt glazbenih anegdota” (2012.)
— sve naklada Duriex.

Tadašnji predsjednik RH Ivo Josipović
odlikovao je Branka Polića 2012. Redom

Danice Hrvatske s likom Marka Maruli-
ća za dugogodišnje zasluge za glazbenu
kulturu i njeno promicanje.

Kroz emotivan iskaz dr.sc. Ljiljane
Dobrovšak i nekoliko fotografija sazna-
li smo o ugodnim susretima u njegovoj
kući, okupljanjima prijatelja, saznali da
se volio družiti s mladima, a duhovit i
jednostavan bio je omiljen intelektualac
Zagreba i tako je i proslavio svoj 90-ti
rođendan nasimijan u crvenoj vesti.

Takvog se upravo i sjećamo — kao le-
gende kulturnog Zagreba koji ima sve
manje takvih renesansnih intelektualaca
i kulturnih djelatnika koji svoje znanje
žele prenijeti svojoj sredini.

Tribina je završila s osobnim sjećanji-
ma na neumornog i uvijek radoznalog
Branka Polića koji je uvijek želio upozna-
ti nešto novo, poticati promicanje opće
a napose glazbene i židovske kulture.
Zauvijek će ostati u pamćenju — što je
i ova komemorativna tribina ponovno
pokazala — poštovateljima, prijateljima i
suradnicima koji ga se rado sjećaju kao le-
gendarnog i jedinstvenog Branka Polića.

DOBOVOLJNI PRILOZI ZA POTREBE ŽIDOVSKJE OPĆINE ZAGREB ZA SOGIJALNE POTREBE ŽOZ-A

- GIZELA WEINBERGER — 100,00 EURA
(U SPOMEN NA RAHELU I LJERKU BUDIĆ, ROD. JUTT)
- DR. SIDA OZMO-STEINER — 50,00 EURA
(U SPOMEN NA DRAGU LELU BUDIĆ)
- DR. SIDA OZMO-STEINER — 50,00 EURA
(U SPOMEN NA DRAGOG PRIJATELJA ŽAKA ATTIASA)
- SONJA PEKOTA — 50,00 EURA
(U SPOMEN NA MAJKU VERU VINKOVIĆ)

KAMENI SPOTICANJA U SJEĆANJE NA PRVA TRI UGLEDNA ŽIDOVA DEPORTIRANA IZ KARLOVCA

PIŠE: TENA KORKUT

Karlovac je 12. travnja 2024. godine
upisan na europsku kartu Stolpersteina,
odnosno kamena spoticanja. Bio je to
povijesni trenutak, jer je upravo ovim
činom odana počast prvim deportiranim
Židovima u tadašnjoj državi, Nezavisnoj
državi Hrvatskoj, proglašenoj samo tri
dana prije njihove deportacije. Naime, na
sam kršćanski blagdan Uskrs, u nedjelju
13. travnja 1941. oko 10 sati ujutro odve-
dena su tri ugledna karlovačka Židova,
David Meisel, Ivo Goldstein i Filip Reiner.
Sve se to dogodilo 17 dana prije nego su u
NDH stupili na snagu rasni zakoni.

David Meisel bio je posljednji karlo-
vački nadkantor u sinagogi i tajnik kar-
lovačke židovske općine. Ugled u gradu
Karlovcu stekao je kao najuspješniji diri-
gent Prvog hrvatskog pjevačkog društva
Zora s kojim je taj zbor 1935. godine u
Belgiji proglašen za najbolji amaterski
zbor u Europi. U Karlovcu je osnovao
obitelj i imao troje djece. Zlatko, njegov
sin, dvadeset i jednogodišnji student eko-
nomije, stradao je zajedno s ocem, kćeri
Edit i Erna čudom su preživjele i David
danas ima 15 potomaka.

Ivo Goldstein bio je karlovački inte-
lektualac koji je uspješno vodio knjižaru

POSTAVLJANJE KAMENA SPOTICANJA U KARLOVCU

koju je naslijedio o svoga ujaka Lisandera
Reicha. Pod njegovim je vodstvom knji-
žara prerasla u važno kulturno središte
grada i okolice te u okupljalište lijevo i
liberalno orijentiranih građana. U Kar-
lovcu je osnovao obitelj i imao dvoje djece,
Slavka i Daniela, koji su zajedno s Ivinom
suprugom Leom preživjeli Holokaust.

Filip Reiner bio je ugledni karlovački
odvjetnik. Odvjetnički ured naslijedio je
od svog oca Vatroslava, uglednog Karlov-
čana koji je dugi niz godina bio dogra-
donačelnik grada Karlovca. Filip je svoj
ured imao u prekrasnoj obiteljskoj palači

Reiner u kojoj danas djeluje najstarija
glazbena škola u Hrvatskoj.

Ovo su samo male crtice iz bogatih živo-
topisa prvih žrtava Holokausta u Karlovcu,
a po svemu sudeći i u Hrvatskoj. Karlovac
je po mnogočemu bio prvi. Imao je prvi
mješoviti zbor u Hrvatskoj, prvu glazbenu
školu... Nažalost, prednjačio je i u negativ-
nom dijelu povijesti. Ima i prve deporti-
rane Židove u Hrvatskoj. I upravo to daje
još veći značaj polaganju Stolpersteina
baš uoči 83. obljetnice njihovog uhićenja.

Važnost tog događaja prepoznalo je i
vodstvo Grada Karlovca, kao i Ministarstvo

kulture i medija RH koji su, na prijedlog i poticaj Udruge Židovi u Karlovcu i Centra za toleranciju i očuvanje sjećanja na Holokaust, u potpunosti financirali izradu, dostavu i sam čin polaganja Stolpersteina.

Samoj manifestaciji prisustvovalo je puno Karlovčana koji su prepoznali važnost ovog povijesnog trenutka u svom gradu. A važnost su prepoznali i veleposlanik Češke, veleposlanik Austrije, predstavnici veleposlanstva Njemačke, kao i veleposlanik Izraela koji nije mogao prisustvovati, ali je poslao pismo koje je pročitano. Prepoznale su i karlovačke lokalne vlasti, pa je na manifestaciji sudjelovao i gradonačelnik i predsjednik Gradskog vijeća i pročelnice iz Grada i

Županije. Imali smo i posebne goste, delegaciju grada Humplca iz Češke otkuda potječe najznačajnija karlovačka židovska obitelj Reiner, čiji je potomak Filip. Naravno, manifestaciji su prisustvovali i predsjednik Koordinacije židovskih općina dr. Ognjen Kraus, tajnik ŽOZ-a Zoran Ferber, a rabin Luciano Moše Prelević je izmolio prigodnu molitvu.

Najemotivnije je ipak bilo potomcima preživjelih iz sve tri obitelji. Ispred kuće iz koje je odveden David Meisel njegov životopis pročitala je Davidova unuka Sanja, a njegovi praunuci Jakov, Jan i Andro položili su kamen spoticanja. Ispred kuće iz koje je odveden Ivo Goldstein o njegovom životu pričao je njegov unuk i

imenjak Ivo, a kamen su položili Goldsteinovi unuk i unuka, zajedno s učenicima jedne karlovačke srednje škole. A ispred današnje Glazbene škole, palače Reiner, kuće iz koje je odveden Filip Reiner životopis je pročitala Ivana, unuka Filipovog brata Miroslava, jer Filip nije imao potomaka. Kamen je položio Ivanin sin Jan, također potomak obitelji Reiner.

U Karlovcu je prije Drugog svjetskog rata bilo gotovo 300 Židova, oko pedesetak ih je preživjelo. Vjerojatno nećemo moći položiti Stolpersteine za svih dvjestotinjak ali se nadamo da ova prva tri nisu jedina i da ćemo ih uskoro položiti još. Jer karlovačke Židove se ne smije zaboraviti!

IZLOŽENI STOLPERSTEINEI

KAMENI SPOTICANJA ZA DRAGU I ŠTEFU WEINBERGER U SESVETAMA

PRIPREMILA: NATAŠA BARAC

Na širem području današnje Europe sigurno nema ni jedne židovske obitelji a da nije bila (i još uvijek jest) barem dotaknuta tragedijom Holokausta. Svi oni koji su preživjeli, njihove obitelji i potomci imaju moralnu, ljudsku obavezu čuvati sjećanje na sve one kojih više nema. Svatko to čini na svoj način, a osnovna ideja je sačuvati sjećanje na žrtve, vratiti im dostojanstvo i izvući ih iz anonimnosti i brojeva na koje su ih sveli nacisti i njihovi pomagači.

Upravo to učinila je i naša Suzana Glavaš Weinberger. Postavljanjem kamena spoticanja u Sesvetama odala je počast svojim pratetama, žrtvama Holokausta: sestrama Dragi i Štefi Weinberger. Dva kamena spoticanja postavljena su 22. veljače 2024. ispred njihove rodne kuće u samom središtu Sesveta. Prema ideji njemačkog umjetnika Guntera Demniga, koji je osmislio kamene spoticanja odnosno Stolpersteine, na svakom kamenu piše ime i prezime osobe, datum rođenja, kada je i kamo deportirana, te kada je ubijena — naravno, ako su svi ti podaci poznati.

“Postavljanjem ovih kamena spoticanja želimo i dužni smo vratiti sjećanje Sesvetama i njegovom lokalnom stanovništvu na dvije mlade žene i sestre, koje su, odgajane prema izraelskoj vjeri, odrasle

POSTAVLJANJE KAMENA SPOTICANJA U SESVETAMA

u ovoj kući, a čiji su otac i majka dali velik doprinos ne samo gospodarskom razvoju već i društvenom, kulturnom i sportskom životu Sesveta i okolice početkom 20. stoljeća. Draga, najstarija od pet sestara Weinberger, liječnik, kirurg ortoped, ubijena je u dobi od 46 godina u Jasenovcu, njena mlađa sestra Štefa, nakon nekoliko fašističkih logora i logora

u Kamporu, završila je u Auschwitzu i Bergen-Belsenu gdje joj se sa 45 godina života gubi trag jer je najvjerojatnije podlegla maršu smrti nakon evakuacije logora”, kazala je na ceremoniji postavlja kamena spoticanja Suzana Glavaš.

Ideja za postavljanje kamena spoticanja za sestre Weinberger potekla je od Suzane Glavaš koja ju je i realizirala.

Rabin Luciano Moše Prelević na ceremoniji je održao molitvu za stradale sestre a ovom svečanom činu nazočili su i članovi uže i šire obitelji Weinberger i Graf, kao i nastavnici i učenici iz Sesveta te predstavnici lokalnih vlasti.

“To su moji korijeni, za mene to jako puno znači. Moja baka je jako patila zbog toga što je izgubila dvije sestre u Holokaustu. Ona je preživjela zahvaljujući dobrim ljudima, seljacima iz jednog zaselka koji su skrivali i moju majku kao malu djevojčicu i moju prabaku”, kazala je tom prigodom Suzana Glavaš Weinberger, dodajući kako su ti hrabri ljudi, Stjepan i Kata Oružec, za svoju dobrotu i hrabrost proglašeni Pravednicima među narodima, što je najviše priznanje koje Država Izrael dodjeljuje nežidovima koji su pod cijenu vlastitog života za vrijeme Holokausta spašavali Židove.

Kuća obitelji Weinberger izrađena je u Sesvetama 1907. godine. U njoj su bile prva pekarnica, trgovina i ljekarna u Sesvetama.

Dom obitelji Weinberger posjećivale su mnoge poznate osobe, u njemu se oblikovao politički, gospodarski i kulturni identitet Sesveta.

“Vjerujem da ćete se svi složiti s time da čovjek umire samo onda kad umre svaka uspomena na njega. A Draga i Štefa Weinberger zasigurno su zaslužile da ih Sesvete, u kojima su igrom prilika pale u zaborav, vrte u trajno sjećanje. Mi ovime želimo oživjeti sjećanja na prošlost, ali i osvjetliti sadašnjost kako se ne bi nastavili zločini nad nedužnim ljudima, kako bi se priznala prava drugog i drugačijeg, ali i kako bi svatko imao pravo braniti vlastite vrijednosti. Drugim riječima, moramo se odreći ravnodušnosti. Jer prepoznati ljudsko pravo drugog i drugačijeg nije poistovjećenje, već norma dobrog suživota”, kazala je na kraju svog govora Suzana Glavaš Weinberger.

DRAGA WEINBERGER

Draga/ Dragica bila je najstarija od pet kćeri trgovca i poduzetnika Augustina/ Gustava Weinbergera i Hermine Weinberger, rođene Graf. Rodila se u Sesvetama 8. veljače 1899. godine, a ubijena je u logoru smrti Jasenovac 1945. pri likvidaciji logora.

Po završetku Ženskog liceja i prve gornjogradske gimnazije u Zagrebu upisala se na Medicinski fakultet na Karlovom sveučilištu u Pragu odakle se prebacila na Medicinski fakultet u Beču, gdje je diplomirala 1926. godine.

Nakon diplome vratila se u Zagreb gdje je 1926. godine “postavljena je za liječnika-stažista” u bivšoj Općoj javnoj zakladnoj bolnici, a zatim je specijalizirala ortopedsku kirurgiju u bivšoj Ortopedskoj bolnici Sveti Duh, gdje je

ubrzio izabrana za asistenta primarijusa Ferde Grospića.

Nije bila udana, odlično je svirala klavir i pjevala u zboru Židovske općine Zagreb. Tridesetih godina prošloga stoljeća pohađala je zagrebački salon ljevičarskih intelektualaca Vere Erlich i liječnika Bene Steina, zajedno s prijateljicom dr. Marijom Vinski i književnikom Augustom Cesarcem.

Dolaskom ustaša na vlast, njezin se život mijenja. Hitnom uredbom Ministarstva zdravstva NDH iz srpnja 1941. godine, upućenom Židovskom odsjeku Ravnateljstva ustaškog redarstva, ustaški je režim želio konsolidirati liječenje sifilisa u BIH organiziranom ucjenom židovskih liječnika. Tako je i Draga, po nalogu ministra zdravstva NDH, dr. Petrića 4. rujna 1941. upućena na prisilan rad u Zavod za suzbijanje endemijskog sifilisa u Banjoj Luci. Pouzdano se zna

na konju potajno odlazila liječiti partizane, a za što ju je navodno prijavio neki mladić koji ju je poznao, te su je stoga “koncem 1944. ustaške vlasti odvele u koncentracijski logor u Jasenovcu”, svjedočanstvo prema dopisu Gradskog narodnog odbora u Zenici upućenim majci Hermini kao odgovor na njezin upit o sudbini kćeri. Zadnji pouzdani podatak o javljanju iz Jasenovca dopisnicom obitelji sestre Erne nosi datum 24. ožujka 1945. godine.

ŠTEFA WEINBERGER, UDANA KATZ

Štefa/Štefanija Weinberger, udana Katz, druga po rođenju od pet sestara Weinberger, rođena je u Sesvetama 20. kolovoza 1900. a svaki trag joj se gubi u logoru Bergen-Belsen 1945. godine, gdje je deportirana iz Auschwitzu.

Uhićena je sa suprugom Vladkom Katzom (rođen u Križevcima 1892.) jedne noći 1941. u Novom Vinodolskom gdje su imali u zakupu jednu vilu preuređenu u hotel. Prije toga živjeli su u Crikvenici gdje su se također bavili

da je radila kao liječnica u Srnicama Donjim kod Gradačca u Bosni (u lokalnim povijesnim dokumentima vodi se samo kao dr. Veinberger, s V). Ondje se i teško razboljela od tifusa, što je potvrđeno službenim dopisom poslanim 26. srpnja 1942. na adresu njezine najmlađe sestre Beti Stibilj u Sesvete. U dopisu se izvješćuje o “bolesti gđe dr. Drage Weinberger iz Srnica” te se priopćava da je “gđa dr. Weinberger 13. srpnja ov. mj. oboljela te da se posumnjalo u tifus zbog čega je 16. ov. mj. dopremljena ovamo, a dne 17. ov. mj. automobilom prevezena u Zarazno odjeljenje Zakladne bolnice u Osijeku”, gdje je primarius bio Dr. Mihajlović, “školski drug gđe Dr. Weinberger, pa je ona željela poći k njemu.” Dopis je potpisala za Ambulantu Gradačac Dr. Regina Atias.

Ne zna se kada je točno premještena na rad u Zenicu gdje se u Ambulanti za suzbijanje endemijskog sifilisa Zenica, prema dokumentu njene “Platežne knjižice” s datumom i žigom, vodi kao zaposlena do 30. rujna 1944. U Zenici je uhićena na bojnopolju kamo je noću

ugostiteljstvom. Bili su internirani u više talijanskih fašističkih logora u Primorju, među kojima i u koncentracijskom logoru Kampor na Rabu. Bračni par Katz nije imao djece.

Prema jednom privatnom pismenom svjedočanstvu supružnici su zajedno deportirani u Auschwitz 3. kolovoza 1944. a u logor smrti stigli su 17. kolovoza. To je, naime, svjedočanstvo gospođe Grinbaum Hus, koja se dopisnicom sa zaglavljem Bomboniera Pischinger na ime Hermine Graf na adresu u Sesvete javila iz Osijeka 17. lipnja 1946. Ona izravno izvješćuje da je Štefa bila u Auschwitzu odmah razvrstana za prisilni rad s još šest žena, dok joj je suprug Vladko Katz odmah po dolasku predodređen za likvidaciju u plinskim komorama. U Auschwitzu je Štefa ostala do 28. listopada te potom deportirana za Bergen-Belsen. Ne zna se što se s njom poslije dogodilo, a pretpostavlja se da je preminula tijekom marša smrti nakon evakuacije zloglasnog logora.

ZAR JE VEĆ PROŠLO 17 GODINA — DRUŽENJE HOLOKAUST PREŽIVJELIH U SELCIMA

PIŠE: MELITA ŠVOB

Kada je prije 17 godina započeo program Claims konferencije pod nazivom “Cafe Europe” nije se znalo što on zapravo sadržava i kome je namijenjen. To je program namijenjen za druženje osoba koje su preživjele Holokaust jer su (konačno) u Claimsu shvatili da osim socijalne pomoći preživjeli imaju i druge potrebe. Tako se svake godine raspisuje međunarodni natječaj na koji se javljaju organizacije Holokaust preživjelih iz cijelog svijeta i nude svoje programe. Iznos potpore je uvijek isti bez obzira gdje se i s koliko preživjelih druženje održava, a sve po strogim pravilima i kontrolom.

Mi smo se odlučili za program proljetnog tjednog boravka u Opatiji a nakon što je Opatija postala preskupa našli smo udobni hotel Katarina u Selcima. Naš se program zapravo odvija kroz cijelu godinu s organiziranim gimnastikom preko Zoom-a, povremenim predavanjima pa i domjencima ukoliko za to ostane sredstava.

Naš je program u Selcima prilagođen zdravstvenom stanju i mogućnostima

sudionika, koji su nažalost svake godine sve stariji i bolesniji. Čak se mislilo da druženja neće biti jer nas “ionako nema” i jer manje sudjelujemo na drugim putovanjima organiziranim od Općine.

Ove godine se javilo do sada najviše sudionika, čak smo imali probleme s rezervacijom soba ali uz susretljivost osoblja hotela i pomoć naše izvrsne tajnice Andreje Cvetković, tehničara i fotografa Siniše Jurice, fizioterapeutice Nikoline Lisice, volontera Hane Junker Skube, Zorana i Nataše Medved te organizatora večernjeg programa Drage Kohna, uspjeli smo organizirati ambiciozni program za brojne preživjele iz cijele Hrvatske.

Ponudili smo rekreacijski i kulturno-zabavni program u kojem je svatko mogao pronaći nešto za sudjelovanje. No svi su sudjelovali u svemu — već u 8 ujutro su bili na gimnastici, istraživali špilje Fužina, plakali uz rođendanske torte, svako popodne slušali predavanja i plesali do ponoći izraelske plesove. Posebno je korisno bilo predavanje o zdravlju u starijoj dobi i posjet “Terme Selce” uz susret s njihovim stručnjacima, koje je organizirao prof. Stjepan Heimer.

Omogućili smo bolesnima potporu bližnjih, osigurali posebni prostor za naše aktivnosti, posebni stol u prepunom restoranu, odgovarajući smještaj u sobama, onima koji ne mogu hodati pronašli smo prijevoz...

Uz pomoć Agencije Adriatoursa ponudili smo mogućnost kraćeg boravka ili dolaska samo na šabatnu večeru za čiju

organizaciju posebno zahvaljujemo Vladi Huru, Trudi Preiss-Hur i Mariji Cvetković.

Pozvali smo za predavanja renomirane židovske pisce i bibliotekare (mr.sc Narcisa Potežica), znanstvenike (prof. Stjepan Heimera), umjetnike (Melita Kraus iz Bjelovara), prevoditelje s hebrejskog (Sonja Makek) i voditeljicu izraelskih plesova Nives Beissmann iz Osijeka.

Na izletu smo jeli u najboljem restoranu, za izlete smo imali odlične vodiče, za muziku cijeli Šternov orkestar iz Osijeka a za lijepu “muziku za dušu” izbor prof. Heimera. Došli su nam dragi gosti iz izraelskog veleposlanstva, Markus iz Claimsa, tajnik Židovske općine Zagreb Zoran Ferber, dr. Ognjen Kraus u ime Koordinacije židovskih općina RH, naši članovi iz Zagreba, Splita, Osijeka, Bjelovara, Rijeke i Šibenika i gošća iz ženske sekcije Subotice koja nas je bila zadužila svojom gostoljubivošću i kojoj smo poklonili nove knjige Melite Švob.

Ovo je druženje pokazalo da još uvijek ima empatije i solidarnosti u Općini i zahvaljujemo svima koji su pomogli i koji su sudjelovali u druženju “Selce 2024”.

OBNOVA SINAGOGE U KOPRIVNICI

PIŠE: J. C.

Sinagoge u Hrvatskoj već odavno ne služe onoj svrsi kojoj su namijenjene i zbog koje su ih nekadašnje brojne židovske zajednice gradile u mjestima i gradovima u kojima su Židovi živjeli. Većina ih više ne postoji, a neke od onih preostalih nakon Holokausta danas dobivaju drugi život.

Jedna od onih sinagoga koja je preživjela Holokaust je sinagoga u Koprivnici. Zgrada sinagoge u više je navrata obnavljana a čini se da je zahvaljujući novcu osiguranom iz Nacionalnog programa za oporavak i otpornost tek sada moguća cjelovita obnova. Sinagoga nosi ime Kulturni centar dr. Krešimir Švarc, po poznatom koprivničkom liječniku, humanistu i publicistu.

Od prvih radova na obnovi sinagoge u Koprivnici prošlo je dvadeset godina, a sada je u tijeku dovršavanje ojačavanja konstrukcije zgrade. Taj zahvat stoji oko 250.000 eura, a kada on bude završen trebala bi krenuti cjelovita obnova, najavila je u ožujku zamjenica gradonačelnika Koprivnice Ksenija Ostriž.

Koprivnička sinagoga je zaštićeno kulturno dobro, te će stoga toaletne prostorije, garderobe, spremišta i sustavi za grijanje i hlađenje biti u posebnoj zgradi koja se nalazi iza sinagoge.

Obnovljenu sinagogu jedva čekaju učenici i profesori umjetničke škole koji će ju koristiti i tako riješiti veliki nedostatak prostora koji im je potreban za svakodnevne aktivnosti.

Iz Nacionalnog plana za oporavak i otpornost za cjelovitu obnovu koprivničke sinagoge osigurano je dva milijuna eura, a završetak obnove planiran je 2025. godine.

Zanimljiva je povijest sinagoge u Koprivnici, gradu u kojem je 1869. godine živjelo stotinjak Židova. Iako relativno mala, židovska zajednica financirala je izgradnju koprivničke sinagoge. Dizajnerali su je Hönigsberg&Deutsch, a izgrađena je 1875. godine zajedno sa židovskom školom. Sinagoga se nalazila u samom središtu Koprivnice, na vrlo prestižnom mjestu. Godine 1937. sinagogu je temeljito preuredio arhitekt Slavko Löwy.

Za vrijeme Drugog svjetskog rata sinagoga je devastirana i pretvorena u

zatvor. Orgulje i neki drugi predmeti iz sinagoge su sačuvani i danas se čuvaju u koprivničkom muzeju.

Židovska zajednica Koprivnica praktički je uništena tijekom Drugog svjetskog rata, jer je većina Židova Koprivnice i okolnih sela stradala tijekom Holokausta. Posljednji rabin koprivničke židovske zajednice bio je Izrael Kohn koji je ubijen u koncentracijskom logoru.

Koprivnička sinagoga jedna je od rijetkih sinagoga u Hrvatskoj koja nije srušena tijekom rata. Za vrijeme SFR Jugoslavije sinagoga se koristila uglavnom u poslovne svrhe, s krojačkom firmom i skladištem. Iako mala, židovska zajednica i danas još uvijek postoji u Koprivnici.

IZLOŽBA “IZ RIZNICE ŽIDOVSKJE OPĆINE ZAGREB” U ČAKOVCU

PIŠE: ANDREJ PAL

U Izložbenom salonu Muzeja Međimurja Čakovec posjetitelji od 5. travnja 2024. godine imaju prilike pogledati te istražiti bogatu zbirku “Iz riznice Židovske općine Zagreb”.

Izložba je otvorena pred brojnim građanima Čakovca a kako je tom prilikom naglasila ravnateljica MMČ-a Maša Hrustek Sobočan, izložba predstavlja izbor reprezentativnih radova umjetnika koji su oblikovali hrvatsku umjetničku scenu tijekom 20. i 21. stoljeća.

Isto tako, rečeno je na otvaranju izložbe, ovo je druga prilika da javnost uživa u blagu likovnog fundusa Židovske općine Zagreb, čime se naglašava važnost kulturne raznolikosti i doprinosa židovske zajednice hrvatskoj umjetničkoj sceni.

Ovu prvu proljetnu izložbu u MMČ, posjetili su brojni građani, među ostalima i gradonačelnica Ljerka Cividini i župan Matija Posavec.

OTVARANJE IZLOŽBE U ČAKOVCU

Ova vrijedna zbirka, prvi se put predstavila javnosti u Galeriji Kranjčar u Zagrebu 2022. godine, a donosi estetski i stilski pluralizam kroz djela 29 autora.

Nakon ravnateljice Maše Hrustek Sobočan, koja je bila prvim govornikom na otvaranju, prisutnim se građanima obratio i predsjednik ŽO Čakovec Andrej Pal.

Tom je prilikom naglasio važnost ove zbirke, ali i značaj Mire Wolf, koja je ogra-

nizirala, skupila i osmislila ovu značajnu zbirku. Na kraju se prigodnim riječima skupu obratio i župan Matija Posavec, koji je izložbu proglasio otvorenom.

Nažalost, samom otvaranju nisu prisustvovali predstavnici Židovske općine Zagreb.

Izložbu, otvorenu do kraja travnja, priredili su u suradnji Židovska općina Zagreb, Muzej Međimurja Čakovec i Židovska općina Čakovec.

NAIDA-MICHAL BRANDL: ŽIDOVI U HRVATSKOJ NAKON HOLOKAUSTA

PIŠE: NATAŠA BARAC

Naida-Michal Brandl svoj je doktorat pretvorila u prvu znanstvenu monografiju koja se bavi poviješću židovske zajednice u Hrvatskoj, Holokaustom, još nerazjašnjenim pitanjima sudbine hrvatskih Židova koji su preživjeli Holokaust kao i stvaranjem ili pokušajem stvaranja novog života nakon Holokausta u komunističkoj Jugoslaviji. U izdanju izdavačke kuće Leykam International nastala je tako knjiga koja će zasigurno zainteresirati sve one koji nisu dovoljno upoznati s poviješću i sudbinom židovske zajednice na ovim prostorima, kao i ne uvijek lakim i idiličnim odnosom između Židova i Hrvata ali i sve one koji o tome uvijek žele i mogu naučiti još nešto.

Dugogodišnji rad Naide-Mihal Brandl i dobro poznavanje materije o kojoj piše vidljiv je na svakoj od 400 stranica ove knjige, a autorica je uspjela svoj znanstveni rad pretvoriti u napeto, zanimljivo i dirljivo štivo koje će svaki čitatelj lako i s velikim zanimanjem čitati.

Kao što je u svojoj recenziji napisao prof. dr. sc. Aleksandar Jakir, sa Sveučilišta u Splitu: “ovim smo rukopisom dobili utemeljen prikaz povijesnoga konteksta nastanka i povijesti židovske zajednice u Hrvatskoj nakon 1945., u kojemu se uvjerljivo i utemeljeno daje značajan prilog historiografiji i našem poznavanju tematike. Ta se problematika sagledava

u kontekstu stvaranja novoga državnog poretka i promjena u (samo)definiranju hrvatskih Židova.”

Iako sam naslov sugerira da će se knjiga baviti razdobljem nakon Holokausta i sve-mu onome što je gotovo uništenu hrvatsku židovsku zajednicu dočekalo nakon kraja Drugog svjetskog rata (od gubitka većine članova zajednice, nestanka sinagoga, institucija i svega što čini tradicionalnu židovsku zajednicu pa do gubitka imovine u svim pogledima te novog života u potpuno drugačijem okruženju i političkom sustavu), Naida-Mihal Brandl svojim čitateljima na početku donosi zanimljiv i detaljan povijesni pregled nastajanja židovske zajednice u Hrvatskoj. Čitatelji mogu i na primjerima života pojedinih pripadnika židovske zajednice pratiti kako se razvijao život hrvatskih Židova, zajednice koja je rasla, doprinosila svojim radom gradovima (i državama) u kojima je živjela. Autorica tako, između ostaloga, predstavlja obitelj Miskolczy-Weiss (iz perspektive Vilme Vukelić, rođene Miskolczy) koja je dobar primjer jedne aškenaske obitelji koja se iz Ugarske doselila u Osijek i u Hrvatskoj započela novi život. Naida-Michal Brandl piše i o ne uvijek jednostavnom putu Židova prema punoj emancipaciji i o postepeno sve većoj prisutnosti Židova u kulturnom, gospodarskom i javnom životu Hrvatske.

Taj je život prekinut stvaranjem NDH i donošenjem rasnih zakona. Pratimo tužnu sudbinu ljudi koji pokušavaju spasiti

NAIDA-MICHAL BRANDL

svoje obitelji, svoje živote, svoju imovinu i to još jednom kroz sudbine pojedinaca poput sestara Vere i Ine Ehrlich, obitelji Julius i drugih.

Nakon okončanja rata, Europa se suočava s milijunima izbjeglica i raseljenih osoba. Židovi se vraćaju i u Hrvatsku odnosno tadašnju Jugoslaviju i pokušavaju obnoviti svoje židovske organizacije i članstvo u međunarodnim židovskim organizacijama. Autorica poseban dio rada posvećuje djelovanju Židovske bogoštovne općine u Zagrebu, ali i drugih nekada velikih židovskih općina, poput onih u Osijeku i Varaždinu, te navodi sve ono što je bilo važno za pokušaj obnove židovske zajednice u Hrvatskoj (obnova religijskog života,

pitanje povrata imovine pojedinaca i židovskih općina, repatrijacija, potraga za udomljenom/skrivenom djecom). I ponovno kroz osobne sudbine pojedinca, na koje čitatelji neće ostati ravnodušni.

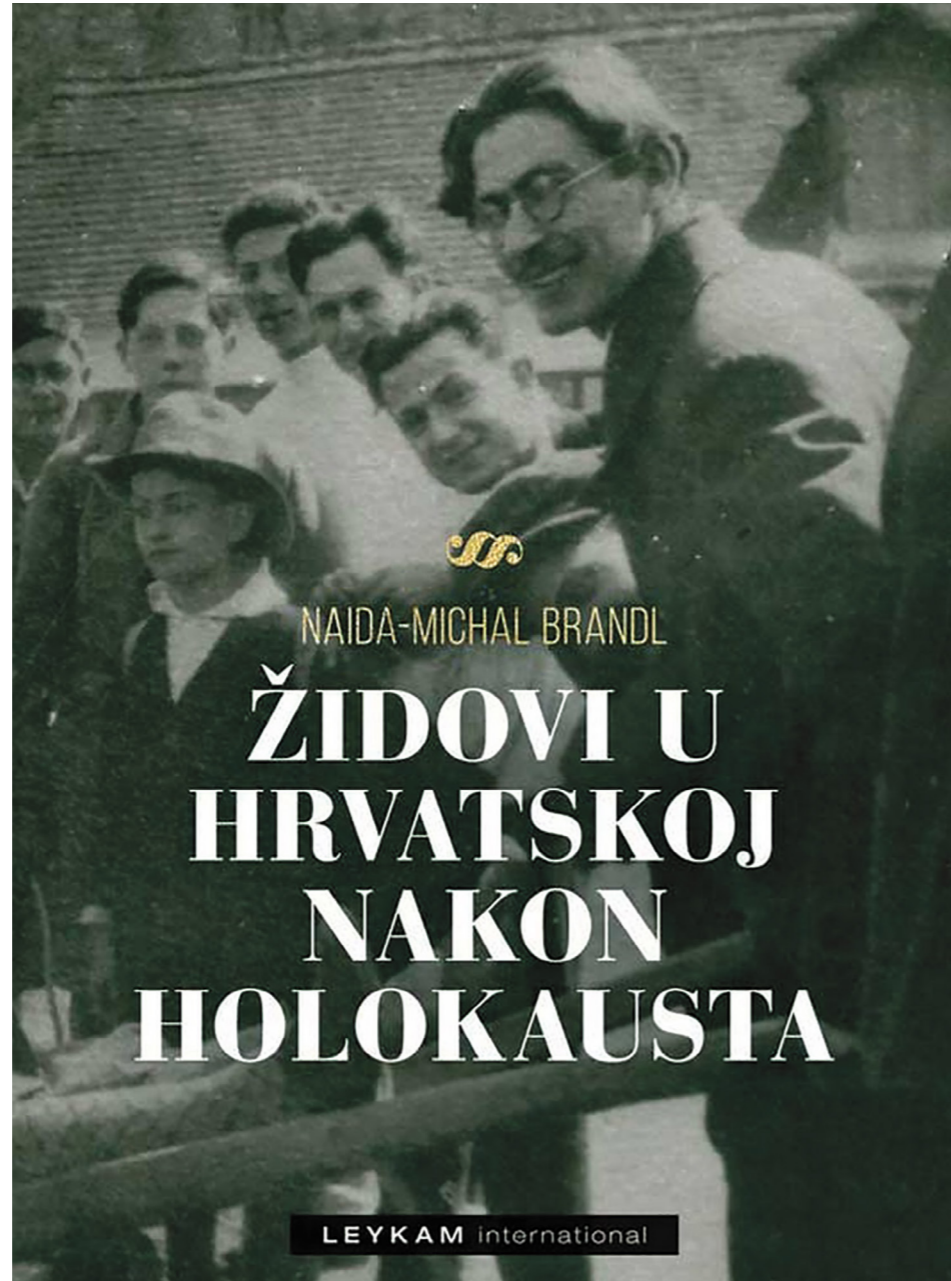
Autorica se bavi i Židovima u partijskoj i državnoj nomenklaturi te uvijek zanimljivim odnosom Jugoslavije prema Židovima u mandatnoj Palestini. Na kraju knjige, poglavlja su o ulozi Jugoslavije i jugoslavenskih Židova u alijama te pitanje s kojim su se Židovi suočili: otići ili ostati u Hrvatskoj, odnosno Jugoslaviji.

Uzimajući u obzir da će ova knjiga biti zanimljiva i nežidovima, koji možda nisu najbolje upoznati sa židovskom tradicijom i kulturom, autorica na samom kraju knjige donosi više nego zanimljiv i koristan Pojmovnik kako bi olakšala razumijevanje i čitanje knjige, ali i židovstva. Pa će tako čitatelji, između ostaloga, moći naučiti što je to heder ili tko su bili neolozi.

Osjećaj kojeg sam ja imala čitajući stranicu za stranicom ove knjige bila je sve veća tuga i sjeta. Za svim onime što je nepovratno izgubljeno. Za svima onima koji su nepovratno izgubljeno. I naravno, ono što uvijek iznova ponavljamo i što uvijek iznova treba ponavljati, svih onih kojih više nema i svega onoga što su nam ostavili u zalag, moramo se uvijek iznova sjećati i uvijek iznova podsjećati one oko nas koji to ne znaju, koji ne žele znati i koji misle da ih se to ne tiče. I posebice sve one koji smatraju da neke stvari treba ostaviti u prošlosti.

Kao što je i napisala sama autorica; “Želja mi je bila svjedočiti još jednoj od brojnih epizoda židovske povijesti, gdje se iz uništenja izvlači snaga za obnovu, gdje se nedostaci pretvaraju u prednost i gdje život, najvažnija snaga judaizma nalazi svoj put i gdje još jedna generacija predstavlja sponu onoj koja dolazi nakon nje.”

Nije lako ovako sadržajnu i bogatu knjigu predstaviti kratkim prikazom. Ovu knjigu treba pročitati i vraćati joj se zbog

svih sudbina koje su u njoj opisane, zbog naše povijesti i zbog budućih generacija.

Naida-Mihal Brandl izvanredna je profesorica na Katedri za judaistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i voditeljica Centra za židovsku povijest i baštinu. Svoje znanstvene interese usmjerila je istraživanju glavnih trendova moderne

i suvremene židovske povijesti, povijesti Židova u Hrvatskoj u jugoslavenskom razdoblju, te židovskoj baštini u Hrvatskoj. Specijalizirala se za pitanja restitucije židovske imovine te židovske materijalne i nematerijalne baštine. Glavni je istraživač na projektu restitucije židovske nepokretne imovine u Hrvatskoj koju provodi Svjetska židovska organizacija za restituciju.

YOAV BLUM: VODIČ ZA DANE KOJI DOLAZE

PIŠE: NATAŠA BARAC

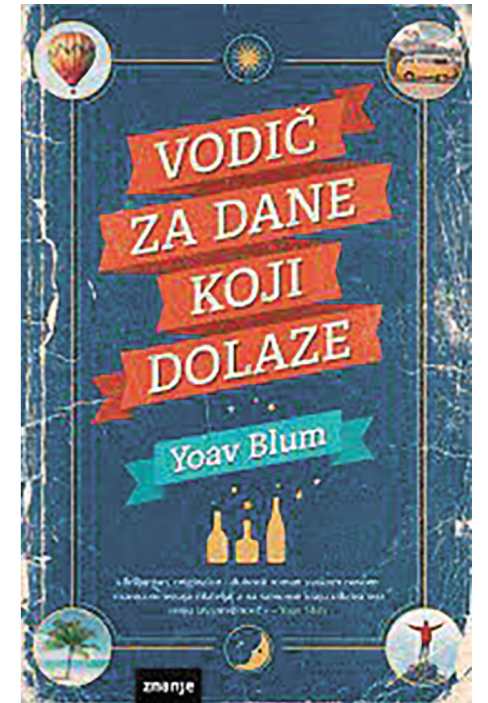
Uh kakva knjiga! Znam, znam, reći ćete da često ili prečesto ovakvim ili sličnim riječima započinjem tekstove u kojima vam predstavljam djela izraelskih ili židovskih autora. Možda je to točno, ali točno je i to da me još uvijek, nakon tolikih pročitanih knjiga i dugih, brojnih godina čitanja (moja mama je svojedobno — posebice prije testova iz matematike ili fizike — znala reći sam ja primjer kada čitanje nije više vrlina) još uvijek iznenade književni talenti, ideje koje imaju talentirani književnici i prije svega način na koji znaju poredati uobičajene riječi i tako nas navesti da razmišljamo o bitnim stvarima i zaboravimo sve ono što nas okružuje. Upravo to dogodilo mi se kada sam počela čitati knjigu meni do tada nepoznatog izraelskog književnika Yoava Bluma pod nazivom “Vodič za dane koji dolaze” (Izdavač Znanje, prijevod s engleskog jezika Igor Rendić).

O kakvoj se knjizi radi? Ako bih morala svrstati “Vodič za dane koji dolaze” u neki određeni književni žanr, rekla bih da se radi o svojevrsnoj interaktivnoj knjizi za odrasle. U dječjoj književnosti posljednjih su godina popularne takve knjige koje privlače djecu i — nadajmo se — kod njih stvaraju naviku čitanja. Yoav Blum svoje čitatelje od prvih stranica uvlači u neobičan svijet, koji postaje sve neobičniji a istovremeno i sve razumljiviji čitateljima. Roman u petoj brzini osvaja čitatelje svojom originalošću, duhovitšću i idejama, a autor na fantastičan

način spaja tradicionalnu književnost, modernu kulturu, svijet oko nas i likove koji nam otkrivaju neslućene mogućnosti koje se izgleda ponekad mogu otvoriti.

U taj neobičan svijet uvest će nas jedan, na prvi pogled, sasvim običan mladi čovjek. Ben Schwartzman vodi prilično dosadan život, bez uzbuđenja. Radio je kao knjižničar, a nakon slučajnog susreta s bivšim školskim kolegom počinje raditi kao “obogaćivač” tekstova na portalima i tako koristi veliko znanje koje posjeduje o raznim stvarima. Kada mu Haim Wolff, stariji gospodin s kojim se slučajno sprijateljio, nakon smrti ostavi bocu vrlo skupog viskija, Benov život će se zauvijek promijeniti. Pokušaj da shvati zašto je Haim njemu, koji čak ni ne pije alkohol, ostavio bocu viskija otkrit će mu svijet prepun mogućnosti za koje nije znao da mogu postojati. “Vodič za dane koji dolaze” navodi vas da počnete vjerovati kako se neke stvari ne događaju slučajno i kako smo svi mi povezani s prošlošću i budućnošću na način koji ne možemo uvijek odmah (ili kasnije) razumjeti. Je li onda slučajnost da sam nakon ove knjige, koja se bavi i naučnom fantastikom, u ruke uzela “Prirodopise” Prima Levija, knjigu koju ću vam također predstaviti u ovom Ha-Kolu a koja se bavi sličnim temama? Hmmmm...

Tko je autor ove knjige? Yoav Blum rođen je 1978. godine u Izraelu, autor je bestsellera i programer softvera. Njega prva tri romana odmah su postali bestseleri u Izraelu a zatim i širom svijeta. Njegov prvi roman “The Coincidence Makers” preveden je do sada na više od petnaest jezika. Yoav Blum živi u Izraelu sa suprugom i troje djece, a kako je sam

napisao na svojoj web stranici “kad ne piše (književnost ili kodove), zamišlja što će raditi kad odraste”. Ja se nadam da će kada odraste i dalje pisati ovakve genijalne romane. U kojima, između ostaloga, može napisati i ovo: “Promjene u nama ono su što nam najviše pomaže razumjeti ono što ostaje, razumjeti što je to ‘ja’ o kojem govorimo kada kažemo ‘ja’. Postoji jedna unutarnja točka identiteta koja se neobično otkriva baš kada si dopustimo biti drugačiji od onoga kako sami sebe vidimo, kad si dopustimo vjerovati da se zaista možemo promijeniti”. Nadamo se da ćemo uskoro u hrvatskom prijevodu moći pročitati i druge romane Yoava Bluma i bolje upoznati njegov neobičan svijet.

PRIMO LEVI: PRIRODOPISI

PIŠE: NATAŠA BARAC

Na spomen imena Prima Levija prvo na što ćete sigurno pomisliti je Holokaust. Ovaj veliki židovski književnik svjetsku je slavu stekao svojim autobiografskim romanom “Zar je to čovjek” u kojem je opisao svoje logoraško iskustvo. Roman je objavljen vrlo brzo nakon kraja Drugog svjetskog rata, već 1947. godine, a dvadesetak godina kasnije napisao je i roman “Smiraj” u kojem opisuje povratak iz logora kroz netom oslobođenu Europu. Traumatsko iskustvo logora zauvijek je promijenilo život Prima Levija koji je ustvari bio znanstvenik i koji bi se vjerojatno, da nije bilo Holokausta, u potpunosti posvetio znanosti. Svijet bi možda dobio genijalnog kemičara ali sigurno bi bio uskraćen za jedno od najpotresnijih i najdojmljivijih djela ikada napisanih o Holokaustu.

Po primarnoj izobrazbi Primo Levi je bio kemičar pa je tako u djelu “Periodni sustav” 1975. objavio dvadeset kratkih proza od kojih svaka za naslov nosi ime nekog kemijskog elementa.

Knjiga “Prirodopisi” (Izdavač Bodoni, prijevod s talijanskog jezika Iva Grgić Maroević) iznenadit će one čitatelje koji su bili upoznati samo s epohalnim autobiografskim romanima ovog velikog pisca.

U “Prirodopisu”, prvi puta objavljenom 1965. godine pod pseudonimom Damiano Malabaila, otkrivamo Levija koji se bavi znanstvenom fantastikom ili, kako je ocijenio Italo Calvino, “biološkom fantastikom”.

Ova iznenađujuća zbirka otkrila je pisca kratkih priča koje govore o neobičnim

strojevima što čudno utječu na ljudske živote, o proizvodima najviših razina ljudskoga uma koji, jednom stvoreni, njime ovladavaju, o kemijskim spojevima što postaju nametnicima ljudskoga tijela ili strojeva što ih je čovjek stvorio, ali i njegovim gospodarima. “Prirodopisi” govori o ljudima, koji se koriste tim živim i neživim oruđima kako bi zavladali drugim ljudima. Zvuči poznato, zar ne? Možda je samo na prvi pogled ova zbirka znanstveno-fantastičnih kratkih priča udaljena od teških tema romana “Zar je to čovjek” kojima se Levi bavio praktički tijekom čitave svoje književne karijere, ali i svog života. Primo Levi autor je koji “duboko promišlja tamnu stranu ljudskog uma, podsjećajući da valja biti itekako suzdržan pri donošenju konačnih sudova”.

Ni u ovoj zbirci, autor ne može pobjeći od onih tema koje ga ne prestaju zaokupljati: “Ima ih koji se ne brinu za prošlost, puštaju da mrtvi pokapaju svoje mrtve. Imma, naprotiv, i onih koji se zanimaju za prošlost i žaloste se zbog njezina neprestanog nestajanja. Imma još i onih koji su toliko marljivi da vode dnevnik, iz dana u dan, kako bi sve što im se događa bilo spašeno od zaborava, pa onda ima onih koji u svojoj kući ili na sebi čuvaju materijalne uspomene — posvetu na knjizi, sasušeni cvijet, pramen kose, fotografije, stara pisma”.

Primo Levi u “Prirodopisima” pokazuje svu raskoš svog književnog talenta. Nekoliko priča strukturirano je poput dramskog teksta, s didaskalijama. U priči nazvanoj “Versifikator” u prologu Pjesnik se na kraju obraća publici. I priča “Šesti dan” također je kratak dramski tekst koji završava riječima jednog od

likova: “Pođimo kući, gospodo. Sve je završeno, sve riješeno” i razmišljanjima o tome odgovara li čovjek “zahtjevima koji su nam bili postavljeni”.

Neki književnici u svakom djelu stvaraju neki novi svijet, a neki čitav život pišu jedno te isto djelo, nadopunjući ga. Sam Primo Levi napisao je da je “Prirodopise” stvorio “kako bih dao narativni oblik intuiciji koja me kopkala; drugim riječima, kako bih pripovijedao (...) o napuklini koju naziremo u svijetu u kojem živimo, o nekakvoj velikoj ili maloj pukotini, nekakvoj grešci u izvedbi što razara različite aspekte naše civilizacije i našeg moralnog univerzuma”. I kako je sam dodao: “I eto, ne bih ih objavio da nisam primijetio da između logora i ovih izmišljaja postoji neki kontinuitet, postoji most”.

Primo Levi napustio je ovaj svijet 1987. godine. Njegova smrt službeno je bila proglašena samoubojstvom, nemogućnošću življenja s teškim iskustvom života u logoru, iako nisu svi uvjereni u to da je ovaj književnik i znanstvenik zaista počinio samoubojstvo.

DROR MIŠANI: MOGUĆNOST NASILJA

PIŠE: NATAŠA BARAC

Dror Mišani zna kako napisati dobar krimić a broj obožavatelja inspektora Avrahama Avrahama raste nakon svakog novog objavljenog romana ovog izraelskog pisca. Upravo se to dogodilo i u Hrvatskoj nakon što je 2022. godine objavljen prijevod romana “Nestao”, prvog slučaja inspektora Avija. Neki od obožavatelja Drora Mišanija i njegovog inspektora jedva su dočekali prijevod drugog nastavka ove trilogije — intrigantnog naslova “Mogućnost nasilja” (izdavač Fraktura, prijevod s hebrejskog jezika Laile Šprajc).

Avraham Avraham Avi je po mnogo čemu prepoznatljiv detektiv a opet potpuno drugačiji od svih onih s kojima smo se do sada susretali čitajući detektivske romane. Dok se u prvom romanu iz triologije Avi u svojoj istrazi vodi prema načelu da su svi nevini, nakon traumatskog iskustva te istrage, u drugom dijelu trilogije, Avi pokazuje da je naučio lekciju iz prošle istrage i više nikome ne vjeruje, već se oslanja uglavnom samo na sebe i svoje instinkte. Posebnu draž Mišanijevim čitateljima predstavlja upravo ono što Avrahama Avrahama razlikuje od drugih detektiva: on nije superčovjek i superpolicijac, već čovjek poput nas. Čovjek koji ima pravo i na svoje greške, na svoje samoće, na svoje slabosti.

Na početku romana “Mogućnost nasilja”, Avi se još uvijek muči s osjećajem krivnje zbog načina na koji je riješio slučaj ubijenog dječaka Ofer. Nakon stanke koja mu je bila potrebna, morat će se pozabaviti novim slučajem za čije će se rješavanje uz objektivne probleme morati suočiti i s onim subjektivnima koji ga ne prestaju mučiti. Avi se mora boriti i sa svojim nadređenima i dokazati im da posjeduje sve ono što jedan inspektor, uz sve ostalo, mora imati — dobru intuiciju koja može biti presudna ali i spremnost da poduzme korake koji bi ga mogli stati karijere. Istraga koju pokreće zbog kovčega s eksplozivnom napravom koji je bio pronađen kraj jednog dječjeg vrtića odvest će Avija u drugom smjeru — a zločin koji se još nije dogodio, morat će spriječiti na bilo koji način i dokazati svojim nadređenima da je imao pravo, unatoč njihovim sumnjama.

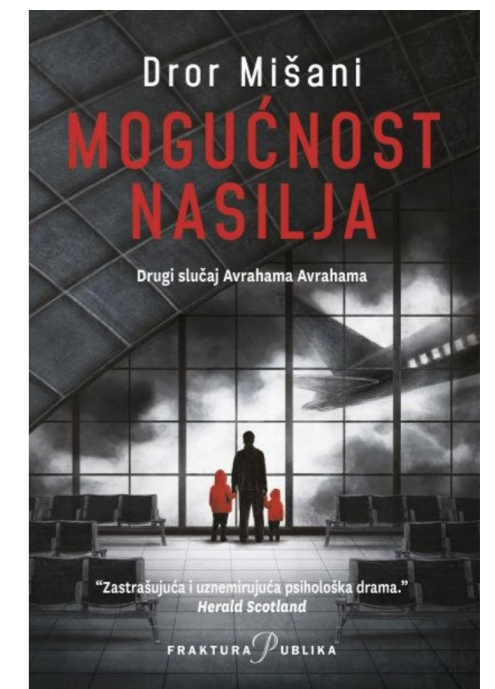
Ovako dobro napisane krimiće vole i oni koji nisu ljubitelji ovog književnog žanra, jer Dror Mišani uz zanimljiv zaplet i neočekivane obrate svojim čitateljima nudi i odličnu psihologiju svojih likova te pokazuje zanimljiv osjećaj za atmosferu koju stvara u svojim romanima.

Kao što je u jednom intervjuu rekao sam autor, njegov Avi u slobodno vrijeme gleda stare epizode popularne televizijske serije “Zakon i red” te želi pokazati da su detektivi bili u krivu. Stavljajući takav izazov i Mišani pred svoje čitatelje?

Dror Mišani rođen je 1975. godine u Izraelu i specijalizirao se za povijest detektivskih romana. U zemlji koja nije poznata

po krimićima, počeo se baviti upravo tim žanrom te vrlo brzo stekao veliki uspjeh. Njegova trilogija o detektivu Avrahamu Avrahamu, kao i roman “Tri” (također objavljen u izdanju Fraktura i prijevodu Laile Šprajc) prevedeni su do sada na više od dvadeset jezika i Mišaniju osigurali status pisca bestselera i to ne samo u Izraelu. Za svoj rad do sada je dobio niz izraelskih i međunarodnih nagrada. Dror Mišani živi s obitelji u Tel Avivu, gdje predaje na sveučilištu, a aktivno je uključen i u ekranizaciju svojih romana.

I na kraju mala molba Seidu Serdareviću i urednicima Fraktura: nadamo se da na posljednji dio serijala o Avrahamu Avrahamu nećemo morati dugo čekati.

DEGANIJA

— MAJKA SVIH KIBUCA

PIŠE: MILIVOJ DRETAR

U vrijeme kad je svijet bio zabavljen pričom dvojice Amerikanaca Cooka i Pearya, i time jesu li ili nisu osvojili Sjeverni pol, te kad se u sjevernoirskom Belfastu postavljala kobilica Titanica koji će postati najluksuzniji, najudobniji i “nepotopiv” parobrod svih vremena, na Bliskom istoku ključali su nemiri i sukobi. Levantska obala nalazila se u sastavu oronulog Osmanskog Carstva, “bolesnika s Bospora” kako su ga nazivali zapadnoeuropski mediji, podijeljenog na vilajete i sandžake. U sastavu vilajeta Bejruta koji se protezao od luke Jafe na jugu do sirijske Latakije na sjeveru, nalazila se i biblijska pokrajina Galileja. U jednom od najnapučenijih vilajeta živjelo je tada više od pola milijuna žitelja, pretežito arapskog, židovskog i aramejskog podrijetla. Od kraja 19. stoljeća, kada je utemeljen, Bejrutski vilajet podijeljen je na nekoliko sandžaka, Galileja je cijelom svojom površinom bila u sandžaku Akra, s istoimenim središtem. Na krajnjem istoku sandžaka nalazilo se jezero Kineret, kao prirodna granica prema susjednom vilajetu Siriji. Administrativna granica prolazila je točno sredinom ovog jezera. Obale jezera bile su gusto naseljene, isticao se grad Tiberijada spojen starom cestom s centrom Akre. U gradu je već sredinom 18. stoljeća postojala židovska kolonija sa sinagogom, vjerskim školama i poslovnom četvrti. No, područje Kinereta

OSNIVAČI DEGANIJE ALEF 1910. PRED KOLIBOM PRIJAŠNJIH ARAPSKIH STANOVNIKA. IZVOR INTERNET

poznato je i po prirodnim nepogodama — jedan snažni potres 1834. godine uništio je većinu Tiberijade, a u ruševinama je poginulo više od pet stotina Židova. To je bio razlog zašto su neka naselja ostala pusta i narednih godina kada su strane delegacije obilazile ove prostore. Godina 1909. smatra se jednom od najgorih u povijesti Osmanskog Carstva. U travnju te godine dolazi do smjene na prijestolju, omraženog šezdesetšestogodišnjeg sultana Abdula Hamida II. svrgavaju mladoturci i kao novog uzdižu njegovog mlađeg brata Mehmeda V. Rašida. Zadnji apsolutistički sultan Abdul Hamid II. izgubio je tijekom svoje vladavine velike posjede u Europi (Bo-

sna, Bugarska), Egipat i Cipar. Država je bila na rubu bankrota, a par dana prije svrgavanja, osmanska vojska počinila je masakr nad Armencima u Adani. Sultan Abdul Hamid II. nije bio blagonaklon židovskim doseljenicima u tadašnjoj Palestini, i u namjeri da osujeti njihov dolazak, najbolju zemlju proglasio je državnim vlasništvom, uveo ograničenje boravka za Židove na 30 dana, zabranio je prodavanje zemlje strancima. Nakon što je 1901. odbio audijenciju Teodoru Herzlu, on je zaobilaznim putem ipak pokušao pridobiti sultana — ponudio mu je otkup njegova vanjskog duga u zamjenu za dozvole za naseljavanje. Sultan je dvaput odbio Herzlovu ponudu, no

zbog toga ga je snažila zla kob. Uskoro je detroniziran od mladoturških revolucionara i protjeran u Solun. Tijekom boravka u gradu, smješten je u kućni pritvor u kući židovskog bankara Allatinija. Mladoturci su dozvolili Židovima useljavanje i kupnju zemlje u Palestini. Već sljedeće godine, 1910. godine, utemeljeno je malo naselje Deganija Alef.

Majka svih kibuca, Deganija Alef počela je svoje postojanje kao manje naselje (kvuca) Židova-socijalista. Krajem 19. stoljeća mnogi Židovi prihvaćaju Marx-Engelsovo učenje o klasnoj borbi, jednakosti svih građana, zajedničkoj imovini te uvjerenju u samodostatnost. Godine 1904. Židovski nacionalni fond otkupljuje zemljišta oko Kinereta gdje će 29. listopada 1910. nastati prva kvuca, Deganija Alef. To će biti prvi kibuc na tlu Izraela. Na kamenitom i polupustinjskom tlu, mladi cionisti odlučili su se usprotiviti prirodnoj negostoljubivosti te zasaditi polja i voćnjake. Naziv Deganija dolazi od riječi DEGAN, u prijevodu različak (lat. Centaureacyanus). Poljski korov prepoznatljivog cvijeta intenzivne plave boje, postao je simbol novog naselja — kako je različak otporan na sušu i druge biljke, tako je i novo naselje trebalo prkositi svime nepogodama koje su ga okruživale. Kvuca (hebr. הקבוצה) ili doslovno grupa od deset mladića i dviju djevojaka, zamišljena je kao zajednica naprednih ljudi koji žive i rade na jednom mjestu. Među utemeljiteljima Deganije Alef bio je Josef Baratz, Židov iz Košnice u Moldovi, nekadašnjeg dijela Ruskog Carstva. Bio je među vodećim cionistima u Kišinjevu, a 1906. je emigrirao u Palestinu. Najprije je živio u novoutemeljenim gradovima Petah Tikvi i Rehovotu, a potom kao kamenoklesar u Jeruzalemu i Tel Avivu. Potom s grupom istomišljenika odlazi u Galileju u kvucu. Glavni fokus ove grupe bio je usmjeren na obradu zemlje, a sve su odluke donosili zajednički. “Sva teorija o

RACHEL BLUWSTEIN U DEGANIJI ALEF 1919.

kojoj smo raspravljali o prirodi i ljudskoj prirodi tada je stavljena na kušnju. Uzgoj hrane nije bio toliko za ljude, već dokazivanje koliko je to bilo neophodno za zemlju koja još i nije bila država. Bilo je to nešto poput upotunjavanja praznine koja nam je nedostajala u iseljeništvu” zapisao je poslije Baratz. Grupa je radila naporno, od jutra do mraka, a navečer bi vodili rasprave. Ništa im nije nedostajalo jer ništa nisu ni posjedovali. Tijekom prvih mjeseci živjeli su u šatorima i drvenim jednostavnim kućicama, neke od tih prizemnica sačuvane su do danas.

Zajednička odluka grupe bila je da svaki brak odgode na pet godina, dok ne vide hoće li eksperiment na zemlji uspjeti. Nakon nekog vremena, Baratz se uvjerio da su vratili plodnost napuštenoj zemlji, a samim time i oni su povratili svoju izvornost i kreativnost. Poslije dvije godine oženio se i postao otac Gideona, prvog djeteta rođenog u takvoj zajednici. Deganija Alef privukla je nove doseljenike, među njima pjesnikinju Rahel Bluwstein (1890. – 1931.), filozofa Aarona

Davida Gordona (1856. – 1922.), stočara, a kasnije i vojnika Josepha Trumpeldora (1880. – 1920.). Među prvim doseljenicima bio je i Šmuel Dayan, u braku s Devorom 20. svibnja 1915. u Deganiji Alef rodio im se sin Moše. Mali Moše bio je drugo dijete rođeno u ovoj kvuci (poslije Gideona Baratza). Ime je dobio po Moši Barskyom, prvom židovskom doseljeniku koji je poginuo u napadu arapskih beduina. To ubojstvo nikad nije razjašnjeno, tijelo je pronađeno sa znakovima koji su upućivali da se Barsky borio protiv napadača i nekog pritom ubio. Njegov grob i danas se nalazi u Deganiji. Moše Dayan proslavit će svojom ulogom u Izraelsko-arapskim ratovima.

Eksperiment zajednice u pustinji je uspio, Deganija se održala i postala majka svih kibuca kojih je danas oko 270 širom Izraela. Uskoro su u blizini nastala i dva nova kibuca — Deganija Bet i Deganija Gimel. Deganija nije zamišljena kao veliko naselje — okolna polja trebaju biti samodostatna za zajednicu koja dijeli i posao i profit. Godine 2022. u Deganiji Alef živjelo je 525 žitelja.

Brojni turisti posjećuju kibuce u Izraelu, želeći osjetiti čar prvih doseljenika i život volontera koji sve dijele. U Deganiju Alef dolazi se cestom broj 90. koja iz grada Kinnereta vodi prema Ma’aganu. Zapadnu granicu naselja čini rijeka Jordan, a sjevernu obala Kinereta odnosno Galilejskog jezera. Stotinjak kuća nalazi se bliže jezeru, dok se južno nalaze plantaže i skladišta poljoprivrednih proizvoda. U Deganiji je škola, nekoliko trgovina, hotel, groblje, zoološki vrt. U središtu naselje je kuća A. D. Gordona, preuređena u muzej s njegovim osobnim predmetima te postavom o nastanku kvuce. Muzej objedinjuje prirodu, poljoprivredu, povijest, arheologiju i antropologiju ovog kraja. Deganija Alef ostat će upamćen kao prvi kibuc, podsjetnik na vremena useljavanja prvih Židova u Obecanu Zemlju.

B”H VJERSKI KIBUCI

PIŠE: LUCIANO MOŠE PRELEVIĆ, GLAVNI RABIN RH

U moderno doba, posebno u SAD-u, pojedine skupine ljudi su organizirali svoje živote na razne načine s ciljem osnivanja poljoprivrednih naselja. Neke od tih skupina organizirale su se bazirajući se na zajedničkim etičkim principima, druge na zajedničkim idejama (svjetonazorima) ili na nacionalnoj osnovi, dok su neke druge imale neke druge stvari koje su ih povezivale. Nama najpoznatije među grupama koje su organizirale svoj život u poljoprivrednim zajednicama baziranim na vjerskim osnovama su Mormoni i Amiši. Osim što su nam poznati iz raznih filmova (sjetimo se samo filma “Svjedok” s Harissonom Fordom i Kelly McGillis) zajedničko za jedne i druge je da su njihove zajednice aktivne još i danas.

Ali postoji grupa za koju bi mogli reći da je puno manje poznata ili da čak uopće nije poznata široj javnosti, a naziva se Ha-Kibuc Ha-Dati (hebrejski naziv za Pokret vjerskih kibuca). Kad netko spomene židovsku religiju ili vjeru ili postavi pitanje na koji način žive religiozni Židovi, prvo pomislimo na ortodoksne Židove koji žive npr. u Mea Šearimu, ortodoksnoj četvrti u Jeruzalemu. U mislima vidimo prepune ulice žurnih žena, muškaraca i djece u njihovoj karakterističnoj odjeći. Zamišljamo ih kao trgovce koji vode svoje trgovine, zamišljamo ih kao studente ješive koji glasno uče u parovima ili se

njišući na svoj karakteristični način mole ili u sinagogama ili pred Zidom plaća. U našim mislima sigurno ih nikako ne vidimo kako obrađuju zemlju, a posebno ih ne povezujemo s pojmom kibuca, jer nam ideja kibuca nekako “smrdi” ili “vuče” na komunizam, nešto dijametralno suprotno od religije, tako da riječ kibuc većina ljudi ne povezuje s religijom. Moram priznati da je to bila slika koju sam i sam imao u glavi prije odlaska u Izrael na rabinske studije i dok nisam osobno posjetio nekoliko vjerskih kibuca te se uvjerio u pravu situaciju. Istina,

dok sam bio u osnovnoj školi te kad bi netko spomenuo riječ kibuc, meni bi se pred očima stvorila idealizirana slika mišićavog Židova u košulji s podvrnutim rukavima koji plugom ore zemlju. U plug bi bili upregnuti volovi i dok Židov jednom rukom drži uzde i upravlja plugom, u drugoj drži otvorenu Bibliju iz koje istovremeno čita, a preko ramena mu je prebačena puška. Dugo vremena i sam sam se zanosio mišlju o tome da odem živjeti u neki kibuc jer me je neodoljivo privlačila ideja jedinstvenog spoja nacionalizma, socijalizma i religije.

Uz stotu obljetnicu kibuca u travnju 2010. obilježen je još jedan, istina skromniji jubilej: 80-ta obljetnica Ha-Kibuca Ha-dati, Pokreta vjerskih kibuca. Jedinstvena mješavina nacionalizma, socijalizma i religije, stvorila je nasljeđe čiji značaj seže daleko izvan 16 kibuca Pokreta. Taj Pokret započeo je svoju aktivnost formiranjem naselja 30.-tih godina 20. stoljeća u tadašnjoj Palestini, a statistika iz 1993. godine navodi da je taj pokret brojao 8.100 ljudi raširenih u 16 kibuca (naselja). Prvi religiozni kibuci su se počeli osnivati tijekom 1930. godine da bi se 1935. kristalizirali kao pokret. Kada je 1948. godine izbio rat za nezavisnost Izraela, od 150 kibuca koji su postojali u tadašnjoj Palestini Pokret vjerskih kibuca je brojao 10 članova.

Pokret kibuca u cjelini bio je, od svog početka, duboko predan “tolstojevskoj religiji rada”, skoro primordijalnom vezom čovjeka sa zemljom te njegovom izgradnjom kroz obradu zemlje. Vjerski kibuci nastojali su ovu novu “religiju” spojiti sa starom (židovskom tradicijom) i tako preoblikovati obje. Cilj je bio povratak u zemlju koja bi istodobno revitalizirala drevne moralno-religijske ideje Tore i postaviti duhovni izazov sekularnom cionizmu.

Povijesno gledano, organizirani Pokret vjerskih kibuca proizašao je iz spajanja dviju skupina. Jednu su činili njemački pristaše modernog ortodoksnog židovstva čiji je religiozno-cionistički etos išao ruku pod ruku s privrženošću znanosti i razumu, univerzalnoj etici i svjetovnim postignućima, te izrazito antiburžujskim raspoloženjem. Drugi je bio istočnoeuropski pokret vjerskih radnika (Ha-po’el Ha-mizrahi) koji je bio pod dubokim utjecajem hasidizma, židovskog vjerskog pokreta raširenog u srednjoj Europi i Rusiji. Za tu grupu Židova klasna borba bila je sekundarna u odnosu na transformaciju ljudskog srca. Zajedno su te dvije skupine oblikovale

ideal agrarne halahičke zajednice, zajednice koja obrađuje zemlju te živi prema židovskim vjerskim propisima i koja teži brizi ne samo za duhovni napredak pojedinca, već i za dobrobit društva u cjelini usred promijenjenih uvjeta modernog života. Za razliku od klasične ortodoksije, moderni ortodokсни pokret ide u korak s promjenama modernog života.

Do 1948. godine osnovano je deset vjerskih kibuca. Pet ih je uništeno u ratu za nezavisnost Izraela i kasnije ponovno izgrađeno. Danas ih ima 16, gotovo svi su unutar granica Izraela prije lipnja 1967. godine. Iako mnogi članovi duboko suosjećaju s doseljenicima u Judeji i Samariji (koje svijet zbog političkih razloga naziva Zapadna obala), pokret je također jedan od rijetkih sektora izraelskog društva u kojem se mogu čuti ljevičarski glasovi ali koji govore vjerskim tonovima.

Pokret vjerskih kibuca je organizacijski okvir za ortodoksne kibuce u Izraelu. Njegovo članstvo uključuje 22 zajednice, od kojih su 16 tradicionalni kibuci i šest drugih u kategoriji Mošav šitufi, što znači da nemaju zajedničku blagovaonicu ili dječju kuću, ali održavaju zajedničko gospodarstvo. Danas pokret ima oko 15.000 članova te nije dio sekularnog pokreta kibuca koji broji oko 230 kibuca, a ne uk-

ljučuje ni dva vjerska kibuca povezana s organizacijom Poalei Agudat Jisrael.

Pokret vjerskih kibuca osnovala su 1935. godine skupine židovskih pionira koji su emigrirali u Palestinu iz Europe. Bio je to četvrti kibuc pokret osnovan u tadašnjoj Palestini, nakon već osnovanih pokreta Hever Hakvucot, HaKibuc HaMeuhad i Hašomer Hacair. Od samog početka, politika ovog pokreta bila je naseljavanje u blokovima (klasterima), zbog potrebe vjerskog školovanja. Drugo promišljanje za to je bila želja da se suprotstavi utjecajima sekularnog okruženja, jer samo jednom vjerskom kibucu u nereligioznom okruženju bilo bi teško braniti svoja vjerska i društvena načela. Blokowska naselja također su stvorila mogućnost međusobne pomoći, pri čemu su veteranska naselja dijelila svoja iskustva s onima koji su došli kasnije.

Od 1937. do 1948. godine Pokret vjerskih kibuca uspostavio je tri bloka naselja s po tri kibuca. Prvi je bio u dolini Beit Šean, drugi je bio u planinama Hebrona južno od Betlehema (poznat kao Guš Etzion), a treći je bio u zapadnom Negevu. Još jedan kibuc, Javne, osnovan je u središtu zemlje kao jezgra četvrtog bloka koji je nastao tek nakon uspostave države Izrael.

Najveći doprinos vjerskih kibuca bio je u stvaranju naselja. Ta su naselja osnovana i prije i nakon što je Izrael postao država. Vjerski kibuci osnovani su u dijelovima Erec Izraela koji nisu imali židovska naselja i duž granica nove države. To je pomoglo da se različita područja Erec Izraela nasele židovskim naseljima i stvorile su sigurnije granice za novu zemlju.

Osnivači vjerskih kibuca prihvatili su izazov pronalaženja načina za upravljanje kibucima na način koji je halahički dopušten. Na primjer, morali su smisliti načine mužnje krava i zalijevanja polja na šabat. U drugim zemljama Židovi su

mogli organizirati da nežidovi rade stvari zabranjene za šabat poput paljenja i gašenja svjetla. U Erec Izraelu vjerski naseljenici uložili su mnogo rada i predanosti kako bi smislili načine koji bi im omogućili da izvrše svoj posao na način koji je prihvaćen Torom. Ovo je bio dio stvaranja filozofije pokreta Tora v'Avoda (Tora i rad).

Vjerski kibuci ugostili su mnoge tisuće Židova i pomogli im u njihovoj aliji (usljenju) i apsorpciji u Erec Izraelu. Prije nego što je Izrael postao država, kibuci su primali Židove koji su pobjegli od Holokausta i djecu koja su iz Europe stigla bez

svojih obitelji. Kibuci i dalje pružaju okvir za mnoge grupe koje posjećuju i studiraju u Izraelu i za one koji se pripremaju za aliju. Vjerski kibuci također su osigurali mnogo volontera koji su poslani u sve dijelove svijeta da rade u ime Države Izrael i židovskog naroda.

Vjerski kibuci poslužili su kao poligon za testiranje novih ideja o formiranju idealne zajednice. Članovi kibuca obvezuju se raditi na poboljšanju kibuca, a kibuc kao cjelina pazi na svakog svog člana. Religiozni doseljenici preuzeli su ideju kibuca koju su formirali nereligiozni doseljenici i dodali religijske aspekte

kako bi radili na pronalaženju života Tore V'Avode.

Mnogi vjerski kibuci su usred procesa privatizacije, slično trendu u nereligioznim kibucima. Pokret upravlja nizom obrazovnih institucija, uključujući Ješivat Ein Curim, Ješivat Ma'ale Gilboa, Žensko sjemenište Ein HaNaciv, Institut za židovske studije Jaakov Herzog, školu za postvojne židovske studije za žene na Masut Jichaku i Field školu u Kfar Etzionu. Tri kibuca, Beerot Jichak, Sde Elijahu i Javne, također nude 5-mjesečne programe ulpana (učenje hebrejskog jezika) za sudionike iz inozemstva.

Jedna od najizvornijih i najjedinstvenijih institucija koja se pojavila u ranim fazama cionističkog pokreta jest kibuc kakav je danas poznat. Općenito, kibuc je naselje koje djeluje na socijalističkom principu teorije o jednakosti u radnom statusu i procesu donošenja odluka koji uključuje svakog člana kibuca. Iako je religijski kibuc usvojio zajednički oblik življenja kao sastavni dio cionističkog kibuc pokreta, on je od samog početka nastojao ostvariti sintezu između ovog oblika življenja i vjere. Na jednoj razini ta je sinteza našla svoj izraz u religijskoj etici bratstva i socijalne pravde u međuljudskim ekonomskim odnosima, zajedno sa vlastitim radom. Ovu je etiku izvorno zastupao pokret Tora V'Avoda, osnovan 1920-ih kao ideološki pokret HaPoela Hamizrahija, ali se razvila u kontekstu zajedničkog života prvenstveno od strane istočnoeuropskog elementa u vjerskim kibucima.

Ha-Kibuc Ha-Dati ili Pokret vjerskih kibuca funkcionira prema općim načelima kako socijalističkog društva tako i vjerskog. Pokret Ha-Kibuc Ha-Dati bio je prvi moderni pionir na polju religijskog socijalizma i stvorio je snažnu političku snagu od svojih članova kibuca. Jedan od glavnih ciljeva pokreta bio je pokazati da se zemlja može izgraditi i povratiti slijedeći halahička načela, koja su održiv

i sastavni dio židovskog života. Istini za volju, kibuc (kao i poljoprivredni mošav) svakodnevno se suočava s problemima jer je poštivanje halahe primarni uvjet na kojem se temelji funkcioniranje vjerskih kibuca. Židovski propisi vezani uz obradu zemlje u Izraelu (šmita, kelajim, drveće u prve tri godine itd.), zatim tehnološki problemi (mužnja krava na šabat i praznike, navodnjavanje polja na šabat i praznike) te problemi koje donosi zajedničko vlasništvo nad cjelokupnom imovinom (plaćanje za vjenčani prsten koji prema zakonu mora biti u vlasništvu muža i predan ženi) rješavaju se prema židovskim vjerskim propisima (halaha) kao i prema socijalističkim standardima. Ovi principi poznati u vjerskim kibucima pod sloganom "Torah V'Avoda" su bili vodeća sila iza svih njegovih akcija u svakoj sferi života.

Kao i pokret kibuca općenito, Pokret vjerskih kibuca osnovan je kao mješovito društvo u predizraelskoj Palestini. Pokret je prihvatio socijalizam, ali je ujedno tražio i vjersku inovaciju, te se proglasio mješovitim, egalitarnim društvom. Ovakav pogled na svijet trebao je biti plodno tlo

za rodne promjene u društvu. Međutim, vjerska zajednica kibuca također je bila utemeljena na židovskoj tradiciji, koja je bila patrijarhalne prirode i temeljila se na odvajanju spolova. Stoga su se promjene koje je vjerski pokret kibuca nastojao napraviti u statusu žena sukobile sa židovskim zakonom i tradicijom, kao i s patrijarhalnim pogledima i običajima. Ali to je tema za jedan sasvim drugačiji tekst o položaju i ulozi žena u vjerskim kibucima. Inovacija pokreta Ha-Kibuc Ha-Dati prvenstveno se sastojala od postavljanja pitanja koja su bila tabu u javnom diskursu, umjesto davanja odgovora na njih.

Vjerski pioniri koji su nastojali uspostaviti Pokret vjerskih kibuca imali su dva izvora koji su ih vodili: sekularni kibuc pokret, iz kojeg su izveli vrijednosti kolektivizma, jednakosti i individualnog rada, i ortodokсни judaizam, iz kojeg su izveli religiju i tradiciju. Vjerski su pioniri morali spojiti te dvije različite, čak proturječne kulture. Ovaj problematični susret između općeg modela kibuca i religioznog svjetonazora generirao je halahička i društvena pitanja koja su zaokupljala članove vjerskih kibuca od samog početka.

UMJETNOST U KIBUCU: KIBBUTZ CONTEMPORARY DANCE COMPANY

PIŠE: J. C.

Kibuci su već godinama i važan čimbenik na izraelskoj i svjetskoj umjetničkoj sceni: od filma i književnosti, pa do slikarstva i plesa. U kibucima su rođeni, živjeli ili radili neki od najpoznatijih izraelskih umjetnika, a u ovom članku predstaviti ćemo samo jedno od velikih umjetničkih imena kibuca — Kibbutz Contemporary Dance Company.

Na brežuljcima zapadne Galileje, na sjeveru Izraela u kibucu Ga'aton s pogledom na Sredozemno more, nalazi se Međunarodni plesni centar u kojem već godina djeluje i radi jedna nevjerojatna plesna skupina koja je stekla svoje obožavatelje diljem svijeta — Kibbutz Contemporary Dance Company (KCDC) jedna je od vodećih plesnih skupina u svijetu a hrvatska se publika i uživo mogla uvjeriti da je taj status stečen s pravom i teškim radom velikih talenata.

Rad KCDC-a poistovjećuje se s radom umjetničkog ravnatelja Ramija Be'era čiji je ekskluzivni i jedinstveni koreografski karakter postao zaštitni znak ove plesne skupine u Izraelu i inozemstvu. S tehničkih zahtjevnim i fizički eklektičnim postavom plesača i svojim dinamičnim senzibilitetom, KCDC karakterizira izra-

elski ples u njegovom najboljem izdanju. Ova plesna skupina već godinama na najbolji mogući način predstavlja izraelski ples i svoj kibuc u najuglednijim kazalištima te na vodećim festivalima diljem svijeta.

Plesnu skupinu osnovala je 1970. godine legendarna Jehudit Arnon. Ona je postavila temelje današnjem Međunarodnom plesnom selu koje se razvilo i nastavlja razvijati u prvorazredni plesni centar pod vodstvom Ramija Be'era i uprave i osoblja KCDC-a.

Jehudit Arnon rođena je u tadašnjoj Čehoslovačkoj a kao mlada djevojka preživjela je Auschwitz i Holokaust. Nakon oslobođenja logora, otišla je u Budimpeštu gdje je započela sa svojim radom s plesačima. Godine 1948. preselila se sa svojim suprugom Jedidiom i prvom skupinom pionira iz Mađarske u Izrael gdje su osnovali kibuc Ga'aton. Pedesetih godina 20. stoljeća Jehudit je osnovala plesnu sekciju Pokreta kibuca, te je radila na tome da uvede umjetnički i narodni ples u kibuce. Zahvaljujući svom radu osnovala

je Ga'aton Company (1960. – 1964.) i Western Galilee Company (1965. – 1970.) s članovima kibuca iz tog područja.

“Kibuc je izgradio dvoranu za ples prije nego što je izgradio blagovaonicu. Ta je dvorana postala hram za čitavu regiju”, kazala je u jednom intervjuu opisujući moto svog čitavog umjetničkog i obrazovnog poduhvata. Zajedno sa svojim suradnicima, u tom je plesnom studiju uspostavila odgojnu filozofiju koja je bila kombinacija tehnike i kreativnosti u razvoju tijela plesača. Odgojila je brojne koreografe i plesače, a njezin najznačajniji štitićenik je Rami Be'er koji je prvi puta došao u njezinu školu kada je imao

samo tri godine. Desetljećima su zajedno radili, stvarajući posebnu vezu, sve dok se Rami Be'er nije razvio u poznatog kreativnog umjetnika.

Osnivači plesne sekcije osnovali su 1970. godine KCDC, koji je prvi puta ujediniio sve plesače i koreografe kibuca.

U svojim poznim godinama Jehudit je prestala voditi KCDC ali je i dalje sudjelovala u aktivnostima plesne skupine. U kolovozu 2013. godine preminula je okružena užom obitelji suprugom, tri kćeri i osmero unučadi, ali i svojom proširenom plesnom obitelji. Pokopana je u kibucu Ga'aton. Jehudit je za svoj rad dobila brojna priznanja i nagrade ali najveća je

upravo ona u njezinoj ostavštini — plesnoj skupini čiji ples očarava svijet. Jedna od glavnih zgrada u Međunarodnom plesnom selu u kibucu Ga'aton ponosno nosi ime “Plesni centar Jehudit Arnon”.

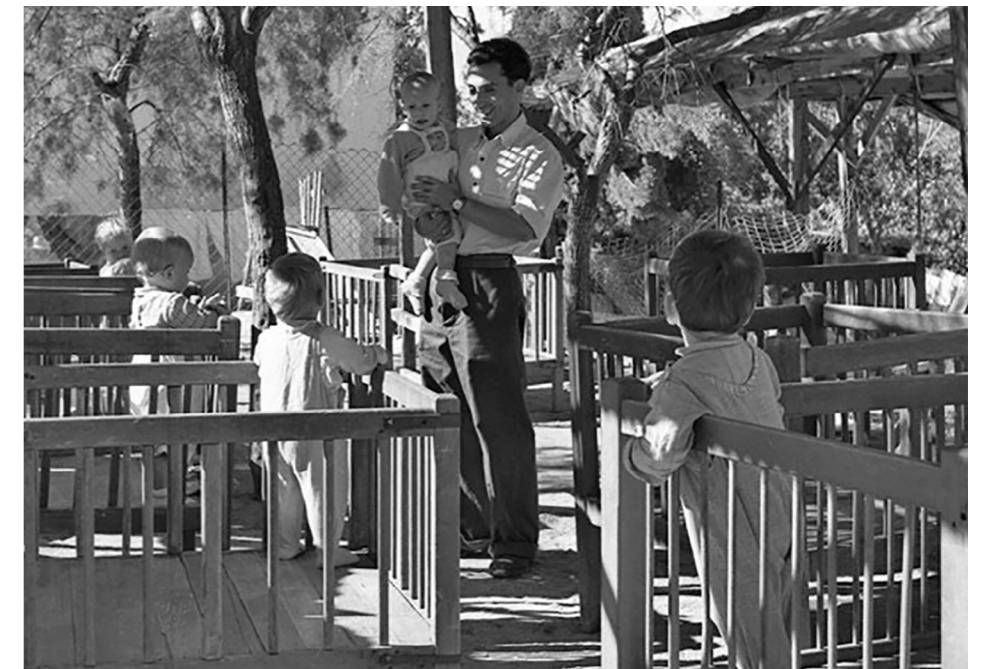
U Međunarodnom plesnom centru marljivo radi stotinjak izraelskih i međunarodnih plesača.

Kibuc i Međunarodni plesni centar organiziraju i petomjesečne studijske programe pod nazivom Dance Journey. Ti se programi održavaju u inozemstvu za plesače i studente plesau dobi od 18 i više godina, te višetjedne ljetne intenzivne tečajeve plesa u samom kibucu.

ŽENE I DJECA U KIBUCU

PIŠE: MAŠA TAUŠAN

Nije nepoznata ona izreka da je za odgoj djece potrebno cijelo selo. No jesu li je kibuci predoslovno shvatili? Trebaju li djeca doista biti gotovo u potpunosti odvojena od roditelja, osim na nekoliko sati dnevno, kao što je to dugo vremena bio slučaj u kibucima? Ogromna količina raznolikih djela različitih žanrova opisala je, analizirala i interpretirala iskustvo djetinjstva, roditeljstva i obiteljskog života u sto godina postojanja kibuca. Po nekima, postoje samo zanemarive razlike između djece koja su odrasla u kibucu i one odgojene na tradicionalan način. No po drugima, djeca odgajana u zajedničkom životnom sustavu kibuca, a posebno ženska djeca, nose značajne ožiljke u odrasloj dobi. Majke koje su djecu imale u kibucima

također izražavaju žaljenje zbog sustava odgoja koji se primjenjivao.

Kako je to izgledalo u praksi? U dobi od nekoliko tjedana, djeca su odvajana od roditelja u zajedničke spavaonice. Roditeljima je bilo dopušteno viđati ih nekoliko sati dnevno, poslijepodne, nakon posla. Mnogi danas odrasli ljudi koji su stasali u takvim zajednicama kažu da im je to uzrokovalo socijalne, emocionalne pa čak i psihičke probleme, ali ima i dobar dio onih koji tvrde da nemaju nikakvih negativnih posljedica.

Ako je ijedno pitanje u povijesti postojanja kibuca bilo kontroverzno, onda je to pitanje podizanja i odgoja djece. Život u kibucu osmišljen je kako bi se maksimizirala produktivnost odraslih, pa tako i majki, koji rade tijekom dana. Upravo zbog toga što se nisu morale brinuti o djeci, žene kibuca mogle su biti ravnopravne muškarcima. Takvo se egalitarno društvo u kibucima stvaralo i razvijalo od samih početaka, dok je od 80-tih godina prošlog stoljeća došlo do manjih, većih ili potpunih promjena, ovisno o kibucu. Zajednički odgoj djece počeo je kroz vrijeme, kako su stasale generacije koje su krenule govoriti o svojim traumama života bez roditelja, izazivati brojna pitanja. Zbog čega su kibuci željeli uzdrmati nuklearnu obitelj u korist grupe?

Svaka obitelj u kibucu dobiva stan/dom čija veličina ovisi o broju ljudi. Dok danas majke ostaju s djecom, stvari su u prošlosti kibuca bile drugačije. Vjerovalo se da su djeca, kao i sve ostalo u kibucu, zajedničko vlasništvo, stoga trebaju odrastati zajedno, bez čvrstih odnosa s roditeljima. Cilj kibuca bio je zaboraviti na sve tipične rodne uloge kako bi svi bili jednaki. Nakon puno godina kibuci se vraćaju izvornim roditeljskim ulogama i na kraju je majkama dopušteno da ostanu s djecom i same ih odgajaju. Kolektivistički odgoj imao je

i feministički faktor — zajedničko odgajanje djece moglo je osloboditi žene i omogućiti im da sudjeluju ravnopravno u životu komune.

“Naše židovske majke nikada nam nisu skuhalo obrok, nisu nam prale odjeću niti su nam pjevale uspavanku. Sustav kibuca nastojao je ograničiti roditelj-

sko-dječju intimu kako se ne bi energija članova odvrćala od zajedničkog projekta”, ispričao je muškarac odgojen u kibucu za list Guardian.

Kibuc je na neki način bio izvanredno mjesto za djecu — sigurno, bez kriminala i nasilja, bez prometa. Djeca su po današnjim kriterijima bila siromašna, imala su malo materijalnih stvari, ali tako su i bila odgajana, da to nije ni potrebno. Zabava se svodila na ono što su pronašli — stari traktori ili kutije, korištena odjeća ili odbačen alat. Gradili su kuće na drveću. Imali svoj kodirani jezik. Brali gljive ili posjećivali prijatelje u drugoj kući.

Ali postojala je i druga strana djetinjstva. Pritisak prilagodbe bio je nemilosrdan. Na individualnost i natjecanje gledalo se s preziranjem. Djecu koja su bila neobična, ekscentrična ili su se željela istaknuti se izbjegavalo. Trebali su biti jaki, jednostavni i slični. Izražavanje emocija značilo je slabost, a noći bez roditelja za djecu kibuca često su znale biti dodatno traumatične. Mnogo beba, jedna soba, jedna žena koja ih čuva. Cijela noć.

Život koji se odvijao više-manje bez majke i oca kod nekih je ostavio traga. “Osim nekoliko sati dnevno koje smo mi klinici provodili s roditeljima, bili smo u dječjoj kući u spavaćim sobama s djecom naših godina s kojima smo dijelili obroke, odjeću, vrijeme spavanja i igračke. Putovali smo kao grupa, o nama su se brinule žene dodijeljene našoj grupi, a ne naše mame i tate”, ispričala je žena čiji su roditelji u kibucu Lahav potražili novi, svježiji početak, preselivši se iz New Yorka.

Ona priznaje kako je roditeljstvo na taj način sigurno bili jednostavnije. “Roditeljstvo je sigurno moralo biti manje frustrirajuće za odrasle nego upravljanje željama i raspoloženjima svoje djece, minutu za minutom, dan za danom”. Ali kada je postala majka, pogledi su joj se izmijenili: “Sada kada sam majka, ne mislim da išta može zamijeniti ljubav i

brigu koju djeca žele od svojih roditelja, da se osjećaju središtem njihovog svijeta. Po mom iskustvu, taj se dio nikada ne može zamijeniti zajedničkim životom.”

Žene su u međuvremenu, kako su bile oslobođene majčinskih obaveza, mogle raditi sve ono što su radili i muškarci. Osnivači kibuca zalagali su se za jednakost odnosno za stvaranje okruženja u društvenom, ekonomskom i političkom smislu i imati ista prava i mogućnosti kao muškarci. U socijalističko-egalitarnom sustavu kibuca, žene su bile ravnopravne. Istraživanja pokazuju da je jedan od važnih razloga koji je to omogućio činjenica da su kibuci bili dokinuli ekonomsku bazu kapitalizma što je često bio razlog za opresiju nad ženama u kapitalističkom društvu.

Žene utemeljiteljice kibuca pokušale su biti “poput muškaraca”. Spolna ravnopravnost bila je osnovno načelo ideologije kibuca i važan dio njegova diskursa. No ipak je postojao određen jaz između ideologije i stvarnosti. Napori da se postigne potpuna jednakost bili su ograničeni nizom društvenih mehanizama. Muškarci su rijetko radili uz žene u kuhinji, praonici ili dječjoj spavaonici,

ali u počecima kibuca to nije bilo važno. Prelazak spolnih linija bio je težak. Mlade majke u kibucu čvrsto su podržavale takvu podjelu poslova i nije im smetala. “Ne možete dopustiti da muškarci čuvaju djecu”, rekla je jedna. “Ne bi znali što učiniti.” Kibuci su se ipak, sve u svemu, jako približili ideji egalitarizma.

Većina kibuca u Izraelu su sekularni, ali postoji i manji broj onih vjerskih. Kod njih je dolazilo do neke vrste sukoba između egalitarizma/socijalističkih ideja i tradicije koja je bila patrijarhalne prirode i temeljila se na odvajanju spolova. Stoga su se u vjerskim kibucima promjene u statusu žena i odnosima među spolovima sukobljavale s vjerskim načelima i patrijarhalnim pogledima i običajima.

Pod pritiskom društvene modernizacije, mijenja se unutarnja organizacija kibuca pa se napuštaju neke stare kolektivističke vrijednosti u korist individualizma. Tako i u odgoju djece u kojem roditelji dobivaju sve veći utjecaj. Do 1990-ih većina je kibuca prigrlila standardni odgoj u kojem majke ostaju sa svojom djecom i odgoj postaje vrlo sličan onome izvan njihovih granica. Ostaje svakome na ocjenu idu li žene pritom naprijed ili natrag kada se govori o emancipaciji.

A.D. GORDON I RELIGIJA RADA KAO NADAHNUĆE ZA KIBUCE

PIŠE: IVO MIŠUR

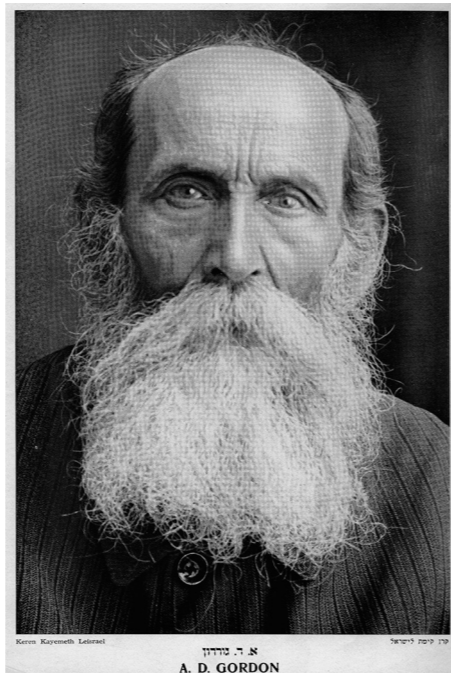
UVOD

Ideja kibuca u svojim počecima je bila utopijska. Planiralo se stvoriti dobrovoljno društvo u kojem ljudi žive u skladu s određenim društvenim dogovorom, temeljenim na egalitarnim i socijalnim načelima u društvenom i ekonomskom okviru. Glavne karakteristike života u kibucu temelje se na privrženosti imovinskom kolektivizmu uz zadružne karakteristike u sferama obrazovanja, kulture i društvenog života. Član kibuca dio je veće društvene jedinice koja je šira od njegove obitelji. Društvo funkcionira preko izravne participativne demokracije, gdje pojedinac može izravno utjecati na probleme i događaje u zajednici. U ovoj uglavnom samodostatnoj zajednici, kolektiv, kao i radna etika igraju glavnu ulogu. Kibuc je dakle ujedno i ideologija i način života u kojem je evidentan utjecaj socijalističke filozofije koja je, može se reći, prilagođena specifičnom podneblju Bliskog istoka. Valja istaknuti da je koncept kibuca idejno neodvojiv od ideje stvaranja židovske države na području današnjeg Izraela tj. cionizma. Riječ je o pojmu koji je jednako kompleksan kao i njegova povijest radi čega je teško dati njegovu preciznu definiciju. Nije riječ o jedinstvenoj ideologiji već o pokretu ili čak više o zahtjevu za stvaranjem židovske države (Erec Israel) i samoodređenju Židova. Ova želja temeljila se na religij-

skoj tradiciji povijesnoj vezi židovskog naroda i zemlje Izrael. Može se reći da je cionizam nacionalni pokret koji je s vremenom postao politički. Tijekom svoje bogate povijesti bio je podijeljen na niz frakcija koje su imale svoje vizije ne samo načina borbe za ostvarenje cilja već i kako bi buduća židovska država trebala biti uređena. Tako su postojali opći cionizam, nacionalno-religiozni cionizam, revizionistički cionizam itd.

DOLAZAK U IZRAEL

Tema ovog članka je radni cionizam (hebr. הַדְּרוֹבָה הַתְּעוּבָה) ili kako ga ponekad nazivaju laburistički cionizma od prijevoda engleske riječi “labour”. Idejni začetnik bio je Aaron David Gordon. Rođen je 1856. godine u malom selu Trojanovu u tadašnjem Ruskom carstvu, a današnjoj Ukrajini. Bio je više od dvadeset godina zaposlen na imanju baruna Horacija Günzburga, bogatog ruskog Židova gdje je radio i njegov otac. Važno je istaknuti da se nije bavio fizičkim radom već je bio raspoređen na rad kao niži činovnik. Prekretnica u Gordonovu životu bio je gubitak posla 1904. godine. Gordon je u 48-oj godini života, potpuno neočekivano odlučio emigrirati u Izrael. Bio je dio Druge alije. Pogromi u Rusiji koji su trajali od 1903. do 1907. zasigurno su utjecali na njegovu životnu odluku. Valja istaknuti da Gordon nije bio samac. Roditelji su tada

već bili umrli, ali je imao ženu (oženio se s 19 godina), sina i kćer. Sin mu je već bio odrastao i živio je svojim životom. Gordonovi biografi opisuju njihov odnos kao otuđen. U novu domovinu je došao sam, a supruga mu se zajedno s kćeri pridružila u Izraelu tek 1908. godine. Radi teških uvjeta života u novim naseljima je harala malarija od koje su obolili i Gordon i njegova obitelj. Supruga je podlegla bolesti te umrla, dok je kćer Jael ozdravila. Ona je poslije postala jedna od pionirki borbe za

žensku ravnopravnost u Izraelu. Gordon joj je omogućio obrazovanje, iako je to tada bilo neobično za žensku djecu. On i kćer su do 1915. godine živjeli u radničkom naselju En-Ganim da bi potom preselili u Deganiju Alef, prvi kibuc ikad osnovan tek nekoliko godina ranije.

Gordon se razlikovao od prosječnih naseljenika u Izraelu, početkom 20. stoljeća, jer je kada je doselio bio već stariji i slabije građe te nenaviknut na fizički rad. Ipak, zavjetovao se da se u novoj domovini neće baviti nikakvim drugim radom osim onog fizičkog, obrađujući zemlju. Na vlastitom primjeru je pokazao ono što je inzistirao u svojim djelima, a to je da se filozofija primijeni u praksu. Ipak nije zanemario intelektualni razvoj. U ranim jutarnjim satima, prije no što bi započeo s dnevnim poslovima, pisao bi svoje eseje. Još jedna stvar u kojoj se razlikovao od drugih naseljenika iz tog perioda Druge alije je odbacivanje socijalizma koji je bio popularan među tadašnjim naseljenicima. Bio je kritičan i prema kapitalizmu posebno kritizirajući izrabljivanje radnika te nedostatak empatije prema siromašnima. Bio je vrlo poštovan u zajednici te ga neki tadašnji suvremenici nazivaju “prorokom rada”.

ČOVJEK I PRIRODA

Esej *Čovjek i priroda*, filozofska je formulacija njegovih ideja. U svojim tekstovima je razvio načela nove “religije rada”—iako on sam nikada nije koristio ovaj pojam već njegovi nasljednici. Početna točka u Gordonovom razmatranju bio je duboki osjećaj individualnog i kolektivnog otuđenja čiji je korijen bio u stanju egzilu. Odvojenost od zemlje (Izraela), odvojila je čovjeka (Židova), te ga učinila nepotpunim uzrokujući duhovnu pustoš. Gordon ne vidi zemlju kao teritorij već kao prirodu. Promatrajući židovski *galut* kao stanje ne samo fizičkog već i duhovnog egzila smatrao

je da će povratak Židova u Izrael dovesti do osobne i kolektivne transformacije. Revitalizacijom svog napuštenog odnosa s prirodom — a posebno konstitutivne veze s prirodnim krajolikom Izraela — Židovi bi se mogli ponovno roditi. Zato je pozivao, poučen osobnim primjerom, da se Židovi “odriješe, oslobode starog (načina) života te počnu sve iznova, od samog početka”. Smatrao je da je trenutno stanje nepopravljivo, da promjena na bolje nije moguće već da je jedini putn ovi početak. Njegov osobni novi početak bio je Izrael.

Smatrao je da je židovski narod bio potpuno odsječen od prirode i zatvoren unutar gradskih zidina, baveći se zanimanjima koja nisu iziskivala fizički rad, više od dvije tisuće godina te da je ovakav način života duhovno opustošio Židove. Ova ideja nije samo Gordonova, jer je u marksističkoj misli još ranije poznata teza o odvajanju čovjeka od rezultata njegova rada, posebice u industrijskim poslovima, što kod ljudi izaziva tjeskobu. Bavljenje poljoprivrednim poslovima osigurava radniku da vidi plodove svoga rada kao krajnji rezultat, dok postupne rezultate (rast plodova ili biljaka) promatra svaki dan. “Priroda” je za Gordona sve što postoji odvojeno od čovjeka i sve što je napravio čovjek. Sam čovjek je bio dio te prirode prije nego što je postao čovjekom, osvijestivši svoje postojanje. Sama priroda nije statična, ona se stalno kreće, neprestano radi, kontinuirano stvarajući prirodu biva u vječnoj proizvodnji. Iz Gordonovih tekstova jasno je da je bio istinski zaljubljenik u prirodu i da je uživao radeći manualne poslove zadnjih desetljeća svoga života. Jedini način da se združite s prirodom je da radite usporedno s njom, to jest uz nju, tvrdio je Gordon. Prema njegovom mišljenju, čovjekovo odvajanje od prirode počelo je puno prije urbanizacije ljudskog društva,

nije to nusproizvod suvremenog načina življenja i industrijske revolucije. Gubitkom svakodnevnog kontakta s prirodom čovjek samo pogoršava tjeskobno stanje svog unutarnjeg sukoba koji ga razdire i čini nesretnim. S jedne strane, ljudski rod je svjestan svoje posebnosti i toga da je umom nadvladao prirodu, a s druge strane žudi za ponovnim susretom s prirodom iz koje je otrgnut. Čovjek se tako osjeća zatočenim u svojoj izolaciji koju je zapravo sam sebi nametnuo i, kako tvrdi Gordon, sam sebi kontinuirano nameće. Ista ta (samo)svijest koja je podigla čovjeka iz niskosti njegovog životinjskog stanja koji mu je dao, tako reći, slobodnu volju (barem u usporedbi s voljama drugih živih bića) koja mu je osvijetlila cijeli njegov život i otvorila potpuno nove svjetove — ta ista svijest ga je porobila daleko više nego bilo koje drugo stvorenje. Prije svega porobila ga je vlastitim nagonima (uključujući i nagon za vladanjem drugima), ali i njegovim bližnjima, ljudskom društvu, pa čak i prirodi kojom teži da dominira — a najviše od svega, sitnoj, smanjenoj prirodi vlastitog ja. Gordon je smatrao da je ljudski život, kada se procjenjuje višim, kozmičkim standardom, ograničeniji, teži, tamniji i iznad svega, ružniji i zagađeniji od života svih drugih bića jer je ograničen na vlastitu svijest koja je odvojena od svega ostalog. Smatrao je da se kroz rad može zaliječiti čovjekova ranjena duša te na taj način popraviti pukotinu koja nas je odvojila od prirode. Napori za pukim ovladavanjem prirode su posljedica prosvjetiteljske demistifikacije prirode i otuđenja od nje, smatrao je Gordon. Umjesto da dominiramo prirodom, trebali bismo težiti harmoničnoj integraciji naših života s prirodom iz dubokog osjećaja odgovornosti prema njoj.

Kad se ljudi vrate prirodi, ne bi se smjeli vratiti na početnu točku razvoja: “Budite poput putnika koji je obišao

zemaljsku kuglu i vratio se kući mudriji, iskusniji i očišćen od suvišnog, ali i bogatiji i obogaćen svime što je vidio i osjetio, svojim materijalnim ništa manje nego svojim duhovnim stečevinama.” Život s prirodom ne zahtijeva odustajanje od željeznice i električne energije. Život s prirodom zahtijeva sudjelovanje, a ne izrabljivanje.

Gordon je bio cionist, uostalom zato je i doselio u Izrael, ali je stvaranje židovske države gledao u puno širem kontekstu: “Izgradnja nacije nije kao izgradnja društva. Kameni temelji nisu položeni samo za poboljšani sustav ekonomskog života niti za društvenu pravdu koja se želi u tom životu; ovdje postavljamo temelje za novi kolektivni život i također za novu narodnu duhovnost... Sve to zahtijeva duboko unutarnje ujedinjenje svih elemenata naroda gdje čak i njihov unutarnji sukob, sukob ideja i nada, mora biti unutarnji bez uplitanja strane sile ili inozemnog utjecaja. Zemlja Izrael steći će se radom, a ne vatrom i krvlju.”

Gordonova filozofija sadrži i univerzalne elemente. Vjerovao je u organsko jedinstvo kozmosa, prirode i ljudi. Smatrao je da je čovječanstvo “degradiralo i profaniralo prirodu svemira” smatrajući prirodu tek resursom za iskorištavanje. Gordon je tvrdio da je ovim poremećajem narušena cijela univerzalna priroda koja se mora regenerirati. Jedini put u ovo bio je kroz regeneraciju individualne ljudske prirode. Gordon je smatrao da je za to potrebna preorijentacija ljudskih bića njihovim ponovnim spajanjem tj. “uranjanjem” u prirodu. Tako uspoređuje čovjeka s crvom: “Čovjek u svojim vlastitim uskim granicama života je poput crva u jabuci, ne znajući za bolji i veći svijet izvan njegove male ograničene domene. Ljudsko biće mora proširiti svoje horizonte kako bi spoznalo širi život, beskonačni svijet oko sebe, svijet s kojim mora uspostaviti i održavati od-

nose.” Židovski put u ponovni kontakt s prirodom i njihovo ponovno povezivanje s jedinstvom kozmosa trebalo je postići fizičkim radom u zemlji Izrael: “Došli smo u našu Domovinu kako bismo se usadili u svoje prirodno tlo iz kojega smo iščupani, kako bismo duboko pustili korijenje u njezine životvorne tvari i pružili svoje grane u održivom i “samostvarajućem” zraku i sunčevoj svjetlosti Domovine...Ovdje, u Izraelu postoji sila koja privlači sve raspršene dijelove naroda da se ujedine u jedan živi nacionalni organizam.” Na Gordona je uvelike utjecao romantizirani stav prema zemlji ruskog pisca Tolstoja kao što je zamjetan i utjecaj hasidskog pokreta i kabale. Mnogi su također pronašli paralele između njegovih ideja i ideja njegovog suvremenika, rabina Abrahama Isaaca Kooka, duhovnog oca religioznog cionizma. Neki suvremeni autori danas Gordonove stavove vide kao eko-nacionalizam.

Nesumnjivo je da je Gordon prirodu gledao iz holističke perspektive kao transcendentni sustav sastavljen od zasebnih ujedinjenih dijelova. Kao religiozni, transcendentalni mislilac, bio je anomalija u pionirskom sekularnom cionističkom radničkom pokretu s početka 20. stoljeća. Ipak, “religija rada” koju je zagovarao u svojim spisima pružila je nadahnuće generacijama cionističkih pionira i bila je pokretačka snaga za naseljavanje zemlje, stvaranja židovske ekonomije i konačne uspostave Države Izrael. Gordon je bio jedan od ideologa koji su motivirali osnivanje prvog židovskog kolektivnog naselja ili kibuca, Deganije Alef, na južnoj obali Galilejskog jezera 1910. godine. Deganija Alef i mnogi drugi kibuci koji su uskoro uslijedili, pokušali su ostvariti viziju ovih mislilaca stvaranjem zajedničkih sela, gdje bi se novopridošli europski Židovi podučavali poljoprivredi i drugim vještinama fizičkog rada. De-

ganiju Alef je osnovala grupa od osam muškaraca i jedne žene.

Gordon je umro 1922. godine, a već godinu dana nakon njegove smrti među mladim Židovima u Poljskoj se razvio pokret Gordonije. Načela pokreta, proglašena na prvoj svjetskoj gordonijskoj konferenciji u Gdanjsku u studenom 1928. godine bila su izgradnja domovine, obrazovanje članova u humanističkim vrijednostima, stvaranje radne nacije, renesansa hebrejske kulture i samostalni rad. Od svojih početaka pokret se razvijao oko dvije ideološke osnove. Cilj mu je bio doprijeti do nižih slojeva židovskog društva (obrtnika, farmera i seljaka, siromašnih ljudi, koji su činili veliki postotak galicijskih Židova) i želio je oblikovati ovu mladež u duhu Gordonove osobnosti i učenja.

A. D. GORDON DANAS

A. D. Gordon je slabo poznat izvan izraelske i cionističke literature. Bio je filozof i duhovni autoritet ranih židovskih naselja u Izraelu početkom 20. stoljeća. Pet tomova njegovih objavljenih tekstova većinom su dostupni samo na hebrejskom jeziku. Čak su i tekstovi o njegovu životu i misli na engleskom jeziku oskudni. S obzirom na ekonomske promjene u ljudskom društvu Gordonove ideje agrarnog romantizma i rada u primarnom gospodarskom sektoru (poljoprivreda) se danas kada većina stanovništva radi u tercijarnom sektoru (uslužne djelatnosti) čini neprimjenjivima. Međutim jedan drugi dio filozofije A.D. Gordona je danas više nego aktualan. Riječ je o području ekologije — povratak prirodi, čovjek kao dio prirode, suprotstavljanje konzumerizmu i oblikovanje gospodarstva u skladu s načelima održivog razvoja i zaštite okoliša. U tom smislu, Gordonova poruka poprma globalno, a ne usko nacionalno, to jest židovsko-izraelsko značenje. To

je ono što danas zabrinjava svijet, a u čemu je Gordon bio preteča. Radi toga u Izraelu sve više biva prepoznat kao prvi židovski ekološki mislilac. Puno prije nego što je globalno zatopljenje postalo glavna prijetnja, Gordon je upozoravao na sve veće opasnosti ljudskog utjecaja na prirodu. U Izraelu se zadnjih godina njegova filozofija naziva eko-cionizmom ili zelenim cionizmom. Također, njegove ideje socijalne pravde su aktualne i danas. Pisao je da nijedan čovjek ne može biti istinski sretan okružen luksuznim stvarima, dok ima onih koji nemaju za osnovne životne potrebe, tako niti duhovno preporođeno čovječanstvo ne može biti zadovoljno svojim duhovnim bogatstvom kad ima toliko onih čije su duše pogođene duhovnim siromaštvom.

Također, ono što se može uzeti kao Gordonova ostavština su i sami kibuci. Iako nije samo on zaslužan za postavljanje teorijskih temelja ovom obliku naselja može se reći da bi oni bili nezamislivi bez njega. U ranim danima uspostavljanja ovakvih kolektivnih oblika stanovanja, pogotovo prvog (Deganije), Gordon je svojim esejima, ali više samim svojim životom poslužio kao inspiracija. Njegov filozofski idealizam usvojili su mnogi vodeći cionisti, uključujući Davida Ben Guriona, i može se reći da je postao temeljna životna filozofija u kibucima. Dokaz ovomu je i muzej Beit Gordon otvoren u njegovu čast u današnjem kibucu Deganiji Alef. Shodno Gordonovu djelovanju i usmjerenosti na prirodu u muzeju se može vidjeti raznolikost ptica, sisavaca, gmazova i fosila.

Gordon je ponajprije bio cionist, a čini se da je cionizam ispunio svoju svrhu stvaranjem Države Izrael dvadeset i šest godina nakon Gordonove smrti. Međutim, Židovi, a ni ljudi nisu regenerirali prirodu, a ni sami sebe. Prema Gordonu stvaranje Države Izrael nije trebala biti samo sebi svrha već poslužiti za pobolj-

GROB A. D. GORDONA U KIBUCU

šanje ne samo života već i nutrine svakog pojedinca. Stvaranje židovske države trebao je biti samo okvir koji bi Židovima omogućio osobnu preobrazbu. Pitanje ljudske nutrine je uvijek subjektivna stvar, ali ja osobno vjerujem da u današnjem Izraelu postoje ljudi koji su u kibucima “uronili u prirodu” i svojim radom postigli osobnu sreću.

Kao i svi veliki mislioci Gordon je pisao eseje koji su objavljivani u obliku knjiga. Stopa pismenosti je u njegovo doba bila manja dok su danas brojni tekstovi dostupni na internetu. Međutim čovjek današnjice se gubi u prevelikoj dostupnosti razne literature te proučavanje nečijih djelama koliko nam se sviđale i inspirirale nas u životnim situacijama, rijetko kada ide u “dubinu”. Umjesto toga, nakon jedne pročitane knjige (ako i toliko) zadovoljavamo se *highlightsima*, odnosno citatima. U nastavku se umjesto zaključka nalaze neki Gordonovi citati za koje se nadam da će ipak potaknuti ponekog čitatelja na daljnje istraživanje i čitanje sličnih tema.

CITATI AARONA DAVIDA GORDONA

- “Neće biti pobjede svjetla nad tamom sve dok ne prepoznamo jednostavnu istinu, da umjesto da se borimo protiv tame moramo pojačati svjetlo.”
- “Lažna ideja nije samo ona koja je apsolutno subjektivna, već i ona koja je apsolutno objektivna.”
- “Dušu treba ispitati u svjetlu drugih duša.”
- “Duša roba, duša ‘malog čovjeka’ mi je draga kao i duša velikog.”
- “Bogatstvo je u našem svijetu simbol sreće, a vlast čovjeka nad čovjekom — simbol junaštva i časti.”
- “Čovjek je velik ako je danas veći od jučer, a sutra od danas.”
- “Nigdje na svijetu Židov ne može osjetiti okus domovine osim u Izraelu.”
- “Bez obiteljskog života ne može se stvoriti nacija.”
- “Nema snažnijeg čekića za udaranje u srca ljudi od teške i gorke istine.”
- “Nijedan pojedinac ne može biti pravi čovjek sve dok je njegov narod divlja zvijer.”
- “Kompromis je najbolji kad god prevlada praktičnost.”
- “Ego jednog naroda otac je ega pojedinca.”
- “Život je jači od bilo kojeg oblika njegovog uništavanja.”

NAJBOGATIJI KIBUCI: JIZRE'EL, MAAGAN MIHAEL, MIŠMAR HAEMEK, EIN GEV

PIŠE: MAŠA TAUŠAN

Ideja kibuca rođena je u vrijeme židovskih kolektivnih naseljavanja u Palestini, prije nego je nastala Država Izrael. Temeljila se na socijalnoj, ekonomskoj i spolnoj ravnopravnosti u društvenoj zajednici u kojoj nema privatnog vlasništva i svi članovi zajedno žive, rade i odgajaju djecu. Pokret kibuca imao je čvrstu pozadinu u socijalizmu i cionizmu, s utopijskim snom o savršenom svijetu. U početku se gospodarstvo kibuca temeljilo gotovo isključivo na poljoprivredi, no s vremenom se to promijenilo i sada prihod ovim naseljima daju i druge ekonomske grane.

Maytronics Ltd. tvrtka je koja proizvodi robote koji čiste golemi broj privatnih i javnih bazena širom svijeta, po nekim podacima čak polovicu privatnih koji se ne čiste ručno kao i trećinu javnih. Osim što razvija, proizvodi i prodaje robote za čišćenje bazena, Maytronics prodaje i prateće proizvode poput pokrivača za bazene ili proizvoda za sigurnost bazena. Poslovanje tvrtke temelji se na izvozu. Maytronics je 2020. godine postao jedna od najjačih kompanija na burzi u Tel Avivu. U međuvremenu poslovanje malo slabi, ali to nije tema ove priče.

No zbog čega je zanimljiva ta kompanija? Maytronics je 2020. postao prva kompanija u vlasništvu jednog kibuca uvrštena na TA-35 indeks koji navodi 35 najvećih kompanija na burzi u Tel Avivu. Radi se o kibucu **Jizre'el** koji ima 60

posto udjela u toj kompaniji. S obzirom na njezin uspjeh taj kibuc, osnovan 1948. godine u sjevernom dijelu Izraela u dolini Jezreel, jedan je od najbogatijih u Izraelu. Stanovnici, njih petstotinjak, ponosni su na Maytronics i njegova postignuća i kada ih netko pita odakle su, znaju reći iz 'Maytronicsovog kibuca'.

Unatoč poslu s bazenima i "plivanju u novcu", Jizre'el je i dalje jedan od kibuca vjernih socijalističkoj ideologiji koji je zadržao i takav ekonomski model. Maytronicsov kibuc primjer je kako se u biznisu može uspjeti i izvan poslovnih središta Tel Aviva ili Jeruzalema, uz život koji inzistira na skromnosti, čak i u svjetlu velikog kapitala.

Tržište za Maytronics ima veliki prostor za rast. U svijetu za čišćenje privatnih bazena ima oko 4 milijuna robota, a dodatnih 20 milijuna nema robote što je enormni ocean potencijala. Svojedobno je glavni

izvršni direktor Maytronicsa Eyal Tryber rekao: "Nećemo stati dok se svaki vlasnik bazena na svijetu više ne bude pitao zašto mu treba robot, baš kao što se ne pitate zašto vam treba mobilni ili hladnjak."

Ali nije Jizre'el, koji je od 70-tih godina i glavno središte ragbi unije Izraela, jedini bogati kibuc. Vrlo su dobrostojeći i Ma'agan Mihael, Mišmar HaEmek, Ein Gev, da navedemo samo neke od njih.

Ma'agan Mihael je vjerojatno najveći kibuc u Izraelu, s oko 1.500 do 2.500 stanovnika, ovisno o izvoru koji se konzultira a u ovom broju Ha-Kola dobio je i svoj članak. Smješten je u sjevernom Izraelu na obali Sredozemnog mora, između Haife i Hadere, pa jedna posjetiteljica za njega kaže da "za lijepog sunčanog dana izgleda kao kalifornijska plaža". Kibuc je službeno osnovan 25. kolovoza 1949., kada su prvi stanovnici počeli naseljavati sadašnje mjesto podižući drvene kolibe.

Ovaj kibuc, jedan od financijski najsa-moodrživijih u Izraelu, svoju ekonomiju temelji na poljoprivredi, ribarstvu i tvornici plastike. Uzgaja nekoliko vrsta avokada, banane, papaju i drugo egzotično voće, perad, ima i stada krava te se bavi ribarstvom. Ribnjaci privlače i ptice pa se mogu vidjeti flamingosi ili kormorani.

Glavni izvor prihoda i zaposlenja za kibuc je Plasson, tvornica plastike, osnovana 1963. Oko 85 posto proizvoda izvozi se diljem svijeta. Glavna tvornica Plasson u Ma'agan Mihaelu zapošljava više od 400 radnika, od kojih su polovica članovi kibuca. Uz nju tu je i tvornica preciznih metalnih dijelova Suron. Ulpan — Centar za hebrejski jezik — osnovan je u ranim godinama tog kibuca, 1958. godine, kada su članovi otvorili vrata i srca novim imigrantima. Danas studenti iz cijelog svijeta, turisti i novi imigranti dolaze sudjelovati u programu. Svake godine Ulpan ugosti gotovo 200 studenata. Za mnoge od njih Ma'agan Mihael Ulpan prvi je dom u Izraelu.

U sjevernom dijelu Izraela u dolini Jezreel nalazi se i **Mišmar HaEmek**, još jedan imućni kibuc koji su 1926. osnovali Židovi iz Poljske kao prvo židovsko naselje u tom području. U njemu je 2021. bilo 1.267 stanovnika. Mišmar HaEmek jedan je od najbogatijih u Izraelu i jedan od onih koji nisu prošli proces privatizacije. I dalje se bazira na kolektivističkoj strukturi gdje je sva imovina u zajedničkom vlasništvu i svi stanovnici zarađuju istu količinu novca. Ekonomija tog kibuca povijesno se naslanja na poljoprivredu, a od 1950-tih ima tvornicu plastike koja je postala središnji dio gospodarstva tog kibuca. TAMA Plastic Industries postala je vodeći svjetski proizvođač proizvoda za pakiranje usjeva, folija i zaštitnih proizvoda za poljoprivredu, uglavnom za izvoz. Svoje bogatstvo kibuc Mišmar HaEmek duguje upravo kontroli nad tvor-

nicom TAMA, jednoj od tri najprofitabilnije tvrtke u industriji kibuca.

Prvo na što nailazite vezano uz **Ein Gev**, još jedan bogati izraelski kibuc, je turizam. "Ein Gev Holiday Resort prvi je na istočnoj obali Galilejskog jezera i jedan od najvećih i najpopularnijih u sjevernom Izraelu, savršena baza za obilazak tog područja. Topla gostoljubivost i izvrsna usluga temelj su našeg dobro zasluženog ugleda. Pozivamo vas da uživate u mirnom, opuštajućem odmoru uz Galilejsko jezero", stoji na njihovoj internetskoj stranici. Atraktivne atrakcije kibuca: riblji restoran, 'Kibbutz Experience' — obilazak kibuca vlakom i turističko naselje otvoreno tijekom cijele godine.

Kibuc Ein Gev također pripada među najveće i najbogatije u Izraelu. Ein Gev je osnovan, kao i mnogi drugi kibuci oko Galilejskog jezera, sredinom 1930-ih, a bio je naselje kula i ograda kako bi se doseljenike zaštitilo od arapskih napada. Danas kibuc ima snažnu poljoprivrednu industriju (banane, mango, datulje, mliječni proizvodi), ribolov i turističku industriju. Kibuc smatra turizam jednom od svojih najjačih gospodarskih grana. On upravlja resortom koji izlazi na samo jezero i ima brojne aktivnosti. Kibuc je

podignuo i veliku dvoranu koja prima 2.500 ljudi za Ein Gev Music Festival koji se održava jednom godišnje za Pesah. Danas kibuc ima oko 800 stanovnika.

Kibuci danas prolaze proces promjena — na neki način romantizirani u prošlosti, oni su prilično evoluirali i fokus na društvo značajno se smanjio. Različiti karakter kibuca diktira povijest svakog od njih, dob članova i generalni financijski i socijalni uspjeh i sigurnost.

Pitanje privatizacije i do koje se mjere komunalni život može nastaviti faktori su koji utječu na stil i razvoj većine današnjih kibuca. Neki su riješili ta pitanja a neki su i dalje u živim raspravama. Jasno je da će mnogo toga biti sačuvano, ali u isto vrijeme odgojene su nove generacije i naučene nove lekcije što će neminovno presuditi budućem stilu života u kibucu. Jer iako se i dalje opiru kapitalizmu, dio kibuca počeo je prihvaćati kapitalistički duh, uz tvrtke vrijedne milijarde i investitore koji čekaju u redu. Izraelski kibuci u posljednjem su desetljeću sklopili brojne poslove, doveli vanjske investitore u svoje industrije, prodali svoje posjede, počeli trgovati na burzama diljem svijeta, pa čak i sami postali investitori u startupove ili druge kibuc industrije.

NOVI KIBUC NAKON VIŠE OD TRIDESET GODINA

PIŠE: J. C.

Po prvi puta nakon više od trideset godina, u Izraelu će se izgraditi novi kibuc. Odluka da se nastavi s planom o izgradnji novog kibuca odobrena je krajem 2022. godine na sastanku Pokreta kibuc, krovne organizacije koja okuplja oko 230 sekularnih kibuca u Izraelu. Religiozni kibuci, kojih ima dvadesetak, pripadaju drugoj organizaciji i ne sudjeluju u radu Pokreta kibuc.

Kibuc, koji predstavlja jedinstveni eksperiment života u zajednici, postao je jedan od poznatijih i prepoznatljivijih simbola Izraela.

Novi kibuc, koji još nije dobio ime, bit će jedan od pet novih zajednica koje se trebaju izgraditi u okolici pustinjskog grada Arada (oko 135 kilometara jugoistočno od Jeruzalema).

Plan da se upravo u tom pustinjskom području izgrade nove zajednice — što uključuju i grad namijenjen beduinskoj zajednici te jedan grad za ultraortodoksne Židove — ranije je odobrila izraelska vlada.

Kibuci su prošli kroz teško razdoblje 1980-ih, kada su se pokretala pitanja o održivosti socijalističkih principa na kojima su kibuci bili utemeljeni. Kako bi preživjeli, velika većina kibuca prošla je kroz različite oblike privatizacije te su tako, na primjer, počeli tražiti od svojih članova da plaćaju za osnovne potrepštine, poput hrane. Umjesto da primaju mjesečne iznose temeljene na njihovim

potrebama, članovi kibuca su sada počeli zarađivati plaće ovisno o položaju na kojem se nalaze i poslovima koje obavljaju. Rezultat te preobrazbe je taj da vrlo mali broj kibuca danas prihvaća “staromodne” principe kolektivnog življenja koji su nekada biti temelj života u kibucu.

“Obnovljeni kibuci” su ključne riječi za one kibuce koji su prošli proces privatizacije, a novi kibuc koji će biti izgrađen u pustinji u blizini Arada slijedit će upravo ta načela. Drugim riječima, neće imati zajedničku dvoranu za obroke, neće imati zajedničku praonicu rublja kao ni “dječju kuću” u kojoj su djeca spavala odvojeno od roditelja — ustvari, novi kibuc neće imati ni jedno klasično obilježje arheološkog kibuca.

Upitan zašto su se odlučili na takav pristup, Nir Meir, glavni tajnik Pokreta kibuc je odgovorio: “Nećemo početi graditi nešto što ne može opstati. To smo već prošli i shvatili smo lekciju.”

Ono što će novi kibuc odvajati od ostalih ruralnih zajednica, objasnio je, bit će zajedničko vlasništvo nad zajedničkim sadržajima koji će biti na raspolaganju stanovnicima kibuca.

Odluka o imenu novog kibuca bit će prepuštena njegovim budućim članovima. Pokret kibuc volio bi da novi kibuc nosi ime Aharona Jadlina — jednog od posljednjih divova cionističkog pokreta, koji je nedavno preminuo u 96. godini života i njihova je želja da se Jadlinu na taj način oda počast.

Novi kibuc trebao bi primiti 100 obitelji, koje će na raspolaganju imati puno poljoprivrednog zemljišta, za one koje zanima poljoprivreda. Prve obitelji trebali bi se preseliti u privremene kuće za oko dvije godine a cilj je da se od pustinje napravi plodno tlo.

Pokret kibuc smatra da će vladati veliki interes za članstvom u novom kibucu jer će to biti rijetka prilika da se sudjeluje u izgradnji nove zajednice.

“Trenutačno imamo popis na kojem se nalaze imena između 30 i 40.000 ljudi koji bi se sutra preselili u postojeće kibuce, kada bi imali mjesta za njih. Ali svi oni koji se prijave za kibuc u okolici Arada, moraju znati da ćemo tražiti ljude koji su spremni takvom načinu života posvetiti čitav svoj život, a ne one koje traže samo kratkoročnu avanturu”, zaključio je Meir.

KIBUC KETURA OŽIVIO DREVNU SORTU JUDEJSKIH DATULJA

PIŠE: J. C.

Današnji kibuci i kibucnici bave se raznim stvarima i već odavno to nisu samo mjesta na kojima se ljudi bave poljoprivredom. Neki kibuci imaju svoje tvornice, neki su razvili ozbiljne i važne institute. Jedan od takvih je i kibuc Ketura, smješten pedesetak kilometara sjeverno od Eilata.

Kibuc Ketura osnovala je u studenome 1973. godine u pustinji skupina mladih židovskih imigranata iz Amerike, od kojih je većina pripadala cionističkom pokretu mladih. Ime je kibuc dobio po obližnjem brežuljku, koje nosi ime druge Abrahmove supruge. Težak život na početku osnivanja kibuca frustrirao je njegove članove i veliki broj osnivača odlučio je život nastaviti negdje drugdje. Istovremeno pristizali su i novi članovi i danas Ketura ima oko 165 stalnih članova i nekoliko mladih obitelji koje čekaju da budu primljene u članstvo. Tijekom godine u Keturi živi oko 500 ljudi, od kojih su neki studenti poznatog Instituta Arava za studij okoliša.

Kibucnici Keture ističu kako je njihov kibuc jedinstven po svom vlastitom pluralističkom odnosu prema judaizmu: oni smatraju da svaki kibucnik može poštivati tradiciju i vjeru u mjeri u kojoj to želi u svom osobnom životnom prostoru, a u javnom prostoru poštuje se košer prehrana, poštuje se šabat i židovski blagdani. Na šabat se izbjegava svaki posao koji nije neophodan kako se ne bi kršila pravila šabata,

a židovske vrijednosti i tradicija uklopljeni su u život zajednice. Kibuc Ketura dobio je nagradu predsjednika izraelskog parlamenta Knesseta za vjersku toleranciju upravo zbog stava prema religiji.

Ketura je najpoznatiji upravo po svom uključivanju u ekologiju, te zahvaljujući radu svog Instituta Arava kao i Međunarodnog centra Arava za obuku iz poljoprivrede, na kojem uče studenti iz čitavog svijeta. Institut Arava zalaže se za regionalnu suradnju u području okoliša između Izraelaca, Palestinaca i stanovnika susjednih arapskih zemalja, s posebnim fokusom na ekosustave pustinje.

Kibuc Ketura nedavno je postigao veliki uspjeh koji je zabilježen i u medijima. Znanstvenici Arava instituta za studij okoliša u kibucu Ketura pokupili su plodove datulja izraslih na palmama posađenim iz sjemena starog dvije tisuće godina. Sjeme za ova stabla otkriveno je u arheološkim iskapanjima u regiji u kojoj se nalazi njihov kibuc.

Prvi uspjeh znanstvenici su zabilježili u rujnu 2020. godine kada je prvo stablo rodilo plodom, a sada je uslijedila druga berba s puno više plodova. Neke datulje moći će probati i kupiti i posjetitelji ovog kibuca i tako će steći dojam što su sve jeli stanovnici ovih prostora u davna vremena. Ove drevne datulje podsjećaju na neke modernije vrste, vrlo su slatke, poput meda, kažu oni koji su ih imali priliku probati.

U kibucu Ketura za sada su uzgajali nekoliko stabala ove vrste judejske palme.

Najstarije stablo, koje su znanstvenici nazvali Metuzalem — po imenu najstarijeg čovjeka koji je, prema Bibliji, ikada živio, posađeno je 2005. godine. Sjeme za ovo stablo pronađeno je na Masadi 1960-ih godina tijekom iskopavanja koje je proveo legendarni izraelski arheolog Jigal Jadin. Nakon toga posađena su i druga stabla, iz sjemena pronađenih na drugim mjestima u regiji.

“Ovaj urod datulja čudo je na nekoliko razina. Uzbuđeni smo i sretni jer smo uspjeli oživiti drevni okus starih datulja”, kazala je dr. Elaine Solowey, direktorica Centra za održivu poljoprivredu Instituta Arava u ovom kibucu.

KIBUC ZVAN BUCHENWALD

PIŠE: NATAŠA BARAC

Dana 3. lipnja 1945. godine šesnaest preživjelih židovskih logoraša napustilo je zloglasni nacistički logor Buchenwald i preselilo se na imanje u Egenedorfu, u blizini Weimara. Samo nekoliko dana ranije, odlučili su osnovati kibuc.

Komuna u kojoj će učiti osnove poljoprivrede za njih je s jedne strane predstavljala način da odu iz Buchenwalda a s druge strane boravak u kibucu trebao ih je pripremiti za odlazak u tadašnju Palestinu. U dnevniku kibuca na dan 3. lipnja 1945. upisano je: "Betonska cesta vodi nas dalje od baraka, stražarskih tornjeva, SS-ovaca... ovom cestom (...) odlazimo direktno u naš novi život, odlučni smo u tome da slijedimo taj put, i on nas mora odvesti do našeg vlastitog mjesta (...) ovaj put mora nas odvesti do Palestine".

Preživjele žrtve Buchenwalda, koje su i prije rata bili cionisti, sa sobom su u Egenedorf odnijele namještaj, kućanske potrepštine i hranu. Sve ono što im je nedostajalo za život u kolektivu dobili su uz pomoć američkih vojnika. Židovski vojnici donirali su novac za kupnju alata i drugih stvari koje su im bile potrebne. Među njima je bio i Herschel Schacter, ortodokсни rabin iz Brooklyna i budući predsjednik Religioznih cionista Amerike. Njegova jedinica je oslobodila Buchenwald u travnju 1945. a on je odlučio ostati u logoru više od dva mjeseca, kako bi na taj način pomogao preživjelim žrtvama koje su bile u strašnom fizičkom i psihičkom stanju.

Problem transporta riješen je tako što su preživjeli logoraši posudili traktor iz Buchenwalda. Tjedan dana kasnije, sku-

pina je imala više od 30 članova, većinom mladih žena i muškaraca koji su na svoj kibuc gledali kako na prijelaznu točku. Njihov je cilj bio da stvore privremeni dom za sebe i druge raseljene Židove bez obzira na njihova politička ili vjerska uvjerenja. Nadali su se da će uskoro zauvijek napustiti Europu a vodili su se idejama cionizma, idealizma i pobjede nad tragedijom koja ih je sve zadesila.

Tjedan dana prije nego što je to područje potpalo pod sovjetsku okupacijsku zonu, prema dogovoru Saveznika, bivši logoraši su se 24. lipnja 1945. preselili na imanje Gehringshof u blizini Fulde u Hessenu. Tada ih je bilo već pedesetak.

Kibuc je brzo rastao bez obzira na "brojne probleme i različitosti među članovima"; prisjećao se Artur Posnanski, jedan od suosnivača kibuca Buchenwald. Većina novih članova stigla je iz logora za raseljene osobe u nekadašnjem logoru Bergen-Belsen. Kibucnici su dijelili ne samo iskustvo koncentracijskih logora, već i iskustvo diskriminacije u predratnom razdoblju. Svi su oni izgubili svoje najmilije u Holokaustu. Neki od njih sa-

njali su već i prije rata o osnivanju kibuca u Erec Izraelu.

Krajem kolovoza 1945. godine, inicijalna skupina osnivača kibuca Buchenwalda otputovala je iz Gehringshofa za Palestinu, dok su preostali članovi ostali su na imanju Gehringshof sve do ljeta 1948. godine. U Palestini su osnovali kibuc i nazvali ga "Buchenwald" u znak sjećanja na dugogodišnju patnju. Nakon nekoliko godina udruženje kibuca kojoj je pripadao i kibuc Buchenwald zatražila je da kibuc promijeni ime. S jedne strane, bilo je to zbog trenda da se hebreiziraju "strana" imena a s druge strane nisu željeli da jedan kibuc nosi ime nacističkog koncentracijskog logora. I tako je kibuc je 1954. godine promijenio ime u Netcer Sereni, prema Enzu Sereniju, židovskom padobrancu koji je dao svoj život u pokušaju da pomogne europskim Židovima.

Kibuc Netcer Sereni sve do danas ostaje živim podsjetnikom na kibuc koji je iznikao iz pepela Buchenwalda i na državu koja je rođena iz pepela povijesti i postala "nada židovskoga naroda".

MACHAR, JEDINI KIBUC U FRANCUSKOJ

PIŠE: F. B.

Jedini kibuc na francuskom tlu osnovan je 1933. godine u jednom selu u departmanu Corrèze, na inicijativu baruna Oliviera de Rothschilda. Tijekom dvije godine koliko je djelovao, kibuc je prihvatio nekoliko stotina njemačkih i europskih Židova koji su bježali od nacizma te ih pripremio za život u Galileji. Kibuc je nazvan Machar (ponekad se piše i Makhar), što na hebrejskom znači "sutra".

Danas od nekadašnjeg kibuca nije ostalo gotovo ništa — tek nekoliko zgrada s razbijenim prozorima. Na nevjerojatnu povijest mjesta Jugeals-Nazareth podsjeća tek nekoliko memorijalnih ploča.

Tridesetih godina 20. stoljeća dok su se nacisti uspinjali na vlasti, građanska su se prava njemačkih Židova sve više smanjivala. Bogati barun Olivier de Rothschild bio je jedan od uglednijih članova poznate bankarske i financijske obitelji. I sam bankar, on je također vodio i nekoliko tvrtki koje su se bavile željezničkim prijevozom u Europi. Kao osnivač Nacionalnog odbora za pomoć njemačkim izbjeglicama žrtvama nacizma, odlučio je pomoći progonjenima da pobjegnu od nacizma i da učine "aliju", hebrejski naziv koji označava povratak Židova u obećanu zemlju. Cilj: pripremiti ih na životu u kibucu. Barun je uputio javni poziv za ponude kako bi pronašao teren koji je mogao odgovarati njegovom projektu. S obzirom na njegovo ime koje je bilo o dobro poznato, dobio je brojne ponude.

Barun je izabrao selo Jugeals-Nazareth zbog toga što je ono bilo zemljopisno izo-

lirano, a zemlja je bila plodna. Moguće je da mu se sviđalo i ime mjesta sa svojim biblijskim prizvukom. I upravo je tamo početkom 1933. godine osnovan prvi i do danas jedini kibuc u Francuskoj. Udruga France-Israel Limousin danas se brine za očuvanje sjećanja na njegovu povijest.

Stanovnici kibuca zvali su se Sarah, Abraham ili David. Po uzor na sovjetske kolhoze, živjeli su uglavnom u zatvorenoj zajednici, a ritam života je bio vojnički. Tijekom dvije godine, u francuskom kibucu bilo je između 500 i 800 stanovnika koji su se brinuli za 75 hektara zemlje. Prvo su to bili njemački, a zatim su stigli i austrijski, poljski, mađarski, ruski, češki i nizozemski Židovi. Bilo je čak i nekoliko francuskih Židova.

Uvjeti života su bili spartanski a zajednica se vodila po načelu samoupravljanja. Većina kibucnika bila je mlada i imali su između 18 i 20 godina, uglavnom su dolazili iz građanskih krugova, naučeni na gradski život, i bilo im je potrebno prosječno šest mjeseci da nauče kako obrađivati zemlju i brinuti se za životinje. Zatim su učili osnove obrane i kako se služiti oružjem.

Jedini zajednički jezik bio im je jidiš, ali učili su i hebrejski, koji je bio neophodan za nastavak života u tadašnjoj Palestini.

Stanovnici kibuca nisu se puno družili s obližnjim lokalnim stanovnicima, s kojima nisu imali mnogo toga zajedničkoga. Lokalno stanovništvo sumnjičavo je gledalo svoje nove susjede, mlade ljude koji su govorili neki drugi jezik i slavili neke druge blagdane.

Djevojke su nosile kratke hlače i radile iste poslove kao i mladići. Katolički susjedi čudili su se i tome što stanovnici kibuca ne rade subotom ali zato prionu na posao nedjeljom. Kibucnici su bili uspješni u svojem radu a svoje su proizvode prodavali na obližnjim tržnicama.

Francuski kibuc nije mogao izbjeći povijesnoj sudbini. U proljeće 1935. godine, barun de Rothschild je morao zaključati vrata kibuca. Svi pioniri već su bili otputovali u kibuc Ayetet Hashaha u Galileji.

Danas se razmišlja o tome da se na mjestu nekadašnjeg francuskog kibuca otvori muzej kako bi se sačuvalo sjećanje na ovaj jedinstveni projekt.

MA'AGAN MIHAEL NAJVEĆI KIBUC U IZRAELU

PIŠE: NATAŠA BARAC

Ma'agan Mihael najveći je kibuc u Izraelu i također jedan od najbogatijih. Ovaj kibuc, smješten između obala Mediterana i brežuljaka Carmela, osnovali su 25. kolovoza 1949. godine mladi Židovi rođeni u Palestini i Njemačkoj. Toga dana 154 odraslih i 44 djece donijeli su važnu odluku da će živjeti zajedno i osnovali su kibuc koji je ime dobio po Michaelu Pollacku, osnivaču cementare Nešer. Prvim kibucnikima kasnije su se pridružili mladi imigranti iz Njemačke i Austrije, koji su ostali bez roditelja. Današnji članovi kibuca dolaze iz raznih krajeva svijeta, a puno je i onih koji dolaze iz arapskih zemalja, posebice Iraka, Tunisa i Maroka. Danas u ovom kibucu živi više od dvije tisuće kibucnika, među kojima i 500 djece. Kuće u kibucu okružene su bogatom vegetacijom a stanovnici uživaju u mnogim blagodatima poput bazena, kina, sportskih terena, vlastitog intraneta i medijateke, a imaju i svoje plaže, svoja polja, bazene s ribama i tvornice.

Ovaj kibuc, udaljen 70 kilometara od Tel Aviva, predstavlja pravu oazu napretka, to je otočić duha kolektivizma, jedan od posljednjih na svijetu.

U Ma'agan Mihaelu i dalje vladaju ideje osnivača prvih kibuca: "demokracija i jednakost". Što se tiče demokracije, sve

se odluke donose na općim skupštinama koje se održavaju svaka dva mjeseca. Na tim se sastancima raspravlja i donose se odluke o svim važnim pitanjima: od dodjele neke kuće kibucniku do rastava članova ili prihvaćanja novih kibucnika. Sve se to odvija pod budnim okom izabranog tajnika i uz pomoć pedesetak odbora, među kojima je i "socio-ideološki odbor".

Što se tiče jednakosti, prihodni dobitveni djelovanjem kibuca dijele se među članovima i svi dobivaju isti mjesečni iznos, oko 450 eura mjesečno. Naravno, iznos ovisi i o tome koliko članova živi u istom domaćinstvu. To uključuje i stotinjak kibucnika koji su odlučili radi izvan kibuca i koji svoju plaću daju

kibucu. Iako iznos možda na prvi pogled nije velik, ali on ipak omogućava razinu života koja je viša od prosjeka jer je većina usluga — stanovanje, obrazovanje, zdravstvene usluge, pranje robe, bavljenje sportovima ili život u umirovljeničkom domu itd. — besplatna.

"Kada imate novac, možete biti socijalisti", uz smiješak govori glavni tajnik Ma'agan Mihaela.

S jedne bi se strane moglo reći da je ironično da kibuc opstanak svog kolektivizma i svog napretka duguje svojoj prilagodbi kapitalističkom tržištu.

Ma'agan Mihael bavi se raznim poslovima, između ostaloga posjeduje tvornicu plastike Plason koja kotira na

burzi i osigurava 70 posto prihoda kibuca, odnosno donosi oko 100 milijuna eura godišnje. Više od 80 posto proizvodnje namijenjeno je inozemstvu, a u glavnoj tvornici u kibucu zaposleno je 400 radnika.

Kibuc se bavi i poljoprivredom. Dugo godina glavna kultura koju su uzgajali bio je pamuk, a danas se uzgaja svašta: više od 80 vrsta raznog voća. Kibuc, na primjer, proizvodi 1.200 tona banana godišnje. Kibuc posjeduje i stoku, većinom piliće i krave, a imaju i uzgajališta ribe.

Mladi parovi koji se odluče na život u Ma'agan Mihaelu dobivaju kuću od 60 do 80 četvornih metara. U toj kući žive sve dok se ne oslobodi neka veća kuća (oko 220 četvornih metra), bliže moru. Kibucnici obično veću kuću dobiju u dobi od 45 do 50 godina i u njoj ostaju do kraja života ili do odlaska u dom umirovljenika koji se također nalazi u kibucu. Sve kuće pripadaju kibucu i ne postoji dimenzija "individualnog vlasništva" i nasljeđivanja.

Kada napune 70 godina svaki kibucnik automatski ima pravo na malo električno vozilo koje im olakšava kretanje. A na raspolaganju su im i klubovi za seniore.

Velika pažnja posvećuje se zdravstvenoj skrbi. Kibuc ima svoju vlastitu kliniku, svoje liječnike, kibucnici mogu izabrati žele li biti "hospitalizirani" u klinici ili im je draže da ih liječnik posjeti kod kuće.

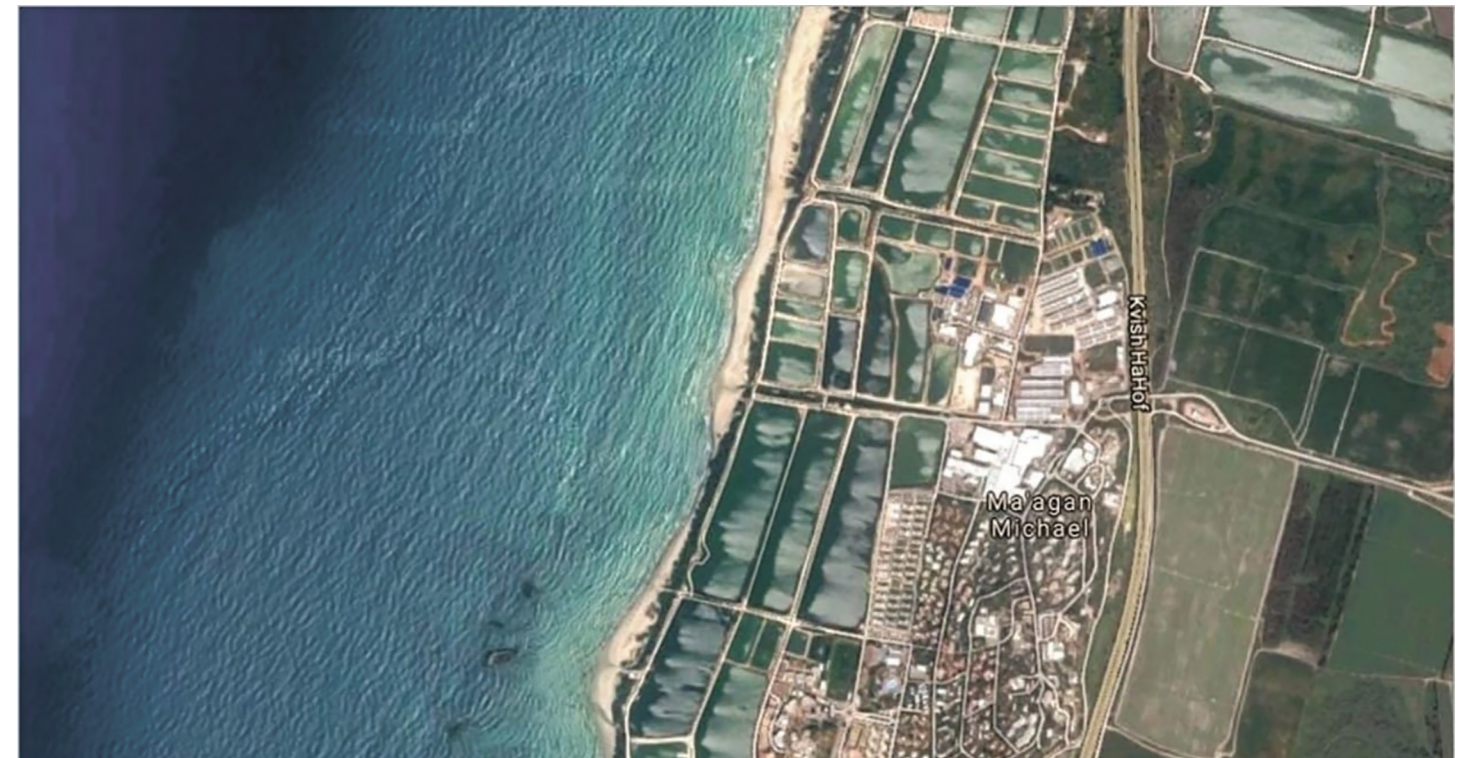
Ako je nekome potrebna ozbiljnija liječnika njega, organizira se prijevoz u najbližu bolnicu koja je u Haifi. Kibuc ima i vlastitog stomatologa a ispred stomatološke ordinacije nalazi se "drvo s dudama". Radi se o predivnom običaju: kada djeca malo narastu i dođu u dob da moraju dobiti savjet stomatologa o tome kako se trebaju brinuti o svojim zubima, oni na improviziranoj "ceremoniji" drvetu "povjeravaju" svoju dudu. Ponekad se navečer roditelji vraćaju po dudu, jer djece ne mogu zaspati bez njih. Ali ostavljene dudu na drvu svjedoče kako u većini slučajeva ova ceremonija pomaže djeci da se riješe te navike.

Kada ne rade, kibucnici se mogu zabavljati u pubu, kafiću ili restoranu a osnove potrepštine mogu pronaći i u nedavno izgrađenom supermarketu.

Kibuc ima i flotu od dvjestotinjak automobila koje kibucnici mogu koristiti.

Što se tiče vjere, kibuc Ma'agan Michael je sekularan, odnosno laički jer kibucnici smatraju da je pitanje vjere osobno pitanje te su stoga izgradili mjesto okupljanja koje je zajedničko za pripadnike svih vjera. Iako se neki čude da u kibucu nema sinagoge, ideja je bila da bi izgradnja sinagoge bila nepravedna prema pripadnicima drugih vjera.

Turisti često posjećuju Ma'agan Michael kako bi se upoznali s načinom života koji nije za sve, a nije ni uvijek lak ni jednostavan. Za vrijeme posjeta turisti stječu uvid u zanimljivu kulturu i povijest pokreta kibuca. Pa kada sljedeći puta posjetite Izrael, možda se odlučite i da jedan dan provedete u Ma'agan Mihaelu.

“KIBUCITO” INBAR NAJMANJI JE KIBUC NA SVIJETU

PIŠE: J. C.

U području u kojem se danas nalazi najmanji kibuc na svijetu, kibuc Inbar, postojalo je židovsko selo Hananija i to je selo bilo nastanjeno još od razdoblja prvog Hrama pa sve do 16. stoljeća. Biblijsko selo nalazilo se na obalama rijeke Calmon koja je nekada ovim područjem tekla tijekom čitave godine. Selo je bilo dobro poznato po svojoj keramici.

Jedan od najvećih poznavatelja Mišne, rabin Halafta, živio je u selu Hananija u talmudsko doba i pokopan je prije više

od 500 godina ispod starog hrasta koji još uvijek raste. U 16. stoljeću Židovi su iz sigurnosnih razloga napustili ovo selo i preselili se u Pki'in, gdje se nalazila veća židovska zajednica.

Krajem sedamdesetih godina 20. stoljeća tu je izgrađen privremeni kamp židovskih doseljenika. A onda su na Dan izraelske nezavisnosti 1994. godine na područje nekadašnjeg drevnog sela stigli sinovi i kćeri kibucnika u nadi da će za sebe izgraditi novi dom. Obnovili su zgrade koje su pronašli i izgradili kuću za turiste. I započeli novi život u skladu sa svojim uvjerenjima.

U najmanjem kibucu na svijetu, kojem njegovi članovi iz milja tepaju “kibucito”, živi deset žena i muškaraca. Svojim gostima organiziraju različite radionice posvećene zdravlju i meditacijama.

PREMINULA NAJSTARIJA ČLANICA IZRAELSKOG POVIJESNOG POKRETA KIBUC

PIŠE: F. B.

Hajanka Gilad, najstarija članica izraelskog povijesnog Pokreta kibuc nedavno je preminula u 110. godini života.

Haynaka je imigrirala u Izrael iz Litve 1937. godine. Dvije godine kasnije ona i njezina obitelj preselili su se u Galileju gdje je pomogla u osnivanju Kibuca Dafna — jednog od najuspješnijih i najpoznatijih kibuca.

Kao što je objavio njezin sin Erik, Hajanka je neumorno radila na poljima u kibucu sve do svoje 97. godine života.

“Radila je čitavog života. Radila je u kokošnjcima, u kuhinji a gotovo 60 go-

dina radila je na području obrazovanja”, rekao je Erik, te dodao da je pred kraj svog radnog vijeka njegova majka radila u tvornici cipela u kibucu.

“Sve dok nije napunila 97 godina, ustajala je svakog jutra u 6 sati i bila je aktivna sve do 23 sata ili čak do ponoći. Nastavila je raditi u tvornici cipela u kibucu sve dok jedne noći nije pala i tada je odlučila da je vrijeme da ode u mirovinu”, dodao je.

Hajanka se s vremenom preselila u umirovljenički dom u kibucu. I iako je prestala raditi, nikada nije prestala biti aktivna članica svoje zajednice.

“Stalno je bila uključena u razne aktivnosti. Znala je sve, svega se sjećala i nastavila je unositi život gdje god je bila”,

rekao je njezin sin koji je govorio i o dobro poznatoj dobroti svoje majke.

“Ona se nikada nije posvađala. Za nju, svatko je bio dobra osoba”, nastavio je.

Nacionalni Pokret kibuca objavio je priopćenje u kojem je izrazio žaljenje zbog odlaska Hajanke Gilad: “Ona je svima nama bila simbol jer je sama imigrirala iz Litve i većinu svog života posvetila kibucu i obrazovanju. Osim toga izgradila je predivnu obitelj s troje djece, devetoro unučadi i 22 prauučadi”.

Kibuc Dafna osnovan je 3. svibnja 1939. godine u Gornjoj Galileji a danas ima oko tisuću stanovnika.

RABINI I KANTORI ŽIDOVSKJE OPĆINE BJELOVAR

PIŠE: SRĐAN MATIĆ

(POVODOM IZDANJA KNJIGE ŽELJKA KARAULE “ŽIDOVU U BJELOVARU OD DOSELJAVANJA DO HOLOKAUSTA”)

Knjiga “Židovi u Bjelovaru od doseljavanja do Holokausta”, povjesničara dr.sc. Željka Karaule koja je objavljena krajem 2023. godine, popunjava značajnu prazninu u poznavanju povijesti bjelovarskih Židova. Židovska je zajednica u Bjelovaru osnovana relativno kasno, tek 1877. godine, kada su se prvi Židovi počeli doseljavati u bjelovarski kraj nakon raspuštanja Vojne krajine. Iako je postojala tek šezdesetak godina, odnosno do Holokausta, spadala je u važnije i veće židovske općine u Hrvatskoj.

U proteklih tridesetak godina objavljeno je više monografskih radova o pojedinačnim židovskim općinama u Hrvatskoj, no ova bjelovarska je tek sada dobila svoju povjesnicu.

Knjiga dr. Karaule, kao i brojne druge monografije ovog tipa, zasnivaju se uglavnom na dokumentima i izvorima koji stvaraju sliku bjelovarske židovske zajednice “izvana”. Arhivska građa ove općine najvećim je dijelom uništena tijekom Holokausta, te je sama zajednica opisana fragmentarno usprkos velikom nastojanju autora da prouči čim više izvora koji govore o njezinoj organizaciji

MORITZ GRÜNWALD. BJELOVAR. DAS JÜDISCHE CENTRALBLATT BJELOVAR 1882.

i unutrašnjem životu, a proporcionalno veći dio monografije temeljito predstavlja učešće bjelovarskih Židova u gospodarskom, političkom i društvenom životu Grada Bjelovara i njegove okolice, te njihova stradanja u Drugom svjetskom ratu. Ovo vrijedno djelo se može nadopuniti nekim činjenicama koje do sada nisu bile jednostavno dostupne, a prikupio sam ih u mojim istraživanjem povijesti židovske zajednice u Hrvatskoj.

Uz čestitke i priznanje dr. Karauli na njegovom uspješnom i važnom radu, u ovom članku prikazat ću ono što je poznato o staroj sinagogi u Bjelovaru, te o rabinima i kantorima koji su djelovali kao duhovni vođe ove zajednice.

Dr. Karaula, kao i drugi koji su istraživali izvore o prvoj bjelovarskoj sina-

gogi, uglavnom se oslanjaju na članak nekadašnjeg bjelovarskog rabina Davida Ginsberga, te istraživanja Mladena Medara i Zlatka Karača. Iako je poznato da je sinagoga građena, te posvećena 1881. godine o čemu je tadašnji kotarski rabin Moritz Grünwald objavio spomenicu, sve do danas su ostali prijepori o vanjskom izgledu prve bjelovarske sinagoge, te se do sada koristio samo crtež Srećka Smočinskog iz 1901. godine. Međutim, postoje dvije fotografije stare sinagoge u Bjelovaru na razglednici koju je objavio J. Fleischmann u Bjelovaru krajem 19. stoljeća i koja je bila zanimljiv i svakako ugledan javni objekt historicističkog stila, iako napisani iz 1906. godine, vremena odlučivanja o gradnji nove monumentalne sinagoge, govore

da “svojom nelijepom vanjštinom ne služi istoj (židovskoj općini bjelovarskoj) ni najmanje na diku”. Zlatko Karač, na osnovu crteža Smočinskog navodi da je bila “oblikom obična jednostavna stambena dvokatnica”. Nasuprot tome, ove dvije sačuvane fotografije govore da je prva bjelovarska sinagoga bila zapravo reprezentativna zgrada, sagrađena i uređena u skladu sa stilovima sinagogalne arhitekture s kraja 19. stoljeća, te da zasigurno nije predstavljala ni ruglo a ni “sramotu” ove židovske općine. Iz jednog drugog novinskog članka iz 1888. godine saznajemo da je sinagoga bila iznutra i oslikana, što je bilo djelo slikara Klausea. Iza sinagoge, koja je bila orijentirana od zapada prema istoku, nalazila se i zgrada židovske općine, što je vidljivo iz sačuvanih katastarskih planova Bjelovara. Sinagoga, odnosno građevina s pripadajućom parcelom prodani su na dražbi 1914. godine o čemu svjedoči i sačuvani novinski oglas iz tog vremena. Židovska općina je zatim izgradila novu sinagogu koja je otvorena 1917. godine i sačuvala se sve do danas. Zanimljivo je da je bjelovarska sinagoga bila konfiscirana bez naknade 1947. godine.

U svojoj knjizi Karaula donosi i šture podatke o četiri bjelovarska rabina — Mordehaju Moritzu Grünwaldu, Samuelu Davidu Tauberu, Lazaru Hajimu Marguliesu te o Davidu Ginsbergu. Prema mojim istraživanjima, u Bjelovaru je djelovalo ukupno sedam rabina od osnivanja općine. Uz ove navedene bili su to još dr. David Lindenfeld (1877. – 1881.); dr. D. Philipp Schönberger (pseudonim: Philipp Belmonte) (1884. – 1888.), te dr. Armin Kohn (1888. – 1889.).

O Davidu Lindenfeldu se zna vrlo malo, tek da je bio zamjenik rabina od 1870. do 1872. a od 1870. do 1872. rabin u Monoru, Mađarska. Bio je rabin u Bjelovaru od 1877. do 1881. godine, nakon toga u Ludbregu od 1882. do 1883.

— (K dolazku Nj. Veličanstva u Belovaru.)
Naš dopisnik piše nam 8. o. m. :

U Belovaru rade iz petnih žilah, ali zato se za svaka 24 sata čudesno napreduje. Slavoluci postavljeni su već kao i sve drugo, čim će se okititi naš grad. Izraelitska bogomolja također se je ponovila. Slikar Klausen pokazao je i tu svoju vještinu, ukrasivši bogomolju jednostavno ali ukusno. Sa katoličke župne crkve već se vade skele. Slikarija napredovala je 3 metra nad podom. Naše paradište, koje pretvoriše pred nekoliko godinah u park, uređuju, koliko to dopuštaju sredstva. I tako ćemo malo po malo obući se u svetčano ruho, u kojem ćemo dostojno pokloniti se našem kralju.

Dvorski stanoredja pl. B r a n k o došao je u Belovar, da konačno uredi unutrašnji namještaj.

O UREĐENJE SINAGOGE U BJELOVARU, NARODNE NOVINE 1888. GODINE

godine, te se spominje 1887. kao rabin u Erdeviku.¹

Rabin dr. D. Philipp Schönberger (pseudonim: Philipp Belmonte) (Tvrdoševce, Slovačka 2.10.1856. — Nordhausen, Njemačka, 19.12.1908.) je nakon studija bio rabin u više mjesta, a u Bjelovaru je bio okružni rabin, iako se ne može sa sigurnošću utvrditi točno vrijeme razdoblje (1876. ili od 1884. do 1888.). Rabin Schönberger je vodio službu božju na 25. obljetnici osnivanja Židovske općine Bjelovar 1887. godine. Tada je izdao prigodni dokument u kojem je opisao povijest ove zajednice. Bio je oženjen Helenom, rođenom Hirsch, a u matičnim knjigama u Bjelovaru je zabilježeno da je 1888. godine rođena Greta Schönberger, kći Filipa. Njegov sin dr. Davin (David) Schönberger (Nordhausen, Njemačka, 26.3.1897. – Birmingham, AL, SAD, 5.12.1989.) je bio reformistički rabin, glav-

¹ Matična knjiga vjenčanih ZBO Ludbreg 1852. — 1911.; Roman V. (izdavač): Boundby Fate. In Memory of the Jewish Community of Monor. Toronto, Ontario, Canada. 2016-2018. <https://www.jewishgen.org/yizkor/Monor/mon163.html>; Milivoj Dretar, Židovi u Ludbreškom kraju, Ludbreg, 2010., 52.

ni rabin u njemačkom Aachenu i oženjen Ilsom rođenom Fuchs, kćerkom glavnog rabina Luxembourga. Zanimljivo je da je rabin Davin Schönberger vjenčao roditelje Anne Frank. Nakon Kristalne noći je prebjegao 1938. godine u Luxembourg, zatim u Francusku, potom u Veliku Britaniju, te konačno u SAD 1940. godine. Bio je autor brojnih studija i publikacija.²

² Rabin Dr. Schönberger u Bjelovaru izdao brošuru o povijesti ŽO Bjelovar. Populär-wissenschaftliche Monatsblätter zur Belehrung über das Judentum für Gebildete... 7 (1887) Heft 5 (1.5.1887). str. 113. <https://sammlungen.ub.uni-frankfurt.de/cm/periodical/pageview/2972125>; Nordhausen (Kreisstadt) — Jüdische Geschichte / Synagoge. https://www.alemannia-judaica.de/nordhausen_synagoge.htm; Schoenberger, Davin web stranica Alabama Holocaust Education Center. <https://ahecinfo.org/survivors/schoenberger-rabbi-davin/>; Stern, Nordhausen, 1927, str. 71; “Schöngeist und Philosoph” Heuer, Bibliographia 3, str. 41; Meir Hildesheimer, “Der Modernisierungsprozess und seine Auswirkungen auf Religion und Tradition am Beispiel der kleinstädtischen Gemeinde Nordhausenim Deutschland des 19. Jahrhunderts”, FJB 28 (2001), str. 149 – 169, str. 168.; Nordhausen/Harz (Thüringen). <https://www.xn--jdische-gemeinden-22b.de/index.php/gemeinden/m-o/1464-nordhausen-harz-thueringen>.

Rabin dr. Armin Kohn (Liptovský Mikuláš, Slovačka, 1864. – Budimpešta, Mađarska, 1897.) bio je rabin u Bjelovaru (1888. – 1889.) i Szigetvaru (1889. – 1897.). Sin Salamona Kohna i Fanny rođene Stozsel, bio je jedan od prvih i najboljih studenata Rabinskog teološkog seminara i naslijedio je Gyulu Kleina na mjestu rabina u Budimpešti. Njegova je biografija na žalost kratka jer je umro u 34. godini života. Godine 1886. je doktorirao na sveučilištu u Budimpešti, a 1888. je promoviran za rabina. Odmah zatim je imenovan i postavljen za rabina židovske općine u Bjelovaru 20. ožujka 1888. godine te je tako postao i prvi rabin školovan na seminaru u Budimpešti koji je bio namješten van Mađarske. Nakon samo godinu dana je pozvan za rabina u mađarski Szigetvar, gdje je ustoličen 29. svibnja 1889. i gdje je služio i kao ravnatelj židovske škole do svoje prerane smrti 1897. godine. Bio je oženjen s Nanettom Netti rođenom Fuchs i imali su sinove Armina Frigyesa i Miklosa. Oba sina su stradala u Holokaustu u Mađarskoj.

Nadrabin dr. Samuel David Tauber (Bratislava, Slovačka 1840. – Bjelovar, 1927.) potječe iz stare, brojne rabinske obitelji u Slovačkoj. Tijekom svoje službe u više gradova, bio je, između ostaloga, i rabin u aškenaskoj općini u Zemunu. Za vrijeme službovanja u Zemunu, posvetio je kamen temeljac tamošnje sefardske sinagoge 1871. godine. Kako je zabilježeno u suvremenom tisku, značajno je pridonio procvatu zemunske zajednice, u to su se doba aktivirala razna udruženja i aktivnosti, uredio je nastavu u židovskoj školi i bio je izuzetan i uspješan propovjednik. Od 1890. do 1927. bio je kotarski rabin i nadrabin u Bjelovaru, gdje je 1. lipnja 1893. vjenčao svoju kćer Reginu za bjelovarskog nadkantora Lea Mirskog. Regina Mirsky-Tauber (Kunzentmiklós, Mađarska, 1865. – Prag, nakon 1930.) bila je poznata pjesnikinja,

spisateljica i novinarka u Pragu, a za života u Hrvatskoj je pisala za Agramer Zeitung. S.D. Tauber je umirovljen 1922. godine. Umro je 1927. i pokopan je na bjelovarskom židovskom groblju.³

O rabinu dr. Lazaru Haimu Marguliesu (Czortkow, Poljska, 1892. – nakon 1945.) postoje oskudni biografski podaci. Rabinske studije je završio na Israelitisch-Theologische Lehranstalt u Beču. Bio je oženjen Charlottom Margulies (rođena

³ Matične knjige Židovske općine u Gyoru; Ben Chananja 9 (1866) 40 (1.11.1866). str. 770; Österreichisch-ungarische Cantoren-Zeitung 4 (1884) svezak 25 (24.7.1884), str. 6; Ch. D. Lippe's Bibliographisches Lexicon der gesammtenjüdischenLiteratur der Gegenwart und Ad... 1881; Der Israelit 13 (1872) Heft 9 (28.2.1872). str. 191. <https://sammlungen.ub.uni-frankfurt.de/cm/periodical/pageview/2465942?query=Semlin>; Populär-wissenschaftliche Monatsblätter zur Belehrung über das Judentum für Gebildete... 7 (1887) svezak 8 (1.8.1887). str. 187; https://regiowiki.at/wiki/Regine_Mirsky-Tauber; Regina Mirsky-Tauber u Biografia. Lexikon oesterreichischer Frauen, Beč, 2020; Dr. Bloch'soesterreichische Wochenschrift, 22 (1905), 6 (10.2.1905) <https://sammlungen.ub.uni-frankfurt.de/cm/periodical/pageview/3038972?query=Belovar>;

DR MORITZ GRUNWALD

15.11.1904). Lazar Margulies je 1925. primljen u državlanstvo Kraljevine S.H.S. sa zavičajnošću u Grubišnom Polju. Bio je kotarski rabin u Koprivnici od 1921. do 1922. godine, a u Bjelovaru od 1923. do 1929. Do 1927. je obavljao dužnost privremeno, a konačno je izabran za nadrabina 1927. godine. Od 1929. je obavljao dužnost rabina u Mannheimu u Njemačkoj. Godine 1940. je bio imenovan okružnim rabinom u Osijeku. Kasnije je navodno iselio u Izrael. Prema talijanskim izvorima, L. Margulies, supruga i sin su došli u Italiju preko Ljubljane i internirani su u Mombercelliju 1941. gdje su se još nalazili 1943. godine. Preživio je Drugi svjetski rat i zatražio je reparacije od Njemačke.⁴

Možda je najznačajniji od svih bjelovarskih rabina bio dr. Mordehaj Moritz Grünwald (Uherský Ostroh, Češka, 29.3.1853. – London, UK, 10.6.1895.), rabin i jezikoslovac. Sin Jacoba Grünwalda, vjeroučitelja iz češkog Uherské Hradiště, gdje je završio gimnaziju te započeo rabinske i talmudske studije kod svoga oca, koji je bio vjeroučitelj i zamjenik rabina. Započeo je studij filozofije u Beču, gdje je pohađao i rabinske škole, a kasnije je nastavio svjetovne znanstvene studije u Leipzigu i Parizu. Godine 1881. bio je pozvan da preuzme službu okružnog rabina u Bjelovaru (1881. – 1884.). Tamo je 1881. posvetio prvu sinagogu u Bjelovaru. Tijekom službe u Bjelovaru je počeo izdavati tjednik “Das jüdische Centralblatt”, koji je ujedno bio i prvi židovski časopis u Hrvatskoj. Od 1884.

⁴ Židov, Zagreb, 1922. Br 18, str 6.; Huttenbach, Henry R.: THE RECONSTRUCTION AND EVALUATION OF A SOCIAL CALENDAR AS A PRIMARY SOURCE FOR THE HISTORY OF THE JEWISH COMMUNITY OF WORMS (1933–1938). Proceedings of the World Congress of Jewish Studies. 1973; Židov, Zagreb, 1940; Ebreistranieriinternati in Italia durante il periodo bellico. <http://www.annapizzuti.it/database/ricerca.php?a=show&sid=1667>; <http://www.landearchiv-bw.de/plink/?f=4-1747873>.

do 1886. služi kao rabin u češkom mjestu Pisek, a zatim od 1886. do 1893. u mjestu Mladá Boleslav. Poslije toga postaje glavni rabin Bugarske 1893. godine, sa sjedištem u Sofiji, gdje je upravljao i predavao na rabinskom seminaru. Bio je i istaknuti lingvist i član nekoliko znanstvenih društava, uključujući i Société de Numismatique et d'Archéologie. Bio je izuzetno plodonosan autor i objavio je niz radova iz judaistike, lingvistike i povijesti tijekom svojeg relativno kratkog života. U Izraelskoj nacionalnoj knjižnici, u fondu arhiva Solomona Bubera iz Lviva — djeda Martina Bubera — sačuvano je 28 pisama Moritza Grünwalda. Tijekom života je objavio više od 30 znanstvenih radova s područja lingvistike i židovskih znanosti, a među njima i radove o povijesti Židova u Bjelovaru i Dubrovniku.⁵

Karaula, kao i prije njega Mladen Medar donose opsežne biografije dr. Davida Ginsberga.

Uz bjelovarske rabine, koji su stekli veliki ugled u gradu a neki kasnije i širom Europe, u Bjelovaru su djelovali i poznati

⁵ <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/6912-grunwald-moritz> 6.7.2012. Jew. Chron. June, 1895; Der ungarische Israelit. 8 (1881), 41 (7.10.1881). [ivoscu
posao
e slu-
napose
i nove](https://sammlungen.ub.uni-frankfurt.de/cm/periodical/pageview/9572156?query=Bjelovar;Populär-wissenschaftliche+Monatsblätter+zur+Belehrung+über+das+Judenthum+für+Gebildete...+4+(1884)+svezak+3+(1.3.1884).+str.+70;Dr+Moritz+Grunwald.+Österreichisch-ungarische+Cantoren-Zeitung+15+(1895)+svezak+17+(15.7.1895).+str.+3-4;https://www.nli.org.il/en/archives/NNL_ARCHIVE_AL990036220240205171/NLI;Hugo+Gold,+Die+Juden+und+Judengemeinden+Böhmens+in+Vergangenheit+und+Gegenwart+I.+(1+1934).+https://digi.landesbibliothek.at/viewer/image/ACo7942390/238/;Geschichte+des+Jüdisch-Theologischen+Seminars+(Fraenckel'sche+Stiftung)+in+Breslau.+Festschrift+zum+fünfzigjährigen+Jubiläum+der+Anstalt+by+Brann,+M.+ (Marcus),+1849-1920.+Breslau+Druck+von+T.+Schatzky.+1904.+Str.+163.+https://archive.org/details/geschichtedesjoobranuoft/page/146/mode/2up</p>
</div>
<div data-bbox=)

mjer-
bije
nakovi
ošte-
će biti

4.
čelnik:
A R.

istvo
jest

TE

BJELOVAR OGLAS ZA DRAŽBU STAROG HRAMA I OPĆINSKIH ZGRADA 1914. GODINE

kantori. Mojim istraživanjima pronašao sam osam kantora koji su djelovali u Bjelovaru, te jednog koji je u Bjelovaru rođen.

Kao što navode Medar i Karaula, kantor i šohet Karl Löwi (? - ?), je djelovao u Bjelovaru od 1881. godine. O njemu se ne zna ništa više od tih šturih podataka. Naslijedio ga je 1886. nadkantor J.H. (Georg Alexander) Kohut (? - ?), koji je u Bjelovaru kratko djelovao, svega godinu dana.

Izgleda da neko vrijeme u Bjelovaru nije bilo namještenog kantora sve do dolaska nadkantara Marcusa Marka Friedracha (Motal Friedrich) (Hussi, Rumunjska, 1859. – Graz, Austrija, 2.3.1924.) koji je nakon Beča, došao za kantora u Bjelovaru 1890. godine a nakon samo jedne godine je postao nadkantor u Osijeku (1891. – 1905.). Nastupao je i kao koncertni operni pjevač na koncertima u osječkom Musikvereinu. 1899. je primljen za građanina Osijeka nakon što je stekao mađarsko državljanstvo. Od 1905. bio

je kantor u Koralnoj sinagogi u Bukureštu, i kasnije u Budimpešti, te SAD-u i na kraju zadnju godinu života proveo je kao kantor u Grazu.

Godine 1893. u Bjelovar dolazi nadkantor Leo Lev Mirsky (Minsk, Bjelorusija, 1860. – logor u Poljskoj ili Njemačkoj, nakon 1943.). Bio je oženjen Reginom, rođenom Tauber (r. 1865) kćerkom bjelovarskog nadrabina S.D. Taubera. Nakon Bjelovara bio je nadkantor u češkim Marianskim Laznima, te zatim kantor u Španjolskoj sinagogi u Pragu, odakle je odveden u koncentracijski logor, sa sinom i dvije kćeri. Ubijeni su u Auschwitzu.

Moritz Faust (? - ?), je na mjesto nadkantara u Bjelovaru došao je s mjesta kantora u Moravskom Krumlovu, Češka, 1897. godine, a gdje je služio do oko 1901. Prilikom svečane službe božje u sinagogi u Križevcima 1900. godine, izvedena je svečana himna za orgulje i zbor, na njemačkom, mađarskom i hrvatskom jeziku, koju je komponirao kantor Faust

Broj 181—1914.

Oglas dražbe.

Izraelitska bogoštovna općina u Bjelovaru raspisuje ovime pismenu javnu dražbu svojih nekretnina, upisanih u z. z. br. 85/III porezne općine Bjelovar sa zgradama (stari hram, stanbene zgrade i nuzzgrade).

Rok za predaju pismenih ponuda ustanovljen je za dan 6. svibnja 1914. u 12 sati do podne.

Do gornjega roka valja pismene, propisno biljegovane i zapečaćene ponude prema predloženom obrazcu sa napisom: „Ponuda za nekretnine izraelitske bogoštovne općine u Bjelovaru“, providjenu sa jamčevinom od 2000 K u gotovom novcu, vrijednosnim papirima ili uložnici koje štedionice u Bjelovaru, predati predstojništvu ove bogoštovne općine. —

Dražbeni uvjeti, ovjerovljeni gruntovni izvadak i obrazac ponude stoje na uvid kod općinskog predstojnika g. dr. J. Herrnsteina, odvjetnika i kr. javnog bilježnika u Bjelovaru.

IZRAELITSKA BOGOŠTOVNA OPĆINA

u Bjelovaru, dne 20. travnja 1914.

3012

Tajnik: Ignac Fürst.

Predsjednik: Dr. J. Herrnstein.

iz Bjelovara povodom sedamdesetog rođendana austrijskog cara. Himnu je objavio zagrebački izdavač Kugli i Deutsch. 18. kolovoza 1900. godine. Ova Jubilarna himna u čast austrijskog cara je izvedena i na svečanom bogoslužju u bjelovarskoj sinagogi. O njemu se dalje ne zna ništa.

Od najkasnije 1917. je u Bjelovaru kantor bio Dezider David Schönfeld (? - ?). O njemu nema drugih podataka.

Nadkantor i rabin Abraham Šabetai Fingerhut (Radekhiv, Ukrajina, 1890. - ?) bio je nadkantor u Bjelovaru 1917. i 1918. godine, 1925. godine bio je u Beogradu nadkantor u aškenaskoj općini i kasnije rabin u Đakovu (Jurkić) 1928. - 29. U “Židovu” se navodi rabin Fingerhut u Tuzli 1935. i 1936. godine. U Jad Vašem u naveden kao rabin u Tuzli 1941. godine. Stradao je u Holokaustu, zajedno sa suprugom i dvoje djece.⁶

Posljednji bjelovarski nadkantor je bio Isidor David Dorf (Lviv, Ukrajina, 22.6.1888. - Jasenovac 1941/42.). Dorf je službovao u Zemunu 1917., u Bjelovaru najkasnije od 1920. do 1941. i Đakovu. Bio je oženjen Reginom, imali su dvije kćeri Mirjanu i Olgu. Odvedeni su u logor Jasenovac 1941. godine, a stradali u Krapju.⁷

Ovim podacima se nadopunjuje građa o bjelovarskim Židovima. Bjelovarska općina je bila jedna od najmlađih u Hr-

⁶ Dr. Bloch's oesterreichische Wochenschrift 32 (1915) 34 (20.8.1915); Židov Zagreb 1925, br. 20. str 6; Die Wahrheit, 1918. Heft 3 (8.2.1918); Židov, Zagreb, 1935. br. 1 str 8; My Fingerhut Family from Lemberg, Austria-Hungary (updated 5/24/2023) u <https://ruedafingerhut.blogspot.com/2009/07/my-fingerhut-family-from-lemberg.html>;

⁷ Darovanje u Zemunu. Židov Zagreb 1917. br 15 str 4; Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika Kraljevine Hrvatske i Slavonije. 1917.; Židov, Zagreb, 1921. br. 3. str. 7; Željko Karaula, Židovi u Bjelovaru, 2023. str. 243.

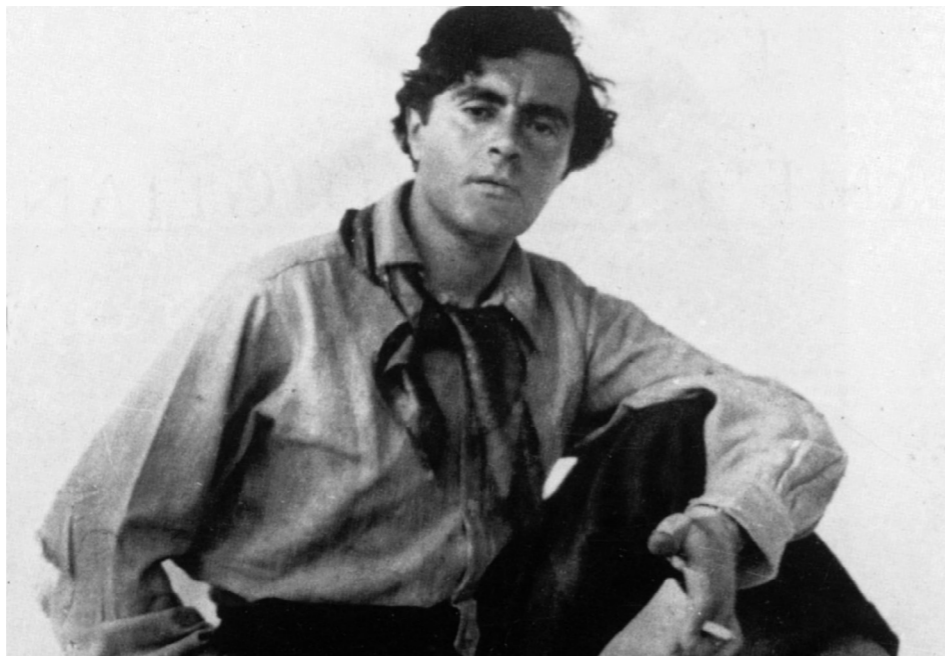
vatskoj, ali koja je usprkos svojoj kratkoj povijesti i osrednjoj veličini, bilo značajno mjesto židovskog života. Ovdje je M. Grünwald izdavao prvi židovski list u

Hrvatskoj, a nekolicina rabina i kantora su ostavili značajni trag u hrvatskom i europskom židovstvu do 1945. godine.

AMEDEO MODIGLIANI: UKLETI SLIKAR PARIŠKE BOHEME

PIŠE: JAROSLAV PECNIK

Povodom 140. godišnjice rođenja Amedea Modiglianija u Musée de l'Orangerie u Parizu otvorena je u rujnu 2023. godine velika retrospektivna izložba, koja je dala iscrpan pregled njegovog umjetničkog puta i razvoja, svekolikog stvaralaštva jednog od najvažnijih slikara naše epohe čije je “prevratničko” djelo u bitnom promijenilo tokove, pa i samo poimanje suvremene likovnosti, gotovo jednakom snagom kao i ono Pabla Picassa. Opća je ocjena brojnih uglednih stručnjaka da Modigliani spada među najuplavnije slikare 20. stoljeća, iako njegovo djelo još uvijek nije dovoljno istraženo, a upravo su se zbog toga oko njegovog imena isplele brojne legende i mitovi vezani uz njegovo slikarstvo, ali i uz njegov bohemski, buran način života u Parizu gdje je proveo najveći dio svog života, preciznije od 1906. pa do 1920. kada je umro. Ocjene njegova života i rada pršte od nepotrebnih idealizacija, pa čak i neukusnih klišea koji se uvijek vežu uz “neprilagođene” buntovne umjetnike koji ne pristaju na konvencionalno ponašanje i time naravno izazivaju osudu sredine, pa sve do njegove posvemašnje degradacije kao

AMEDEO MODIGLIANI

čovjeka odanog opijatima, alkoholičara koji je sebično zanemarivao suprugu i dijete, te je “sam sebi kriv” što je na tako tragičan način skončao život prepun skandala i afera. Ali, bez ogleđa na to, svi mu priznaju da je bio iznimno plodan u svom slikarskom (i kiparskom) radu, a tomu u prilog svjedoče brojne studije/monografije koje su o njemu napisane; snimljeni su igrani i dokumentarni filmovi u kojima su pomno istraženi svi

aspekti njegova života i rada, i gdje se na (ne)primjeren i (ne)objektivan način pokušava izgraditi ili destruirati mit o njemu kao ukletom slikaru (peintre maudit). U svakom slučaju te legende i mitovi dio su njegove životne priče i njegova boravka u Parizu gdje se, kada nije bio u atelieru, kretao po brojnim bistroima, kavanama (omiljena mu je bila Rotonda), ali i bordelima i ćumezima Montmartrea i Montparnassea.

Modigliani je stvarao u nevjerojatno burnoj i poticajnoj atmosferi Pariza, možda najplodnijih godina njegova postojanja; “grad svjetlosti” je bio prava tvornica ideja, mašina u kojoj su se kao na traci proizvodila najvrjednija književna i filozofska djela, raskošna glazba svih vrsta, od klasike, baleta i opere, preko šansone do mjuzikla cabaretskog tipa, a posebice su bili plodni slikari i kipari. Sve je to djelovalo i na Modiglianija, a ako pogledamo s kim se tih godina družio, ili barem dolazio u neki bliži kontakt, onda tek možemo shvatiti što je Pariz tih godina za njega značio i zašto je (p)ostao metropola svjetske kulture. Nabrojat ću samo neka imena iz kojih će biti vidljivije o čemu se tu radi: Pablo Picasso, Georges Braque, Henri Matisse, Constantin Brancusi, Maurice de Vlaminck, Diego Rivera, Maurice Utrillo, Ossip Zadkine, bračni par Jacques i Berthe Lipchitz, Juan Gris, Haime Soutine, bračni par Natalija Gončarova i Mihail Larionov, švicarski romanopisac Blaise Cendrars, enfant terrible pariškog umjetničkog svijeta Jean Cocteau, Max Jacob, André Salmon i tu lista nije iscrpljena. Modigliani ih je gotovo sve portretirao, a kao portretist bio je nenađmašan; oni su ujedno i dokaz zašto su njegove slike danas tako tražene, dostižu astronomske cifre, iako je za života uspio prodati, i to za bagatelu, samo mali broj svojih djela. Jedan od najboljih poznavatelja Modiglianijevih djela, engleski romanopisac i povjesničar umjetnosti John Berger možda je najbolje ilustrirao u čemu je njihova vrijednost: “One su prožete ljubavlju i nježnošću, pa čak i one izrazito erotizirane (naslikao je mnoštvo sjajnih aktova) i senzualne, jer su u sebi nosile specifičnu notu bolne krhkosti postojanja kulta žene kao Madone, ali i kao femme fatale oslobođene svake alegorijske aluzije.” Često ih se, koristeći naslov jedne Matisseove slike, naziva djelima koja isijavaju “raskoš, mir

i senzualnost” (“lux, calme et volupté”). Ali, prije svega Modiglianijeve slike su hommage ženama koje je volio, s kojima se družio, ali i ženstvenosti uopće; one odišu čulnošću, pa nije čudo da su znale skandalizirati i šokirati javnost, primjerice u prosincu 1917. na jedinoj samostalnoj izložbi koju je priredio u galeriji Berthe Weill morala je intervenirati policija i narediti da se aktovi uklone, jer

provociraju “građanski moral”, odnosno da su “pljuska javnosti”. Svi njegovi ekspresionistički radovi djevojaka/modela izduženih lica i vratova, s malim glavama nagnutim na stranu slikane finim suptilnim linijama (“nalik stabljici koja teško drži svoje cvijete”), učinile su ga besmrtnim, jer je na originalan način oblikovao novodobnu povijest umjetnosti. Dok su tadašnja javnost i akademska

kritika bili zgroženi Modiglianijevim stvaralaštvom, iz avangardnih umjetničkih krugova, gdje su odmah prepoznali njegovu posebnost stizali su samo iskazi poštovanja i divljenja njegovom geniju. Modiglianijevi aktovi i portreti djeluju nekako nedovršeno, a upravo ta nedovršenost ga je učinila velikim; to je možda najbolje iskazao Picasso tvrdeći da je nedovršenost akt stvaralačke slobode, jer mi stalno živimo u poricanju stvari oko sebe, a upravo to poricanje čini bit umjetnosti kao takve.

Amedeo Clemente Modigliani "Modi" rođen je 12. srpnja 1884. u Livornu u Italiji kao najmlađi od četvero djece u bogatoj građanskoj obitelji sekulariziranih Židova; po ocu Sefard, potomak Židova koji su u Italiju došli iz Španjolske u 16. stoljeću. Najstariji Amedeov brat Giuseppe postao je ugledni odvjetnik i političar socijalističke orijentacije, srednji brat Umberto je rano napustio obitelj (kasnije mu se izgubio svaki trag), a sestra Margarita će nakon slikareve smrti (i samoubojstva njegove nevjenčane supruge) preuzeti skrb i brigu nad njihovom kćeri Jeanne Hébuterne (rođena u Nici 1918. a umrla u Parizu 1984.) koja će kasnije postati poznata povjesničarka umjetnosti, a posebice se bavila proučavanjem očeve likovne ostavštine o kojem je napisala sjajnu biografiju naslovljenu "Čovjek i mit". Amedeov otac Flaminio bio je uspješan poslovni čovjek, ali nakon velikog požara koji je uništio skladište robe s kojom su trgovali, njegove su kompanije propale; da bi vratio dugove rasprodao je ostatak imovine, rastao se od supruge i nestao iz njena života kao i života svoje djece. Majka Eugenia, porijeklom francuska Židovka iz Marseillea (djevojačko prezime Garsin, za koje je tvrdila da potječe iz loze slavnog filozofa Barucha de Spinoze) ostala je sama s djecom, ali bila je žena otvorena duha, obrazovana, odlučna i nije se dala slomiti zbog tragedije koja je

zahvatila cijelu obitelj. Prevodila je s nekoliko jezika književna djela na talijanski, pod pseudonimom je pisala književne kritike i tako je svojoj djeci omogućila skroman život, ali zato i više nego pristojno školovanje i obrazovanje. Kada je kod Amedea uočila slikarski talent, a za njega je bila posebno vezana, jer je bio nježan i bolehljiv (prvo je prebolio tifus, da bi se potom liječio i od tuberkuloza), snažno ga je poticala da se razvija i usavršava u tom smjeru, ali je i inzistirala na širokom obrazovanju do kojeg je budući slavni slikar uistinu cijelog života držao. Ni kasniji bohemski način života; u Parizu su ga prozvali "kraljem vagabunda", kao ni alkoholizam i uživanje ostalih opijata, nisu ga spriječili da halapljivo čita brojna književna, filozofska ili djela iz povijesti umjetnosti, a posebni je interes pokazivao prema židovskoj mistici, judaizmu; primjerice fasciniralo ga je oblikovanje hebrejskog pisma. Krenuo je na satove crtanja (kod Guglielma Michelija), a s majkom je obilazio brojne galerije i muzeje diljem Italije, da bi u Firenzi nastao školovanje kod Giovannina Fattorija (predvodnika talijanskih impresionista poznatijih pod nazivom Malchiaioli), a 1903. prešao na studij slikarstva u Veneciju gdje se upoznao s radovima francuskih impresionista koji su ga oduševili, posebice radovi Toulouse Lautreca, Augustea Renoira i Paula Cézannea. Potonjem se divio do kraja života i pod njegovim utjecajem koristio je tzv. cezanolovsku plavu boju kojom su nastala dva Modijeva istinska remek djela: "Plavokosi dječak" i "Djevojka u plavom". Oduševili su ga i radovi renesansnih majstora, pomno je proučavao njihovu tehniku, a u žiži njegova interesa bili su Botticelli, Tizian i Giorgione. U Veneciji je počeo eksperimentirati s hašišem, uvjeren da tako "bolje vidi sliku", o kojem je kasnije postao ovisan. Kada je shvatio da je centar svjetske umjetnosti u Parizu, napustio je

Italiju i uputio se u francusku metropolu gdje su se razvijali i prožimali brojni, novi umjetnički pokreti: (neo)impresionizam, ekspresionizam, fovizam, kubizam, dadaizam, nadrealizam... U Parizu je napisao umjetničku akademiju Colarossi; tu se upoznao s Mauricom Utrillom, zajedno su se odali bohemskom načinu života i (p) ostali najbolji prijatelji. Po dolasku u Pariz Modi je u početku slikao pod utjecajem Edvarda Muncha, ali se postupno stvaralački oslobađao da bi na koncu izgradio vlastiti stil, do danas jedinstven i nepovnljiv. Ono što je ostalo, ono čega se nije mogao osloboditi, to su bili zagonetni osmijeh Mona Lise, blagi pogled Madone i te dvije karakteristike bile su vidljive na gotovo svakom aktu. Naglašavao je efekte očiju; govorio je kako one upijaju pogled gledatelja, jednako kao "izduljeni vrat i šupljina lica". Smisao portreta i aktova bio je "zahvatiti tu jedinstvenu poetiku što se skriva u čovjeku, otkriti je i prikazati ljudsko biće u pravom svjetlu. A

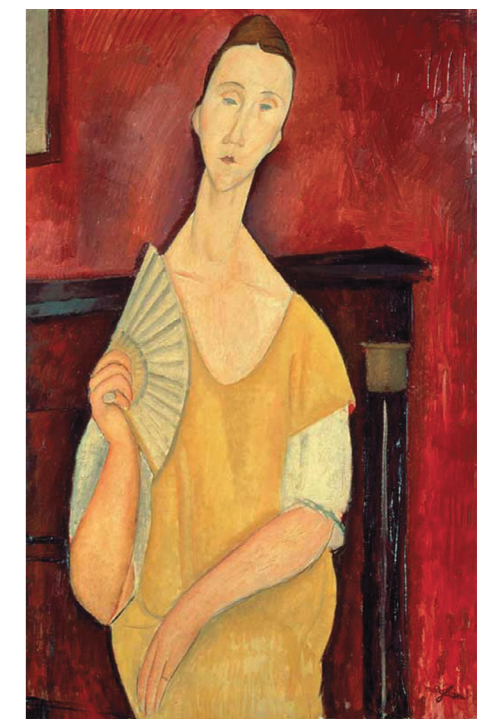
oči, one uvijek gledaju dvostruko, jedno oko gleda van, oko sebe, a drugo je uvijek okrenuto unutrašnjosti bića, duši u kojoj se sve krije." Da bi naglasio tu svoju poetiku Modi je povlačio oštre linije u tradiciji renesanse; dakle na izvorima tradicije stvarao je nešto novo, začudno, posebno, što prije toga nije postojalo niti je bilo viđeno u svekolikoj povijesti umjetnosti. To je možda najvidljivije u portretima njegovih galerista Leopolda Zborovskog, Paula Alexandra i Paula Guillaumea, zatim slikara Moisea Kislinga, a naročito je značajan portret slavnog kipara Brancusija, slučajno pronađen, jer se nalazi(o) na poleđini studije za platno naslovljeno "Čelist". Interesantno je napomenuti: iako je Modi bio jedan od najboljih portretista među slikarima 20. stoljeća, napravio je tek dva autoportreta: "Pierrot" (1915.) i drugi, neimenovan, kojeg je naslikao neposredno prije svoje smrti 1919. godine. Također treba podsjetiti da je (na)slikao i nešto pejzaža i to, koliko se za sada zna, tek od 1917. dok je boravio na jugu Francuske, na imanju Paula Cézannea. Oni također svjedoče (primjerice "Drvo i kuća" iz 1918.) o Modijevoj stvaralačkoj virtuoznosti i majstorskoj tehnici.

U Parizu je Modi živio krajnje slobodno; pristala izgleda, bujne tamne kose, visok i aristokratskih crta lica slovio je za zavodnika, ali on je često govorio da žene zavode njega, a ne on njih. Mnogi su ga smatrali "mračnim i zatvorenim", ali on je zapravo žudio za životom i iza maske bohema i raskalašenog čovjeka skrivala se u biti skromna i stidljiva osoba koja je cijelog života sanjala o "čistoj ljubavi". I doista, tu čistu ljubav je doživio 1917. (na žalost prekasno) kada je upoznao mladu devetnaestogodišnju Jeanne Hébuterne koja je studirala slikarstvo na Académie Colarossi i ubrzo su se zaljubili i počeli zajednički živjeti na zaprepaštenje i nezadovoljstvo njene iznimno bogate obitelji. Šok je bio još veći kada su dobili

kćer (istog imena i prezimena kao i majka), ali ubrzo nakon toga (24. siječnja 1920.) Amedeo je preminuo, a njegova mlada, nevjenčana supruga, po drugi puta trudna, sutradan je sva očajna i rastrojena skočila s petog kata obiteljske kuće i izvršila samoubojstvo. Sahranjeni su jedan pored drugoga na čuvenom pariškom groblju Père Lachaise; naime tek deset godina kasnije Jeanneina je obitelj ispunila njenu želju da bude pokopana uz voljenog čovjeka. Na njegovom grobu piše: "Pokosila ga je smrt u trenutku slave", a na njenom: "Odana pratilja". A koliko je bila odana najbolje svjedoče riječi iz njenog oprostajnog pisma: "Bez tebe ne mogu misliti, svaka je misao o tebi; bez tebe ne mogu plakati, svaka je suza za tebe; bez tebe ne mogu disati, svaki dah je tvoj. Moje su oči zaleđene na tvom platnu, bez tebe ja sam ništa. Smisao i svrha si ti...razumjet će ovo srce što u meni kuca, ovo čedo neokaljano svijetom, zašto sam mu namijenila usud anđela. Razumjet će". Cijeli "tout Paris" je ispratio na posljednji počinak Modiglianija, povorka je bila veličanstvena, sačinjavali su je siromašni pjesnici, klošari, ali i otmjeni građani, pripadnici plemstva, svi skrхани iskrenim bolom za čovjekom koji je znao svojim slikama, kao i nepatvorenom, ljudskom humanošću i nesebičnošću, priskrbiti toliko radosti drugima, ali najmanje sebi samom; na raskrižjima su policajci u stavu mirno regulirali promet, možda isti oni koji su ga prije toga često znali odvoditi u zatvor zbog "neprimjerenog" ponašanja.

Liječnik Paul Alexandre, veliki ljubitelj slikarstva postao je prvi Modijev mecena (u ulici Delta, na Montmartreu osigurao mu je, u razdoblju 1909. - 1912. prvi atelier) i galerist, a posebice su ga impresionirali njegovi crteži i grafike. Sačuvao je zbirku od oko 400 crteža za koje javnost nije znala sve do 1990. kada su po prvi puta bili javno izloženi.

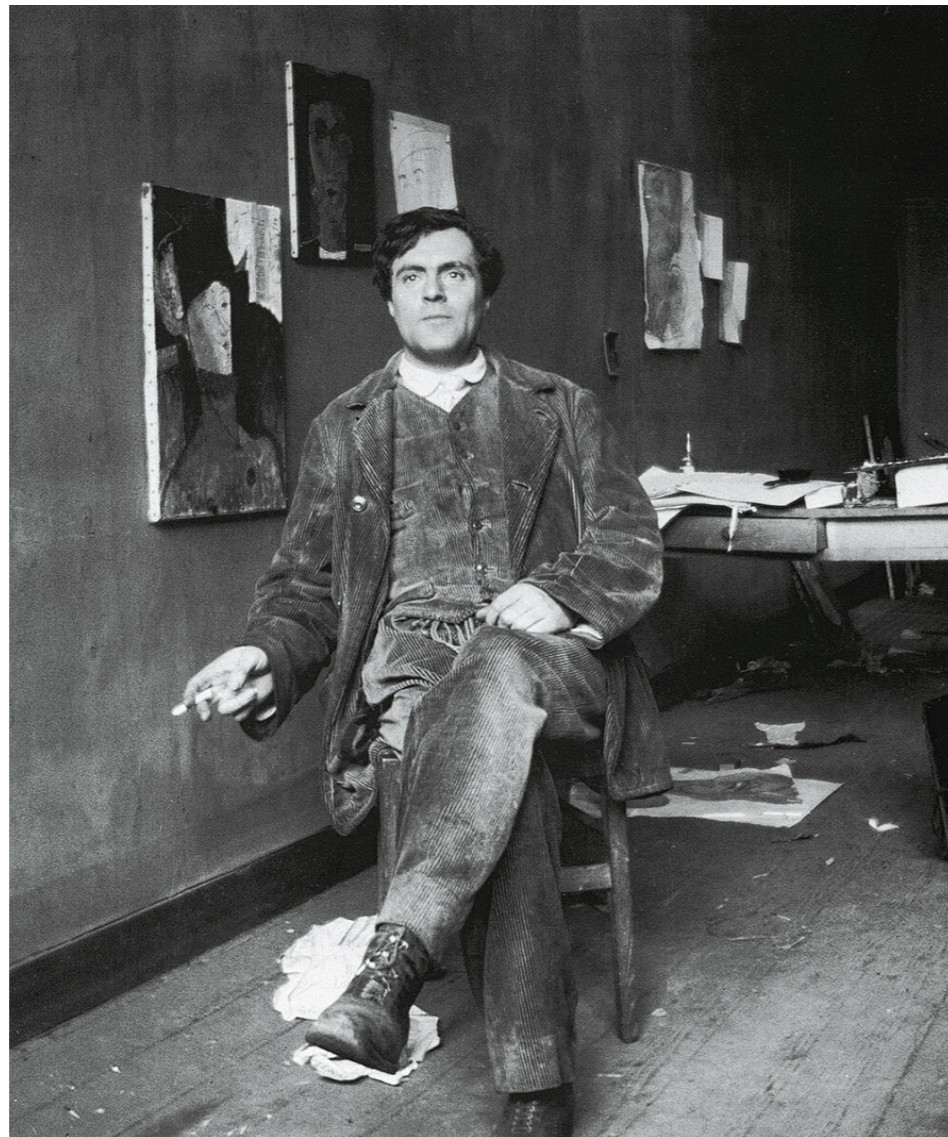
Uz njegovu pomoć 1908. Modigliani je izlagao u Salonu des Indépendants gdje je prikazao jednu od svojih danas najčuvenijih i najboljih slika "Židovka". U to je vrijeme radio i niz portreta po narudžbi, ali mnogima se zauvijek izgubio trag. Po dolasku u Pariz živio je galantno i rastrošno dok nije potrošio imetak koji mu je ostavila majka, a nakon toga je po pariškim ulicama slikao po narudžbi i tako se prehranjivao. Od tada pa sve do kraja života, živio je u stalnoj oskudici, slabo se hranio, a sve što bi zaradio trošio je na slikarski materijal, alkohol, ali i društvo. Po riječima njemačkog slikara Ludwiga Meindera, on je bio "posljednji, pravi pariški bohem". Tijekom 1909. upoznao je rumunjskog kipara Constantina Brancusija i pod njegovim utjecajem, oduševljen skulpturama koje je (u)radio, a još od ranije i genijalnim radovima Auguste Rodina i sam je počeo izrađivati skulpture. Prihvatio je Brancusijevo načelo: "Tko će ako ne umjetnost spasiti svijet, ona nam daje čistu životnu radost".

Slavni pjesnik Guillaume Apollinaire ga je uzeo pod svoje okrilje i počeo ga je uvoditi u svijet “ozbiljne umjetnosti”. Rumunjski kipar i Modigliani su se intenzivno družili, a kako su obojica bili izrazito muzikalni i imali predivne tenore, znali su pri zajedničkom radu pjevati, a često bi im se pridružili i slikar dadaist Marcel Duchamp, slavni kompozitor Eric Satie i kipar Jacob Epstein.

Na već spomenutom Salonu des Indépendants, Modigliani je 1911. izložio svoje skulpture, a to je bilo i vrijeme kada je bio u ljubavnoj vezi s čuvenom ruskom pjesnikinjom Anom Ahmatovom o kojoj je kasnije govorio s puno pohvala diveći se njenom prefinjenom poetskom ukusu. Kako bi mogao raditi skulpture u mramoru, vratio se u Livorno i smjestio u blizini kamenoloma, ali strast za slikarstvom je nadjačala; kada mu je 1914. Max Jacob javio da je trgovac umjetninama Paul Guillaume zainteresiran za kupovinu njegovih slika, vratio se u Pariz gdje je u lipnju iste godine upoznao karizmatičnu Engleskinju Beatrice Hastings, poznatu književnicu i plesačicu s kojom je počeo živjeti i ta je burna i strasna veza trajala sve do 1916. Ona je bila pet godina starija od Modiglianija i dosta je utjecala na njegov rad, ali oboje su bili isuviše slobodna i samosvojna duha, nesporazumi su postajali sve češći i na koncu su se razišli, ali ostali prijatelji. Važno je napomenuti da je posljednju skulpturu koju je izradio, Modigliani posvetio njenom liku, kao što je nakon povratka slikarstvu prvo izradio njen portret.

Kada je počeo Prvi svjetski rat, dragovoljno se prijavio u vojsku (iako je Italija još bila neutralna), ali su ga odbili zbog bolesti, tako da je i to pridonijelo njegovom nezadovoljstvu i osjećaju beskorisnosti; dok se drugi bore, on živi u Parizu i nije u stanju pomoći drugovima na bojišnici. Modigliani je 1916. upoznao poljskog pjesnika i trgovca umjetninama

Leopolda Zborovskog (jedno je vrijeme čak koristio njegov stan kao atelier) i na njegov je prijedlog napravio seriju od 22 akta velikog formata za koju se danas smatra da je revolucionirala prikaz ženskog tijela i stvorila nove obrasce moderne likovnosti. Ili, kako je to zapisala Doris Krystof: “Svojom nekonvencionalnom uporabom boje, on izbjegava ono što bi inače bili jednostavno ugodni dojmovi. On tihoj gracioznosti svojih modela daje dašak ekscentričnosti, te ih tako potpuno odvaja od stvarnosti, stvarajući od

njih umjetne likove koji postoje jedino u svijetu slika...Ono što nam nudi i uspijeva prikazati na svojim slikama, to je unutrašnji spokoj u zategnuto savršenom uravnoteženom obliku.” Za Modiglianijem su ostale upravo takve, fascinantne slike, za koje njegovi suvremenici nisu (odviše) marili i malo tko ih je uopće htio imati, a danas imaju neprocjenjivu vrijednost, kako u financijskom pogledu, a još i više u umjetničkom, kulturološkom i uopće civilizacijskom smislu.

IN MEMORIAM LJERKI (LELI) BUDIĆ ROĐ. JUTT

PIŠE: MR.SC.NARCISA POTEŽICA

Kad nas je zbog teške bolesti zauvijek napustila naša draga Lela — iako smo sa strahom očekivali ovu tužnu vijest — gotovo da to nismo mogli vjerovati i sakupili smo se u velikom broju da bismo je ispratili na njenom posljednjem putovanju.

S bolom u srcu duboko potreseni oprostili smo se s našom prijateljicom, članicom Židovske općine i dugogodišnjom zaposlenicom Židovske općine Zagreb — Ljerkom (Lelom) Budić rođ. Jutt.

Lela je rođena 17. srpnja 1948. godine u Zagrebu gdje je provela svoju mladost, školovanje i čitav radni vijek. Svatko od nas upoznao je dio njene vedrine i radosti koju smo osjetili družeći se s njom kao i ljubav koju je davala naročito svojim i obitelji. S velikim zanimanjem do kraja svog života i suosjećanjem pratila je sve što se događalo u Židovskoj općini Zagreb.

Puno će nedostajati svima nama — jer mogli smo se još godinama družiti i u grupi Ženske sekcije Židovske općine Zagreb zajedno putovati. S radošću je išla na izlete i brojna putovanja s članicama Ženske sekcije naročito zadnjih desetak godina od njenog odlaska u mirovinu i o tim našim zajedničkim danima je rado pripovijedala.

U njenom društvu bili su uvijek dani puni vedrine, po riječima mnogih “zlatni dani koji griju dušu” jer su bili ispunjeni

lijepim doživljajima i u najljepšem sjećanju će ostati svim prijateljicama, osobito članicama Ženske sekcije i zaposlenicama Židovske općine Zagreb koji su se s njom s velikim bolom u srcu oprostili 12. ožujka ove godine

Mogli bi sa suzom u oku pričati o trenucima koji se nažalost nikada neće ponoviti. Na ispraćaj su došle njeni kolege iz gimnazije jer je bila omiljena u druš-

tvu. Nakon rada u radnoj organizaciji “Grič”, od 18. siječnja 1995. do 21. srpnja 2013. radila je kao šefica računovodstva u Židovskoj općini Zagreb odakle odlazi u mirovinu. Od nje se oprostio u ime Židovsku općine Zagreb i predsjednik dr. Ognjen Kraus, a u ime Ženske sekcije njena prijateljica Narcisa Potežica. Naravno da je mnogi članovi Židovske općine Zagreb pamte, mnogima je puno

pomagala i ostala je svima u sjećanju kao nadasve susretljiva i vesela, spremna da sasluša i razumije, porazgovara, pa je stekla puno prijatelja, koji sada samo mogu reći da je bila divna — pozitivna, iskrena i topla osoba.

Zato ćemo se uvijek sjećati njenog vedrog osmijeha i optimizma.

I u doba bolesti bila je puna nade da će prevladati bolest i puna žarke želje da zajedno s onima koje voli provede lijepu trenutku. Bila je sretna u okruženju obitelji — svoga supruga Mladena koji je čitav život bio uz nju i požrtvovno zadnje godine bolesti. Naročito se radovala svakom svom rođendan u srpnju i kada su u tom mjesecu bile zajedničke pro-

slave rođendana njenih unuka. Veselila se odlasku na more na otok Krk i tamo uživala u bojama, mirisima i okusima zajedno s najmilijim. Znamo svi s koliko je nestrpljenja čekala susrete s kćerkom kojom se ponosila, pričala o svojoj unuci Neri i s velikim uzbuđenjem čekala dolazak svojih unučica Ene i Mie, koje su joj ispunile život sada po odlasku u mirovinu a radovala se i dolasku brata Vjeka iz daleke Amerike, iz New Yorka. Bila je beskrajno ponosna da može pokazati njihove slike i naravno sretna da još neko vrijeme uživa gledajući kako njene unuke rastu.

S nadom gotovo do kraja da će njenim optimizmom prevladati tešku bolest

ipak četiri dana prije konačnog odlaska oprostila se slikom i riječima: takva mi je sudbina!

Svima nam njena velika hrabrost da prevlada bolest i njen optimizam može biti uzor, zajedno s Lelom nekako smo se nadali a pogotovo zato jer su stalno stizale njene vedre riječi i poruke a ona je uvijek željela znati o svemu u našoj zajednici jer je ipak tu provela skoro dva desetaka godina.

U svakome od nas Lela je ostavila dubok trag i još dugo će nam svima odzvanjati njene vedre riječi — u pamćenju svih koji su je voljeli, svih prijateljica i suradnika — ostat će zauvijek u sjećanju.

IN MEMORIAM

RICHARD-RONI GOLDSTEIN

(1942. – 2023.)

Dana 1. prosinca 2023. godine ostavio nas je u velikoj boli i tuzi naš dragi tata i suprug Richard — Roni Goldstein.

Bio je naša ljubav i ljubav Andreja Petrovića, bivšeg polaznika vrtića Mirjam Weiller u Palmotićevoj, kao i Andrejeve mame i tete.

Roni Goldstein rođen je 29. ožujka 1942. godine u Osijeku od mame Flore (Lole) i tate Roberta Goldsteina, ubijenih 1942. godine u Auschwitzu.

Njegov život i život bake Ruže po mami, spasila je mama Ivica (tj. teta) koja je bila u mješovitom braku.

Bio je uzorno dijete, učenik, student, cijenjen, poštivan na poslu i kao stručnjak u “Končaru električna vozila”, gdje je radio od početka do odlaska u mirovinu.

Dragi naš Ronček, volimo Te svi, Tvoja obitelj i Tvoji prijatelji.

kćerka Sanja i supruga Erika Goldstein

Riječi oproštaja Andreja Petrovića od Ronija:

“Roni,

Ustvari kakav je bio Roni? Bio je dobar, miran, drag, lijep, znatiželjan, smiješan, dobar prijatelj i pričao je smiješne viceve.

Moj najtužniji dan bio je 1. prosinca 2023. godine.”

IMPRESUM: GLAVNA UREDNICA: NATAŠA BARAC / UREDNIŠTVO: SANJA ZORIČIĆ-TABAKOVIĆ, ZORAN MIRKOVIĆ, NATAŠA BARAC, TESSA BACHRACH-KRIŠTOFIĆ / BROJ IZDANJA: HA-KOL 184. / OŽUJAK-TRAVANJ 2024. / ADAR I / ADAR II / NISAN 5784. / OBLIKOVANJE I PRIPREMA ZA TISAK: TESSA BACHRACH-KRIŠTOFIĆ / GLASILO ŽIDOVSKJE ZAJEDNICE U HRVATSKOJ / IZDAVAČ: ŽIDOVSKA OPĆINA ZAGREB / PALMOTIĆEVA 16, 10000 ZAGREB P.P. 986 / TEL: 385 1 49 22 692 / FAX: 385 1 49 22 694 / E-MAIL: JCZ@ZG.T-COM.HR / ZA IZDAVAČA: DR. OGNJEN KRAUS / ISSN 1332-5892 / IZLAŽENJE HAKOLA FINANCIJSKI POTPOMAŽE SAVJET ZA NACIONALNE MANJINE REPUBLIKE HRVATSKE / PRETPLATA U TUZEMSTVU: 20 EURA GODIŠNJE, ZA INOZEMSTVO 35 EURA, NA ŽIRO RAČUN KOD ZAGREBAČKE BANKE D.D., TRG BANA JOSIPA JELAČIĆA 10, 10000 ZAGREB, BROJ: 1101504155, IBAN: HR6423600001101504155 U KORIST ŽIDOVSKJE OPĆINE ZAGREB, PALMOTIĆEVA 16, 10000 ZAGREB, A IZ INOZEMSTVA: ACCONT OWNER: ŽIDOVSKA OPĆINA ZAGREB, PALMOTIĆEVA 16, 10000 ZAGREB, BANK: ZAGREBAČKA BANKA D.D., TRG BANA JOSIPA JELAČIĆA 10, 10 000 ZAGREB / ACCOUNT NUMBER: 1500260173 / IBAN: HR4923600001500260173 / SWIFT: ZBAHR2X / TISAK: OFF SET TISAK NP GTO D.O.O

